INSTITUTUL DE ISTORIE
„A. D. XENOPOL"
BIBLIOTECA
Nr. inv. 10022

Xenopoliana

Buletinul Fundației Academice "A. D. Xenopol" din Iași

În acest număr:

ISTORIA CA DISCURS DEMISTIFICATOR

Semnează:

Lucian **Boia**, Ovidiu **Buruiană,** Gabriel **Catalan,**
Remus **Câmpeanu,** Veniamin **Ciobanu,** Gheorghe **Cliveti,**
Mihai **Iacobescu**, Lucian **Nastasă,** Victor **Neumann**,
Şerban **Papacostea,** Ovidiu **Pecican,** Anatol **Petrencu,**
Andrei **Pippidi,** Cătălin **Turliuc**, Mihai-Răzvan **Ungureanu,**
Dumitru **Vitcu**, Alexandru **Zub**

Restituiri: A.D. Xenopol – *Principiile fundamentale ale istoriei*

INSTITUTUL DE ISTORIE
„A. D. XENOPOL"
BIBLIOTECA
Cota P 187

VI, 1998, 3 - 4

Xenopoliana

Buletinul Fundației Academice "A. D. Xenopol"

VI, 1998, 3–4

LA PREGĂTIREA ACESTUI VOLUM AU CONTRIBUIT:

Cătălin Turliuc
(responsabil de număr)
Al. Zub (coordonator)

TEHNOREDACTARE COMPUTERIZATĂ:

Camelia Andronache

ADRESA REDACȚIEI:
RO–6600 Iași, Str. Lascăr Catargi 15
Tel. 00–40–32–212614

VOLUM APĂRUT CU SPRIJINUL
FUNDAȚIEI PENTRU O SOCIETATE DESCHISĂ

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

INSTITUTUL DE ISTORIE
„A. D. XENOPOL”
BIBLIOTECA
2323

INSTITUTUL DE ISTORIE
„A. D. XENOPOL”
BIBLIOTECA
Nr. 10022 donaţie

Opţiuni, repere, metode

DEMISTIFICAREA, O EXIGENŢĂ MEREU ACTUALĂ

Alexandru Zub

Istoricii de meserie ştiu să deosebească între mistificarea ce rezultă dintr-o anume carenţă profesională şi mistificarea asumată ca program pedagogic, manipulator, poliţienesc, în sensul controlului pe care puterea caută îndeobşte să-l instituie asupra corpului social. Scăderile meseriei, adesea inerente, pot conduce la mistificări involuntare, pe care tot profesioniştii s-au deprins a le supune analizei critice, eliminării cu metodă, pe măsură ce înaintează în cunoaşterea adevărului. Orice demers în istoriografie pleacă de la stadiul cunoştinţelor despre subiectul în cauză, adică de la critica celor dinainte, pentru a face posibil încă un pas restitutiv, cu mai multă informaţie, cu metode mai sigure, poate şi cu o nouă viziune. Ca în preţioasa carte de studii istoriografice subscrisă de Ernst Schulin, *critica tradiţiei* în domeniu se situează într-un raport dialectic cu efortul mereu reînnoit de *reconstrucţie*. Ceea ce s-a mistificat anterior, cu sau fără voie, devine obiect de analiză critică, demistificatoare.

Nu de acest fel de critică ne vom ocupa acum. Ea constituie "pîinea zilnică" a istoricului şi ar putea stimula o lecţiune specială a istoriografiei. Ni se pare însă oportun un mic popas în zona demistificării post-comuniste, ca parte esenţială a procesului de normalizare, adică de efort integrativ faţă de "lumea liberă". Ideea de tranziţie, oricît de ambiguă, rămîne în centrul unei asemenea reflecţii şi ea a fost deja pusă la lucru, uneori şi speculată abuziv într-o direcţie sau alta.

Ne-am ocupat în alt loc de unele probleme caracteristice istoriografiei în etapa amintită (*Discurs istoric şi tranziţie,* 1998), despre care există deja numeroase analize în tot spaţiul dominat pînă nu demult de Uniunea Sovietică şi chiar în afara acestuia, poate mai ales în afară, unde sintezele istoriografice pe seama sistemului comunist au un anume avans faţă de zonele ce se confruntă încă cu tranziţia.

Să observăm aici, preliminar, că odată cu ocupaţia sovietică, instituită pe seama unui complex de factori, anevoie definibili astăzi pînă

INSTITUTUL DE ISTORIE
„A. D. XENOPOL”
BIBLIOTECA
Cota P-187

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

la capăt. a început şi un proces de mistificare sistematică a trecutului românesc. iar pe un plan mai vast a istoriei însăşi. Pentru iniţiaţi, el putea fi dedus oarecum din programul stalinist de internaţionalizare a modelului respectiv de socialism. Marele public a fost silit să-i suporte consecinţele sub multe forme. în timp ce îşi schimba el însuşi, sub presiuni indicibile, sistemul de valori, relaţia cu trecutul fiind în bună măsură supravegheată de artizanii propagandei partinice. Istoria. ca discurs asupra trecutului, devenise un pariu cu miză înaltă. fiindcă "a controla trecutul a ajutat întotdeauna la stăpînirea prezentului", cum sesiza Marc Ferro, un excelent cunoscător al problemei. adăugînd că noile căi de răspîndire a cunoştinţelor istorice (televiziune, cinema, ordinator etc.) sporesc încă mai mult valoarea mizei.

Pusă mereu sub supraveghere. nu numai în spaţiile gestionate dictatorial. istoria rămîne un cîmp ce reflectă inevitabil tensiunea dintre ştiinţă şi conştiinţă. Bresla istoriografică e chemată de aceea să-şi apere domeniul. indiferent de sursa presiunii la care e supus: stat, politică, societate. Se poate spune, din acest punct de vedere, că cenzura şi autocenzura trebuie să contribuie la puritatea discursului. Specialiştii în istorie sînt mai bine pregătiţi acum să deceleze capcanele meseriei lor, cînd e vorba de sistemul normativ sau de imixtiunea ideologicului.

Totuşi. pînă acum. istoricii n-au găsit decît rareori cu cale să discute şi să se pună de acord, pe cît posibil. asupra exigenţelor ce decurg din situaţia amintită. Analiza ei critică e oarecum tardivă şi acolo unde n-au existat presiuni distorsionante de tip totalitar. Cu atît mai mult se cade a remarca întîrziarile aşa de păgubitoare din istoriografiile est-europene. unde lunga dictatură comunistă a produs efecte patologice greu de eliminat.

Cît despre istoriografia română a deceniului în curs, se poate spune că ea s-a arătat, în ansamblu. extrem de timidă în articularea unui discurs autocritic şi că a produs mai curînd reacţii defensive, în sensul păstrării a ceea ce i se părea că a fost totuşi valabil în "producţia" ei din ultima jumătate de secol. E destul să parcurgem. fie şi secvenţial. volumul *Istoriografia în tranziţie* (1996) pentru a ne lămuri asupra sensului acestei conduite. Ea nu se poate prelungi în viitor fără a submina serios şansele redresării pe acest tărîm. Discursul istoric e în fond oglinda istoriei-realitate. cele două planuri ale realului rămînînd mereu consubstanţiale.

De aceea. o dezbatere amplă şi pe cît posibil sistematică a problemelor cu care se confruntă azi istoricii din România nu poate fi

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

decît oportună, în ideea că instituţiile de resort îşi vor asuma, la rîndu-le, partea aferentă de responsabilitate. Ea stă chiar, se poate spune, sub semnul urgenţei, dat fiind că în aproape un deceniu de "tranziţie" n-a existat nici un demers notabil de restructurare a activităţilor specifice şi de elaborare a unui proiect de durată la nivelul breslei istoriografice.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ISTORIA ROMÂNILOR: O ISTORIE CONFLICTUALĂ?

Lucian Boia

Tentația unei istorii conflictuale nu definește cîtuși de puțin o înclinare specific românească. Așa s-a prezentat istoria de la începuturile ei și este de văzut, în ce măsură, abordările structurale ale acestui secol vor reuși să impună, cu adevărat, o nouă paradigmă în reconstituirea trecutului; ne putem îndoi, privind în jurul nostru și constatînd seducția exercitată asupra omului contemporan de întreaga gamă a evenimentelor ieșite din comun, de tot ce înseamnă ruptură, violență și conflict (manifestări amplificate și imprimate în conștiințe prin mass media). Istoria așa a început, prin discursul grecesc asupra a două conflicte majore: războaiele medice la Herodot, războiul peloponeziac la Tucidide, și aceasta a rămas nota sa dominantă, cel puțin pînă la afirmarea noilor curente din istoriografia ultimelor decenii. Ce s-ar fi întîmplat dacă Tucidide ar fi scris nu istoria războiului peloponeziac, ci o istorie a civilizației grecești în secolul al V-lea? Nu aceasta era însă sensul dat istoriei și, în ciuda interesului crescînd, de-a lungul epocii moderne, pentru fenomenele de viață socială, de cultură și de civilizație, istoria a continuat să fie jalonată, în principal, de evenimențialul politic. Secolul al XIX-lea a însemnat punctul cel mai înalt atins de un asemenea tip de discurs, fiind un secol conflictual prin excelență: națiuni contra națiuni, rase contra rase sau, în viziunea lui Marx, clase contra clase. Îndeosebi decupajul național a fost de natură să dea o nouă justificare și un nou impuls spiritual și așa conflictual al istoriei. Istoria fiecărei națiuni europene a ajuns să se rezume la un lung șir de lupte împotriva celorlalte alcătuiri similare (proiectîndu-se în trecut spațiile naționale actuale și tipul de contradicții care le e specific, ceea ce a dus la o anume selecție, orientată și ideologizată, a faptelor istorice).

Cazul românesc în sine nu are așadar nimic particular. În fond, nu românii au inventat ideologia națională și trecerea istoriei prin grila

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

acesteia. Naţionalismul, dar şi separarea actuală de naţionalism, sau rasismul, ca şi combaterea actuală a rasismului, toate au pornit din Occident. De altfel, în toate privinţele, de la becul electric pînă la ultima modă intelectuală, trăim într-o lume inventată de Occident. Problema noastră în prezent, rezultînd parţial dintr-o întîrziere mai veche, dar în cea mai mare măsură din dereglările provocate de jumătatea de secol de comunism şi din incapacitatea de a le depăşi după 1989, stă într-o sensibilă defazare în raport cu evoluţiile occidentale. Noi nu pregătim o nouă sinteză, specific românească, sîntem pur şi simplu întîrziaţi, atît în plan material cît şi ideologic. Înţelegem cu greu de pildă, că ideologia naţională, fără a fi în totalitatea ei depăşită, este oricum completată astăzi şi nuanţată prin principii şi valori, care nu-i sînt neapărat superioare, dar nu-i sînt nici subordonate: ideea europeană pe de o parte sau, sub nivelul naţional, structurile regionale şi culturile minoritare. Ca şi individul, cu drepturile lui, prea des anexate pînă nu de mult proiectelor comunitare.

O asemenea perspectivă, mult mai complexă şi mai fină decît monolitica ideologie naţională de pînă acum, înseamnă şi o reelaborare a istoriei, fiindcă, oricît ar părea de paradoxal, trecutul se schimbă odată cu prezentul (evident, nu trecutul real, ci raporturile noastre cu el, discursul nostru despre trecut). De pildă, interpretarea românească a celor două războaie mondiale continuă în genere pe linia tradiţională (promovarea intereselor naţionale, eroismul ostaşului român ...). În Occident tonul s-a schimbat. Un accent apăsat se pune asupra suferinţelor îndurate de populaţie, asupra masacrului care a fost în fond acest război, luptă oarbă între naţiuni aparţinînd aceleiaşi civilizaţii europene. Este un război văzut nu numai la nivelul naţional (perspectivă, fireşte, legitimă), ci şi la nivelul individului (în asemenea măsură încît în Franţa apare acum sugestia reabilitării celor care au fost executaţi pentru nesupunere sau dezertare), ca şi, fireşte, din actuală perspectivă a integrării europene. Noi continuăm să mizăm aproape exclusiv pe componenţa naţională, ca şi cînd *individul* sau *Europa* ar fi concepte de rang secund.

Discursul comun despre trecutul nostru (aşa cum apare de pildă în manualele şcolare) continuă să facă o distincţie netă între *noi* şi *ceilalţi*, aşezînd raporturile respective mai curînd în tiparele conflictului politic şi militar decît ale interferenţelor culturale. Este de depăşit, în această privinţă, o întreagă mitologie. Conflictele cu turcii - temă predilectă a epopeii medievale româneşti în ultimele două secole - ne oferă un gen de

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

"histoire-batailles" care împinge în umbră o țesătură istorică mult mai complexă. Adunați laolaltă, anii de conflict ocupă prea puțin din jumătatea de mileniu de integrare a unei bune părți a spațiului românesc în lumea sud-est europeană dominată și unificată de Imperiul Otoman. Eroismul și victoriile aparțin unui tip de discurs de secol XIX, poate nu cu totul depășit astăzi, dar oricum insuficient, și cu siguranță insuficient în planul unui demers istoriografic demn de acest nume (de altfel, revizuirile practicate de profesioniști sînt în curs, dar ele au pătruns prea puțin în conștiința publică sau în manuale). Cert este că invocatele victorii nu au împiedicat țările române să intre în spațiul otoman, ceea ce a marcat decisiv întreaga lor evoluție social-economică, politică și culturală. Astăzi ne aflăm într-un anumit punct al istoriei nu fiindcă ne-am bătut cu turcii, ci fiindcă am fost împreună cu ei. Să constatăm fie și numai ponderea semnificativă a cuvintelor de origine turcă în limba română; se știe că Alexandru Cihac le aprecia, acum mai bine de un secol, cam la o cincime din vocabularul românesc: exagerare care pornea însă de la o realitate lingvistică. Sînt cuvinte care definesc mai ales elemente de civilizație; oricum, ele n-au fost însușite pe cîmpul de luptă:

La fel stau lucrurile și cu cealaltă jumătate a spațiului românesc care a participat la istoria Europei centrale. Și în această privință, ne-am obișnuit să punem prea apăsat accentul pe conflict: conflict cu ungurii în primul rînd. Conflicte au existat, firește (viața înseamnă și conflict, istoria înseamnă și conflict), dar ele nu se cade să oculteze o istorie comună pe care au parcurs-o românii, în principal, alături de unguri și germani. Există o marcă a istoriei pe care o poartă și astăzi partea teritoriului românesc care a aparținut cîndva Ungariei, apoi Imperiului Habsburgic, marcă distinctă de a celorlalte ținuturi românești. A dovedit-o printre altele, în manieră frapantă, în ultimii ani, geografia electorală: nu numai ungurii din Transilvania și Banat, ci și românii au votat aici sensibil diferit de românii din Muntenia sau Moldova. Ceea ce înseamnă că au gîndit diferit, în spiritul unei ierarhii de valori care nu e identică pentru toți românii.

Și reconstituirea istoriei noastre moderne privilegiază conflictul și, în genere, evenimențialul, în dauna unei istorii structurale și de civilizație. Pare a avea viață lungă ideea, intens susținută în vremea lui Ceaușescu, a priorității, aproape exclusivității factorilor interni (reflex istoriografic al principiului politic de neamestec străin în treburile propriei țări). O istorie,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

aşa cum apare în manualele şcolare, care pune accentul aproape numai pe evoluţiile strict româneşti şi pe modul cum s-a făcut România, ea singură, între 1821 şi 1918, este de-a dreptul falsă. Civilizaţia modernă, încă odată, nu românii au inventat-o. Ea este un produs de import, evident cu adaptările de rigoare, fiindcă fiecare recepteazǎ în felul lui. Este însă uluitor cum manualul şcolar de istorie poate să nu spună nimic despre influenţa occidentală, şi îndeosebi franceză, în bună măsură şi germană, în veacul trecut. Din eveniment în eveniment se trece peste ceea ce este cu adevărat esenţial: procesul de constituire a civilizaţiei române moderne.

Chiar punctul de plecare, bine întipărit în mintea multora, este cu totul discutabil: revoluţia lui Tudor din 1821 (din nou un eveniment, din nou un conflict). Merită reamintit că pe la sfîrşitul anilor '60 şi la începutul anilor '70 s-a desfăşurat o lungă discuţie privitoare la începutul epocii moderne (foarte caracteristică pentru mania comunistă a periodizărilor). Românii trebuiau să ştie precis cînd a început epoca modernă, cînd a început istoria contemporană ..., totul trebuia minuţios jalonat pentru a nu naviga la întîmplare spre societatea radioasă de mîine. Soluţiile propuse au fost iniţial variate, dar pînă la urmă a tranşat faimosul *Program* al Partidului din 1975. S-a precizat acolo că epoca modernă începe odată cu Tudor la 1821, şi de atunci tot aşa începe. Nu vrem să spunem că partidul comunist, cel dintîi, ar fi plasat în această poziţie excepţională momentul 1821. Tudor personifică unul dintre marile mituri ale românilor, unul dintre cele mai persistente şi mai multifuncţionale: mit liberal în secolul al XIX-lea, mit legionar în anii '30, mit comunist, atît în varianta antinaţională a anilor '50, cît şi în varianta naţionalistă a erei Ceauşescu. Întrebarea legitimă este însă dacă momentul 1821 înseamnă cu adevărat actul declanşator al epocii moderne, cu cele două mari coordonate ale sale: modernizarea societăţii româneşti şi ideologia naţională. Spre deosebire de alţi istorici, în fapt de majoritatea lor, Eugen Lovinescu aproape nici nu-l pomenea pe Tudor în *Istoria civilizaţiei române moderne*; pentru el, cheia modernităţii româneşti stătea în raporturile de ordin cultural stabilite cu Occidentul. Şi tot în spiritul unei istorii structurale, dar orientată spre social şi economic, Ştefan Zeletin, în *Burghezia română*, prefera să reţină momentul Adrianopol şi evoluţiile comerciale care au decurs de aici. În fond, nu atît despre periodizări este vorba, cît despre ponderea acordată factorilor istorici. Totul depinde de tipul de istorie pe care îl avem în vedere. O istorie concepută într-un nou

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

spirit, detaşată de tradiţionalul evenimenţial eroic, trebuie să reexamineze şi să pună sub semnul întrebării toate datele fundamentale ale istoriei româneşti, nu pentru a le anula, şi nici din spirit gratuit de contrazicere, ci pentru a le redefini, în raport cu un proiect istoriografic care nu mai poate fi nici cel al secolului al XIX-lea, nici cel al anilor anteriori revoluţiei din 1989.

Raporturile cu ceilalţi, în conştiinţa istorică românească, prezintă două ipostaze contradictorii. Rolul lor apare estompat sau, dimpotrivă, amplificat, în funcţie de sensul evoluţiilor: pozitive sau neagative. De regulă, cele bune ne aparţin, cele rele sînt opera străinilor. Ceea ce defineşte o supărătoare lipsă de spirit autocritic, o foarte redusă capacitatea de evaluare a propriilor răspunderi şi propriilor greşeli. Actele politice româneşti sînt sistematic justificate, chiar atunci cînd global ne frapează lipsa de consecvenţă. Noi am procedat corect făcînd alianţă cu Puterile Centrale înaintea primului război mondial; am procedat apoi corect declarîndu-le război în 1916; am procedat din nou corect încheind pace separată în 1918; şi iar am procedat corect intrînd în război alături de Germania în 1941, dar nu mai puţin corect întorcînd armele împotriva Germaniei în 1944 ... Şi aşa mai departe, dacă vrem, pînă astăzi. Fireşte, fiecare decizie în sine poate fi justificată. Toate la un loc însă (şi li s-ar putea adăuga şi alte oscilări, chiar dacă mai puţin dramatice, unele de dată foarte recentă) conturează, de data aceasta din perspectiva *celorlalţi*, imaginea unui partener român deloc sigur. Oare pentru lipsa de credibilitate de care suferim nu avem nici o răspundere ?

Ne asumăm adesea meritul întreg pentru rezultate ale unor procese istorice infinit de complexe. Constituirea României Mari este un exemplu. Fără participarea României la război este greu de presupus, într-adevăr, că s-ar fi ajuns la înfăptuirea Marii Uniri. Dar nu este mai puţin adevărat că am cules atunci roadele unor restructurări istorice de mult mai mare anvergură. Nu trebuie uitat că România nu a fost victorioasă, ci înfrîntă în acest război. Deznodămîntul conflictului nu a depins de noi, ci de înfruntarea dintre marile puteri. Nu noi am provocat revoluţia din Rusia, şi nici destrămarea Austro-Ungariei. Rezultatele dobîndite au fost mult mai mari decît ponderea noastră efectivă în înlănţuirea evenimentelor. Ceea ce s-a realizat în 1918 a dus la rescrierea întregii istorii anterioare, cu adaptări şi deformări considerabile. Am început să afirmăm, să credem chiar, că timp de veacuri unirea Transilvaniei fusese marele vis al

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

românilor. Dar unirea *cu cine* înainte de 1859 ? De fapt, chiar după această dată, şi în ciuda conturării în imaginar a unei Românii ideale ("de la Nistru pîn'la Tisa"), nu a existat pînă la primul război mondial vreun proiect consistent de acest gen (fiind formulate în schimb numeroase planuri vizînd federalizarea monarhiei habsburgice, autonomia Transilvaniei sau o mai echitabilă reprezentare a românilor în sistemul politic al Ungariei). Nici după 1914 nu s-a manifestat o unanimitate în privinţa priorităţilor româneşti. Deşi minoritar, curentul care preconiza alianţa cu Germania (din teama, justificată, de Rusia) nu a fost chiar lipsit de motivaţie şi a numărat personalităţi de prim rang ale elitei politice şi culturale româneşti. Oricum, se sparge imaginea unui eveniment care *trebuia* neapărat să se producă, fiindcă aşa cerea istoria, cu rădăcini într-un trecut multisecular, şi înfăptuit, într-o impresionantă unanimitate, de români şi numai de români.

Mitul vinovăţiei celorlalţi, şi lipsei noastre de orice răspundere, funcţionează în toată splendoarea atunci cînd se discută despre instaurarea comunismului în România. Este mai întîi "complotul" pus la cale de cei "trei mari" la Italia şi apoi, fireşte, ocuparea Europei Răsăritene şi Centrale de Armata Roşie. Se înţelege că fără expansiunea sovietică nu s-ar fi instaurat regimurile comuniste în această parte a Europei. Dar nu se poate pune pur şi simplu *punct* după o asemenea simplă şi elementară constatare. Regimul comunist a fost impus, dar el a şi fost acceptat de o parte a populaţiei româneşti. Interpretarea conflictuală, cu diabolizarea celuilalt (ruşi din afară, unguri şi evrei în interior) este insuficientă şi deformatoare. Românii îşi au propria lor răspundere. Istoria comunismului românesc este, totuşi, în principal, o istorie românească. "Noua societate" s-a construit pe fundaţia vechii societăţi româneşti, exploatîndu-i antagonismele şi imaturitatea civică. Faptul, de pildă, că atîţi intelectuali, inclusiv exponenţi iluştri ai culturii româneşti, nu au zăbovit prea mult pentru a trece de partea noii stăpîniri, nu poate să nu dea de gîndit. Distanţele sociale apreciabile din România precomunistă, resentimentele acumulate de unii împotriva altora, au răbufnit după 1944. Comunismul nu a făcut decît să exploateze fragilitatea societăţii româneşti, care s-a dovedit puţin capabilă de o rezistenţă organizată şi eficientă; de altfel, aderarea la comunism, a multora, este un fenomen care nu poate fi ignorat.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Proiectul comunist a fost peste tot acelaşi, dar aplicarea lui, materializarea lui, nu au putut fi identice, deoarece societăţile în cauză nu erau identice; ajunge să comparăm România cu Polonia sau Ungaria. Noi nu plătim astăzi pentru comunism în mod abstract, ci pentru varianta lui românească, pentru modul cum a fost asumat şi aplicat comunismul de români. Represiunea şi rezistenţa, rezistenţa şi represiunea, definesc o încleştare dramatică efectivă, dar care nu poate fi generalizată. Nu mai puţin real, şi încă mai reprezentativ prin masivitatea lui, a fost fenomenul resemnării şi compromisului. Aşa se explică şi domnia discreţionară a lui Ceauşescu. Totul este o chestiune de grad de reprezentantivitate: la noi, "rezistenţii" s-au trezit pînă la urmă izolaţi, semn al apatiei corpului social. Dacă nu am avut un 1956 ca ungurii sau un 1968 ca cehii, dacă nu am avut o Solidaritate şi nici un lider contestatar de anvergura lui Havel, nu le putem inventa acum, în orice caz nu ar fi decent să o facem. Este corect să ne asumăm răspunderea şi să ne învăţăm cu ideea că toate pînă la urmă se plătesc.

A venit momentul unei priviri lucide asupra trecutului şi prezentului nostru. Nu ne mai putem legăna în iluzia unei istorii eroice, mereu neîmplinite din pricina vremurilor neîngăduitoare şi a unei ostilităţi generalizate, a unui fel de complot perpetuu împotriva României. Vom cîştiga mai mult fiind mai severi cu noi decît cu ceilalţi. Poate merită să inversăm din cînd în cînd datele ecuaţiei, pentru a constata şi ce am primit de la alţii şi cum adesea am reuşit să ne facem rău noi nouă înşine. Oricum, ceea ce putem întreprinde mai util este să ne aplecăm asupra evoluţiei mecanismelor sociale şi mentale ale societăţii româneşti, demers conducînd inclusiv la o analiză a disfuncţionalităţilor prezente, într-un spirit care să ţină seama, atît de perspectiva istoriei cît şi a proiectelor actuale, de raportarea noastră la structurile şi valorile civilizaţiei europene.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

NOUA ISTORIE

Victor Neumann

Istoriografia universală se află astăzi în plin proces de reevaluare. Există multe motive de nemulţumire în rîndul acelora ce profesează ştiinţele sociale în general şi ştiinţa istorică în mod special. Unele dintre acestea provin din excesul interpretativ, altele, din confuzia terminologică. Un rol major se pare că îl joacă în majoritatea operelor implicarea afectivă a istoricului în descrierea trecutului. Într-un recent număr al publicaţiei britanice, *Past and Present*, istoricul Patrick Joyce de la Universitatea din Manchester arată că ideea de reformă ce caracteriza istoriografia americană acum zece ani, astăzi preocupă şi ştiinţa istorică britanică[1]. Este vorba de reluarea interesului pentru obiectivitate, ceea ce s-ar traduce prin accentul pus de neutralitatea istoricului, respectiv, pe dezinteresul judecăţii sale. Patrick Joyce invocă în sensul preocupării amintite opera lui Peter Novick, potrivit căreia pattern-urile în istorie sunt întemeiate şi nu inventate, iar delimitările dintre cunoaştere şi necunoaştere, dintre faptă şi valoare, dintre istorie şi ficţiune sunt precise[2]. Ceea ce putem observa la o sumară trecere în revistă a situaţiei internaţionale este că asistăm încă o dată în acest secol la o dispută de proporţii pe tărîmul tulburatei discipline istorice. Parte a acestei dispute priveşte orientările postmodernistă şi tradiţionalistă.

În Marea Britanie, la fel ca în alte istoriografii cu mare tradiţie se pune problema reorientării studiilor şi a scrisului istoric în primul rând din pricina mutaţiilor continue ce se petrec la nivelul gîndirii filozofice şi politice. De aici dezbaterea în jurul unor teme ce îmi par fundamentale pentru bagajul de concepte, idei sau termeni cu ajutorul cărora operează istoricul (fie cînd selectează fapte, date, nume, fie cînd analizează şi interpretează), ca de pildă: recunoaşterea caracterului hibrid al formării culturilor, promovarea logicii antiesenţialiste şi a gîndirii poststructuraliste, recunoaşterea categoriilor ce fac relaţia între gândire şi

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cultură. Cât priveşte politica academică de care se preocupă Patrick Joyce, ea urmăreşte recunoaşterea pluralităţii şi a descentralizării puterii şi culturii ca o necesitate a realităţii[3].

Ştiinţele sociale profesate în România s-au confruntat vreme îndelungată cu presiunile regimurilor totalitare. Fascismul, ca şi comunismul au încercat şi, parţial au şi reuşit, să confişte disciplinele umaniste în favoarea propriilor lor ideologii. Nu de puţine ori - mai cu seamă când în discuţie au fost teme sensibile din punctul de vedere al statului-naţiune - procedeele neprofesioniste (mai mult sau mai puţin mascate prin erudiţie) au ajuns să copleşească cercetarea academică. Liberalismului i-a fost preferat un dogmatism prăfuit. Locul argumentelor a fost luat de sărăcia ideilor. Pe un asemenea fond, prejudecăţile au putut să triumfe. Fenomenul a proliferat pînă acuma încît în istoriografia română - aspectul este vizibil şi unele din istoriografiile ţărilor vecine - nu s-au făcut nicicînd distincţiile între conotaţiile germanului Staat şi acelea ale englezului State. La fel cum nu s-a comparat modelul cultural francez cu acela german sau englez, respectiv rostul ecoului lor în Europa Centrală şi de Est. O onestitate ştiinţifică ne cere să admitem rolul imperfectelor analize comparative. Aceasta cu atît mai mult cu cît încă nu ne-a preocupat înţelegerea diferenţelor fundamentale în cazul unor cuvinte cheie cum este Völkishkultur, peuple sau people[4].

Fără îndoială că mare parte din moştenirile secolului XIX-lea au rămas în viguare pînă astăzi. Adică, sub influenţa procesului de formare a naţiunii, cercetarea istorică şi învăţarea istoriei s-au concentrat asupra istoriei naţionale. Procesul de formare naţională a fost însoţit de afirmarea unei mentalităţi în care perspectiva naţională a devenit factorul dominant. De unde şi exagerările, absenţa criticii izvoarelor, slaba dezvoltare a studiilor comparative[5]. Se cuvine să precizăm că nu tot ceea ce s-a cercetat şi s-a scris în epocile precedente despre istoria României este lipsit de valoare documentară. De pildă, colecţiile de izvoare realizate sub influenţa curentului pozitivist, cazul acelora semnate de Eudoxiu, Alexandru Papiu Ilarian, Pesty Frigyes, Baroty Lajos, Veress Andras sînt utilizabile cu mult profit. Nu mai puţin importante sînt lucrările apărute sub egida institutelor de cercetare din România interbelică - mă gîndesc inclusiv la reuşitele institutelor regionale ale Academiei Române - dar şi la acumulările institutelor academice de după război. Analize temeinice şi interpretări argumentate pot fi oricînd descoperite în scrierile

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

predecesorilor noştri. Sunt exemple care vin să dovedească acest lucru. Este mai mult decît evident că există o evoluţie a instoriografiei româneşti de la cronicarii de secol al XVII-lea la istoricii de secol al XX-lea, capabili să examineze subiecte dificile în monografii şi sinteze ştiinţific concepute.

În pofida meritelor pe care le recunoaştem, ceea ce reţine atenţia astăzi este necesitatea renarării faptelor trecutului. Motivul ? Amalgamul dintre istorie şi politică, uzul şi abuzul de termeni, argumente, nume şi date istorice. Creatoare de mituri intrate în conştiinţa naţională - admirabil evidenţiate de istoricul Lucian Boia[6] - istoriografia română are şi alte minusuri pe care se cuvine să le detectăm spre a putea reforma această controversată disciplină, conferindu-i şansa de a deveni competitivă în plan internaţional. De pildă, interesantă este reanalizarea temelor care de multe ori au împiedicat dezvoltarea cercetărilor istorice - dar şi a acelora filozofice - propriu-zise în România. Prin aceasta înţeleg studiul "marilor dileme istorice ce obsedează elitele acestei regiuni".

Avînd convingerea că vor salva naţiunea prin intermediul culturii şi socotind că aceasta le este misiunea supremă, învăţaţii români au renunţat deliberat la orice încercare de a exercita presiuni sociale în vederea apărării drepturilor civile[7]. Nu este mai puţin adevărat că la o asemenea atitudine s-a ajuns şi ca urmare a inexistenţei unei culturi civice, a unei tradiţii a mişcării civice. Insuficientele repere în acest sens nu pot fi trecute cu vederea, iar exemplele oferite de multe din oraşele ţării fac posibilă înţelegerea mentalităţi claselor dominante căreia i s-au înregimentat învăţaţii. Cultura profesată în România nu a acordat atenţie oamenilor simpli şi nici cotidianul cenuşiu, nu a cultivat ideea clasei de mijloc, nu a contribuit la coagularea spiritului comunitar în jurul valorilor fundamentale ale democraţiei. Istoriografia a urmat această opţiune. Aşa se explică faptul că de pildă ideile revoluţiei franceze receptate de paşoptiştii români au fost parţial puse în aplicare de ei şi de urmaşii lor. O anume cultură a intoleranţei faţă de diversitate a luat adesea locul formelor de expresie mutiplă. Exemplele oferite de evoluţia gîndirii politice româneşti în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi în secolul al XX-lea sînt numeroase şi ele indică o înţelegere romantică a naţiunii, a limbii, a patriei, a statului. Aşa se explică neglijenţa faţă de om care a împiedicat formarea conştiinţei persoanei, singura care ar fi fost în măsură să împlinească deziderateIe înscrise în programele de la 1848.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Destinul societății și al culturii au fost disociate nu doar de filozofi, dar și de un întreg grup de istorici care au activat pe parcursul ultimelor două veacuri, grup în care au excelat contribuțiile unor N. Iorga, V. A. Urechia, B. P. Hasdeu. Cum altfel să înțelegem conservarea vestigiilor medievale ale satului și promovarea obsesivă a reperelor acestuia contribuind la constrîngerea individului în jurul unor valori care nu îl mai reprezintă în viața citadină ? Cum să interpretăm supralicitarea generalului național în dauna particularității vieții comunităților locale ? Activismul cultural este prezent la cărturari aparținînd mai multor generații. Îl descoperim la Rădulescu Motru, Nae Ionescu, Nichifor Crainic, M. Vulcănescu etc. Avînd convingerea că vor salva națiunea prin intermediul culturii și socotind că aceasta le este misiunea supremă, învățații români au renunțat deliberat la tentativa formatoare a societății. Așa se explică nivelul scăzut al maselor și atitudinea aristocratică a elitei.

Dacă astăzi încercăm să rescriem trecutul, va fi de dorit să procedăm la o analiză critic-rațională a ceea ce s-a gîndit și s-a scris, va fi de dorit să încercăm să prefațăm fiecare volum cu un capitol dens de istoriografie. Mai apoi, orice trimitere bibliografică va necesita scurte precizări sau chiar comentarii acolo unde partea ideologică a textului citat copleșește conținutul informativ bazat pe cercetarea onestă a surselor. Se înțelege, studiul istoriografic va fi bine să devină mai mult decît o disciplină exotică în programa universitară ori rezultanta unor studii izolate. Aceasta pentru că părțile conceptuală și metodologică nu pot fi absente din bagajul de cunoștințe al viitorului istoric.

Nu putem spune că transformarea pe care o necesită amintita disciplină este suficientă fără ca domeniile învecinate să fi procedat la aceeași reevaluare. Scrierile de istorie literară, de sociologie și de filozofie nu pot rămîne în situația de a apela exclusiv la dialectica hegeliană sau la ideile romantice privind înțelegerea ideii de națiune fără ca acest procedeu retardat să nu afecteze și istoriografia. Iată pentru ce cred că reforma istoriografică - e păcat că a întîrziat atît de mult demersul și că abia după nouă ani de la evenimentele din decembrie 1989 dezbatem această temă - ar fi potrivit să debuteze cu cîteva întrebări. Între ele, cred că nu lipsite de importanță ar fi următoarele: Cum se explică situarea intelectualității române într-un orizont atemporal ? Care este legătura între demersul cultural și acela național și în ce măsură politicul subjugă demersul creator-științific ? De ce filozofii și istoricii au tins să servească pătimaș

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cultura, dovedind că nu aceasta era principala motivaţie a demersurilor lor ci fiinţa unei comunităţi ? Care opere ale istoriografiei şi filozofiei române rezumă cel mai potrivit raportul general al culturii cu sfera politicii? Ce repercusiuni a avut mutarea permanentă a accentului dinspre ontologic (chestiunea fiinţei) spre ontic (chestiunea-fiinţei-comunităţii-naţionale) şi dacă nu cumva aceasta indică ambivalenţa unui capitol al itinerarului politic şi cultural urmat de intelectualitatea românească inclusiv sub cele două regimuri totalitare ?

În baza unei cercetări atente a operei filozofice al lui Noica, dar şi a aceleia a congenerilor săi, Alexandra Laignel Lavastine observă că itinerarul spiritual românesc al secolului al XX-lea a fost "sfîşiat între o filozofie a fiinţei şi o filozofie a naţiunii"[8]. Cred că acelaşi lucru s-a petrecut pe tărîmul istoriografiei. Biografiile mai multor intelectuali reprezentativi indică "vicisititudinile unui parcurs critic faţă de modernitate", parcurs în care regăsim similitudini între anii interbelici şi aceia postbelici. Mă refer la încercarea din anii 80 de imitare a modelului naţionalist al anilor 30, imitare care continuă şi astăzi sub diferite forme. Istoria discursului naţionalist antidemocratic şi-a pus pecetea asupra culturii şi reflecţiei politice. Aşa cum proiectul filozofic noician este "frămîntat" permanent de chestiunea naţională, tot astfel multe din proiectele istoriei României sînt absorbite de monoculturalismul etno-naţional conţinînd ideea totalitară.

---

[1] Patrick Joyce, *The Return of History: Postmodernism and the Politics of Academic History in Britain*, Past and Present, nr. 58, Februarie 1998, pp. 207-235.

[2] Peter Novick, *That Noble Dream: The Objectivity Question and the American Historical Profession*, London, 2 vol., 1988.

[3] Patrick Joyce, l. c. p. 223.

[4] Despre importanţa distincţiilor amintite vezi Karl Popper, *Societatea deschisă şi duşmanii ei*, traducere de D. Stoianovici, Humanitas, 1993; Isaiah Berlin, *Patru eseuri despre libertate*, traducere de Laurenţiu Ştefan Scalat, Prefaţă de Mihail Radu Solcan, Humanitas, 1996. Dintre studiile de dată recentă vezi Walker Conner, *Ethnonationalis, The Quest for Understanding*, Princeton, New Jersey, 1994.

[5] Adrian Marino, *Pentru Europa*, Polirom, 1996.

[6] Lucian Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, Humanitas, 1997.

[7] A. Laignel, Lavastine, *Filozofie şi naţionalism. Paradoxul Noica*, Humanitas, 1998, p. 45.

[8] *Ibidem*, p. 371.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

O METEAHNĂ ÎNCĂ PERSISTENTĂ:COSMETIZAREA PRIN OMISIUNE

Dumitru Vitcu

"Generaţia noastră – afirma, la sfîrşitul trecutului veac, istoricul englez John E. D. Acton, prezentînd obiectivele celebrei *The Cambridge Modern History* – nu poate accede la o istorie perfectă; însă noi putem să oferim o istorie convenţională, indicînd punctul pînă la care am ajuns pe calea ce duce de la istorie la cealaltă, acum cînd toată informaţia e la dispoziţia noastră şi orice problemă a devenit solubilă"[1]. Asemenea credinţă pozitivistă în forţă cumulativă a cunoaşterii istorice a făcut loc, în răstimp de numai cîteva decenii, convingerii exprimată îndeosebi de George Clark, în cuprinsul studiului introductiv al celei de a doua ediţii a aceleiaşi lucrări[2], convingere potrivit căreia cunoaşterea istorică este un proces infinit, care presupune sau reclamă o reinterpretare continuă a faptelor şi fenomenelor de către fiecare generaţie, în funcţie, fie de nevoile prezentului, fie de efectele evenimentelor trecutului asupra prezentului.

Complementare în esenţă, cele două motivaţii sau, mai bine, cele două ipostaze ale aceluiaşi argument şi-au aflat un ilustrativ apărător în gînditorul şi eseistul american John Dewey, care susţinea, în urmă cu 50 de ani, că orice construcţie istorică este selectivă, că totul este dependent de criteriile de selecţie şi că istoria este în mod necondiţionat scrisă, pornind de la poziţia prezentului, care, singur, îşi alege şi impune criteriile. "Nu există alte materiale accesibile pentru elaborarea principiilor directoare şi ipotezelor – spunea el – în afara celor pe care ni le procură prezentul istoric. De îndată ce cultura se schimbă, se schimbă şi concepţiile care domină într-o cultură. În mod necesar, survin atunci noi puncte de vedere, care servesc la examinarea, evaluarea şi ordonarea datelor. În acel moment se rescrie istoria"[3]. Transpunerea patrimoniului trecutului în limbajul şi după calapodul prezentului, generînd automat şi variabilitatea imaginii istorice, departe de a fi o noutate, se constituie

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

aşadar într-o datorie, adesea şi asumată, a fiecărei epoci distincte, spre a nu invoca chiar fiecare generaţie.

Cît de obiectivă poate fi cunoaşterea şi apoi reconstrucţia istorică în condiţiile în care imaginea trecutului "nu este pietrificată, ci ceva viu, care se schimbă şi se dezvoltă fără încetare (Karl Heussi)", iată o întrebare căreia i-a răspuns, la începutul deceniului opt, istoricul Adam Schaff în următorii termeni: "adevărurile parţiale, fragmentare, nu sînt false, ci obiective, deşi adevăruri incomplete. Din faptul că istoria (în sens de "historia rerum gestarum") nu este niciodată definitiv încheiată şi este supusă unor continui interpretări, rezultă numai că ea este un proces şi nu o imagine definitivă, nu un adevăr absolut [...]. Adevărurile istorice au caracter adiţional, cumulativ, cunoaşterea istorică are însă caracterul unui proces. Dacă înţelegem aceasta, înţelegem şi legitatea fenomenului constantei reinterpretări a istoriei"[4].

Desigur, spectrul judecăţilor de acest fel este mult prea larg şi, cu siguranţă, derutant pentru orice explorator al trecutului, animat (în fapt doar iluzionat) de rectitudinea demersului său şi de obiectivitatea interpretării faptelor sau fenomenelor istorice. Pentru că, oricît de ataşat şi de sincer pătruns va fi el de îndemnul tacitian "Sine ira et studio", ori de rigoarea impusă disciplinei de Cicero ("Cine nu ştie că prima lege a istoriei este să nu îndrăznească a spune lucruri false, dar nici să se ferească a le spune pe cele adevărate?"), istoricul va fi mereu confruntat cu handicapul propriilor limite, indiferent de forma sau numele sub care se ascund ori se manifestă acestea. Sporul de exigenţă provocat de continua expansiune a surselor, ca şi de mobilitatea orizontului ideatic sau a perspectivei, nu vor putea elimina nicicînd dimensiunea umană a discursului istoric, adică "prezenţa şi sensibilitatea analistului, subiectivitatea ireductibilă a textului său.

Observaţia unui mare poet din prima parte a veacului al XIX-lea, H. Heine, care afirmase că "nu e cu putinţă să zugrăveşti trecutul fără a-i da coloritul propriilor tale sentimente", echivalînd practic cu abandonul oricărei iluzii de obiectivitate a interpretării, ori de consacrare a adevărurilor absolute, a dobîndit peste timp şi girul contemporanilor noştri: "Tentaţia unanimităţii în jurul unor adevăruri intangibile înseamnă sinucidere culturală", nota, deplin motivat,Lucian Boia în binecunoscuta-i lucrare consacrată mitologiei istorice româneşti[5], în timp ce Al. Zub, pe temeiul unei experienţe profesionale şi al unei opere deja impresionante, constată ceea ce clevetitorii ar putea numi neputinţa colectivă a breslei: "O istorie deplin purgată de clişee, legende, mituri, e însă de neconceput.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ca discurs, ea nu se poate situa dincolo de condiția oricărei cunoașteri umane, care este fatalmente relativă"[6].

Apelul la bunul simț – invocat anterior de N. Iorga[7] – ca instrument de valorizare a trecutului și de garant al acelui "spirit istoric" fără de care o restituție viabilă nu se poate imagina, mai presupune, în viziunea aceluiași analist, pe lîngă "exigența unui respect absolut pentru fapte ca atare, și nevoia de a le transcede mereu, fiindcă numai astfel se poate parveni la sensul lor implicat". Deloc simplu sau comod, acest efort continuu de resemnificare, înglobînd asumarea unei conduite care să favorizeze schimbarea de optică, nu este scutit de același relativism și de aceleași mai vechi păcate generatoare de mituri, clișee sau legende. În numele ori prin intermediul noilor modalități de abordare în procesul reconstrucției istorice, justificînd ori numai pretextînd viziunea dinamică asupra devenirii, se mai întîmplă ca o obsesie să ia locul alteia, o prejudecată să fie substituită printr-o altă prejudecată, un mit sau legendă să piardă din altitudine pînă la căderea în banal sau uitare, iar pe soclurile proaspăt revopsite să fie înălțate alte mituri, sau recompuse alte legende.

Din mulțimea exemplelor ilustrative, ne vom opri asupra unuia, al cărui impact asupra trecutului (dar și prezentului) românesc nu poate fi pus la îndoială. Este vorba de mult discutată și îndelung mediatizată francofilie românească, cu mărturii doveditoare sau rădăcini documentare înfipte – cel puțin la nivelul elitelor – încă din secolul al XVIII-lea, rămasă pînă astăzi un subiect aproape tabu, reperul francez pentru civilizația românească confundîndu-se pînă la substituție cu reperul occidental. De regulă, la antipodul acesteia se situează, concomitent ori alternativ, fobia românilor pentru marii și puternicii lor vecini, ale căror obiective generale, acțiuni sau numai gesturi circumstanțiale, rareori favorabile, le-a întărit și cronicizat starea de adversitate. Dar, cele două atitudini, evidente altminteri nu doar în plan politic și întemeiate pe experiența istorică a poporului român din ultimele două secole, comportă și nuanțe interpretative ce le sustrage regulii, uneori contrazicînd-o, dar pe care analiștii le plasează îndeobște în subsidiar ori chiar le ignoră.

În cunoscuta-i sinteză publicată în urmă cu un secol, Pompiliu Eliade aprecia că civilizația română modernă, în integralitatea ei, se datora Franței, că anterior influenței franceze "țările române nu existau pentru civilizație" și, implicit, "nu existau pentru istorie", că numai datorită Franței a fost posibilă, nu *renașterea* unui popor, ci chiar *nașterea* sa[8].

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Aproape concomitent, pe celălalt ţărm al Atlanticului, în centrul spiritual al Lumii Noi care a fost Bostonul, un pasionat istoric american, atras de "feţele ascunse" ale îndelungatei şi complexei "chestiuni orientale", a consacrat un studiu special – surprinzător de bine documentat pentru timpul şi mediul în care a fost elaborat – rolului jucat de Napoleon al III-lea în făurirea statului naţional român. Urmărind atent firul evenimentelor politice şi conexiunea acestora la scară continentală, de-a lungul celor aproape două decenii dominate de figura împăratului Franţei (1852-1870), autorul studiului, Stuart F. Weld, concluziona astfel: "un stat divizat, supus legal Turciei, dar aflat sub ocupaţia armatelor ruseşti la începutul războiului Crimeii, a devenit <între timp> un regat liber, unit şi prosper. Nu puţine personalităţi, factori şi influenţe istorice au contribuit la acest rezultat. Între personalităţi, primul loc aparţine neîndoielnic lui Napoleon al III-lea"[9].

Cu mult înaintea lor, avînd avantajul conferit de statutul militantului politic unionist aflat în emigraţie, dar şi "scuza" derivată din acelaşi statut, Ion C. Brătianu supralicita evident rolul Franţei şi îndeosebi al lui Napoleon al III-lea în perspectiva Unirii Principatelor: "Armata statului român ar fi armata Franţei, porturile sale de la Marea Neagră şi de pe Dunăre ar fi întrepozitele comerţului francez. Franţa – mai zicea el, făcînd risipă de oferte binefăcătorului împărat, pe seama viitorului stat român – va avea toate avantajele unei colonii, fără a avea cheltuielile ce aceasta organizează"[10].

Nu mai puţin generos în elogii la adresa naţiunii şi civilizaţiei franceze, fixate drept repere ideale pentru celelalte societăţi europene, inclusiv românească, la începutul veacului ce tocmai se încheie, s-a arătat şi Dumitru Drăghicescu, care, analizînd psihologia poporului român scrutînd şi alte orizonturi, concludea că "nu există pe lume naţie mai desăvîrşită (sic!) decît cea franceză şi inteligenţă mai complexă decît a francezului"[11].

Spiritul tutelar al Franţei asupra mediului intelectual românesc, ilustrat prin prezenţa masivă a tinerimii române la şcolile franceze încă din perioada prepaşoptistă şi pînă la instalarea cortinei de fier în orientul european, prin adoptarea limbii franceze ca limbă de cultură, dar şi de învăţămînt, chiar şi în ultima jumătate de secol, prin modele structurale sau instituţionale de aceeaşi provenienţă, care au consacrat sintagme de genul "Belgia Orientului" sau "Micul Paris" pentru România şi capitala ei, e drept, mai ales în accepţiunea străinilor, nemaivorbind de statutul (onorific) atribuit astăzi României de centru de iradiere a francofoniei în

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

spaţiul est european, toate acestea au impus şi susţin un mit, căruia şi istoricii, dar mai cu seamă politicienii, se feresc parcă a-i afla cusururi. Ori acestea există, nu trebuie inventate, dar nici ocolite sau minimalizate, de teama de a nu ieşi din decor.

Raporturile internaţionale, nu spunem o noutate, au fost, sînt şi vor fi guvernate mereu de *interese* (economice, politice şi strategice), nicidecum de *sentimente*. Acestea din urmă se pot regăsi operînd între indivizi, grupuri şi chiar, mai intens ori mai difuz, între societăţi sau popoare, dar niciodată între state, între cabinete sau stăpîniri. Raporturile româno-franceze din perioada pe care îndeobşte o numim a regenerării naţionale, adică tocmai emergenţei mitului sau a obsesiei franceze în spaţiul românesc nu se abat de la regulă.

Să ne reamintim, de pildă, că însuşi marele împărat al francezilor, Napoleon, venerat şi de boierii moldo-munteni în cuprinsul memoriilor ce i le-au adresat, după ce proiectase un tîrg cu Austria pe seama Principatelor Române (acestea fiind oferite Austriei drept compensaţie pentru pierderile suferite în Italia şi Germania, după campania din Egipt, din 1798), a schimbat partenerul cîţiva ani mai tîrziu, nu însă şi "marfa". În cadrul negocierilor de pace de la Tilsit (1807), împăratul Franţei, urmînd aceeaşi politică a compensaţiilor, s-a arătat dispus ca, în schimbul bunelor servicii ce urma a le primi de la Rusia, împotriva Angliei, interlocutorul său, Alexandru I, urma a fi răsplătit cu Basarabia, Moldova, Valahia şi Bulgaria, pînă la Balcani, teritoriile româneşti fiind deja alipite formal la acea dată imperiului rus, prin osîrdia guvernatorului general Kutuzov şi cu acordul (iarăşi formal) al lui Napoleon[12].

Nici celălalt Napoleon, nepotul de frate al marelui împărat, ajuns el însuşi împărat după ce fusese preşedinte al Franţei, Napoleon al III-lea, făcîndu-şi din principiul naţionalităţilor un crez, dar şi un instrument politic de promovare a intereselor franceze în lume, n-a fost mai scrupulos cu propria-i conduită în chestiunea română, europenizată prin Congresul de pace de la Paris. Unirea Principatelor avea să fie, în opinia lui Paul Henry "primul său mare act pe calea aplicării principiului naţionalităţilor"[13], principiu însă de la care împăratul Franţei s-a abătut adesea, "cu pretexte sau motivaţii ce atîrnau de tactica politică, de împrejurări imperative mai mult sau mai puţin previzibile, ori de înseşi limitele concepţiei sale"[14]. E drept că, interogat de Adunarea Naţională asupra intereselor franceze în regiunile îndepărtate de la Dunărea de Jos, împăratul răspundea frumos, patetic chiar, că acestea "sînt peste tot unde există o cauză justă şi civilizatoare"[15]. Dar, în orientul european mai cu

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

seamă, ca şi în Italia, Napoleon nu dicata înainte de a se alia. Din motive binecunoscute, în zona aflată sub obiedienţă, vasală ori sub stăpînirea efectivă otomană, două mari puteri vecine Principatelor apăsau cu interese şi forţe determinante în desfăşurările politice: Rusia şi Austria. De aici şi inconsecvenţele, reţinerea, tergiversarea sau ambiguitatea unor decizii în privinţa Principatelor, indiferent dacă acele decizii ţineau de politica oficială ori de cea secretă napoleoniană[16]. Nu e mai puţin cunoscut şi faptul că în diverse alte împrejurări Napoleon, urmînd pilda ilustrului său înaintaş, a fost gata să sacrifice Principatele unor trocuri teritoriale profitabile Franţei.

Bunăoară, de la redeschiderea crizei orientale şi pînă la conferinţa de la Viena (martie 1855), Napoleon al III-lea, la fel ca şi Cavour, Palmerston ori Bunsen, a înclinat vremelnic către refacerea – fie şi parţială – a unităţii Italiei, prin renunţarea de către Austria la posesiunile sale de dincolo de Alpi şi compensarea ei cu stăpînirea, într-o formă sau alta, a Principatelor româneşti. Bismarck şi chiar regele Prusiei nu excludeau posibilitatea reconstituirii Poloniei, ca urmare a cedării Galiţiei de către Austria, compensată la rîndu-i cu Dacia, proiect datorat polonezilor, dar însuşit şi de oamenii politici francezi, în special de acei aflaţi în anturajul principelui Napoleon. Printre cei dispuşi a socoti Principatele şi gurile Dunării drept monedă de schimb în tocmelile diplomatice ale vremii se afla însă şi ministrul francez de externe.

Ulterior, compromisul franco-englez de la Osborne (1857) a fost privit şi comentat precumpănitor din perspectiva avantajelor de moment asigurate Principatelor prin deblocarea crizei politice ce risca să reinflameze orientul european, deşi un Saint Marc Girardin acuza atunci Franţa că ar fi putut face mai mult pentru români, iar un istoric de marcă precum T. W. Riker avea să aprecieze mai tîrziu gestul ca un abandon francez al proiectului unirii depline a Principatelor, în schimbul unei potenţiale uniri administrative.

Dacă mai adăugăm imaginii de ansamblu alte cîteva detalii, cum ar fi de pildă poziţia cunoscutului publicit francez filoromân J. A. Vaillant, altminteri un învederat unionist, dar statornic adversar al lui Al. I. Cuza (a cărui alegere o voia anulată cu concursul ministrului de externe francez, Walewski, spre a-i face loc preferatului său, Gr. Sturdza)[17], sau atitudinea derutantă, orgolioasă şi inconsecventă a consulului Franţei la Iaşi, Victor Place, despre care Marcel Emerit afirma că era o fire nervoasă, îndrăzneaţă şi avidă de influenţă[18], realizăm nuanţele de care ar

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

avea nevoie orice concluzie generală, vizînd aportul Franţei oficiale în procesul construcţiei naţional-statale româneşti.

Desigur, exemplele ori ipostazele invocate, ca şi altele de acelaşi tip, nu trebuie supralicitate, dar nici desconsiderate, în cuprinsul studiilor analitice sau de sinteză consacrate istoriei relaţiilor internaţionale ale României. Orice sondaj comparatist, cît de cît riguros, în ansamblul acestor relaţii, cel puţin prentru vremea construcţiei şi reconstrucţiei naţionale, ar plasa neîndoielnic Franţa în topul puterilor europene sprijinitoare a efortului emancipativ şi modernizator din spaţiul românesc, sprijin pe cît de generos în aparenţă şi de eficient uneori, pe atît de motivat din perspectiva propriilor interese: economice, politice şi strategice. Acestea au şi fost exprimate şi promovate nu o dată ca obiective majore ale diplomaţiei franceze în orientul european, încît voita minimalizare sau discreta lor eludare în discursul istoriografic, de teama de a nu zdruncina o anume tradiţie şi de a nu agresa respectul datorat surorii latine mai mari, echivalează unei "cosmetizări", pe cît de inutilă, pe atît de nocivă.

---

[1] Edward H. Carr, *What is History ?*, Mac Millan et Co. Ltd., London, 1962, p. 1.

[2] *Ibidem.*

[3] John Dewey, *Logic: The Theory of Inquiry*, New York, 1949, p. 233-235.

[4] Adam Schaff, *Istorie şi adevăr*, trad. din lb. germană, de Alex. Boboc, Bucureşti, 1982, p. 320-321.

[5] Lucian Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, Bucureşti, 1997, p. 49.

[6] Al. Zub, *Discurs istoric şi tranziţie*, Iaşi, 1998, p. 98.

[7] N. Iorga, *Generalităţi cu privire la studiile istorice*, Bucureşti, 1944, p. 91.

[8] Pompiliu Eliade, *De l'influence française sur l'espirit public en Roumanie*, Paris, 1898, p. I-IX.

[9] *The Eastern Question and a suppressed Chapter of History. Napoleon III and the Kingdom of Roumania*, by Stuart F. Weld, Boston, 1897, p. 42.

[10] Ion C. Brătianu, *Acte şi cuvîntări*, vol. I, partea I-a, Bucureşti, 1938, p. 31-32.

[11] D. Drăghicescu, *Din psihologia poporului român*, ed. a II-a, Bucureşti, 1995, p. 81.

[12] A. D. Xenopol, *Războaiele dintre ruşi şi turci şi înrîurirea lor asupra ţărilor române*, ed. Elisabeta Simion, Bucureşti, 1997, p. 127.

[13] Paul Henry, *Napoleon III et les peuples*, Paris, 1943, p. 11,13, 55.

[14] Leonid Boicu, *Din istoria diplomaţiei europene. Anul 1859 la români*, Iaşi, 1996, p. 79.

[15] Sturat F. Weld, *op. cit.*, p. 24; vezi şi *Acte şi documente relative la istoria renaşterii României*, vol. VIII, p. 687-688.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

[16] N. Corivan, *Politica secretă napoleoniană şi atitudinea Rusiei în preajma războiului franco-austriac din 1859*, în "Cercetări istorice", VIII-IX, Iaşi, 1932-1933, nr. 2, p. 31 şi urm.

[17] *Acte şi documente*, IX, p. 293-295, 298-300.

[18] Marcel Emerit, *Victor Place et la politique française en Roumanie à l'époque de l'Union*, Bucureşti, 1931, p.82-83.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

GENEALOGIA ÎNTRE ŞTIINŢĂ, MITOLOGIE ŞI MONOMANIE

Lucian Nastasă

Ca un paradox, abordările biografice par a fi mereu în vogă, fiecare generaţie intelectuală redescoperind genul, într-un ciclu fără oprire şi, evident, cu motivaţii cît se poate de întemeiate. S-ar părea că biografia constituie una din puţinele specii eternizate, cu impact direct asupra evoluţiei ideii şi conştiinţei de sine a individului şi a colectivităţilor în ansamblu. Aşadar, nimic uimitor în a constata o reabordare în forţă a biografiei, atît în manieră clasică, dar mai ales din perspectivă sociologică, ca răspuns parcă la istoriile tot mai dezumanizate, structuralizate ori problematizate, în care reconstrucţiile "á la long durée" pun în umbră tocmai personajul cel mai important: omul.

Din această perspectivă şi mereu aflată sub spectrul acuzaţiilor de subiectivism, de impresionism, de cultivare a individualismului în dauna colectivului, de iluzionism, de mistificări a diverselor modele umane etc, biografia caută cu asiduitate a se îmbogăţi metodologic şi a cîştiga în credibilitate prin tehnici care să elimine suspiciunea ficţiunii şi a mitologizărilor. Este vorba aşadar de ample încercări de reabilitare epistemologică, dar care sînt încă departe de atenuarea dezechilibrului existent între lucrările de restituţie propriu-zise (biografiile, aşa cum se înţelege îndeobşte) şi aborările teoretice sau metodologice[1].

Fără a ne atinge de acestea din urmă, extrem de complexe şi de o diversitate aproape fără control, ne vom limita doar la imperativul abandonării paradigmei clasice om-operă, în care s-au închis pînă acum numeroase demersuri biografice. Întocmite adeseori dintr-o perspectivă hagiografică, cu menirea evidentă de a ridica statui, de a crea modele, chiar stereotipuri, prin privilegierea operei în detrimentul vieţii, multe din ele ocolesc efortul restitutiv al unui veritabil *curriculum vitae*, ceea ce presupune temeinice anchete arhivistice ori interviuri, prudenţă în recompunerea faptelor şi un excesiv spirit critic. S-a lăsat astfel deoparte ceea ce putea fi durabil (de la genealogii minuţios întocmite pînă la

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

variabile socio-istorice de mare fineţe), în profitul comentariilor şi analizelor textuale, fără îndoială mult mai supuse efemerităţii. Aceste demersuri biografice nu au făcut altceva decît să revendice un pragmatism şi să manifeste deschidere mai ales spre lumea ideilor (dealtfel, nimic reproşabil), însă adeseori răspunzînd ritualurilor celebrării. Tot mai mult, comemorarea diverselor personaje s-a substituit colocviilor profesionale, devenind un spaţiu al mitologizării. Aşa s-a întîmplat cu numeroase personalităţi istorice româneşti, de la Burebista, trecînd pe la voievozii evului mediu, pînă la asumarea deliberată a funcţiilor de descoperire, revalorificare ori reabilitare a diverşilor contemporani. În fond, cu puţine excepţii, aceste tipuri de biografii au restituit mai puţin faptele, urmărind mai curînd un impact emoţional şi dramatic, prin formă şi imagini, prin crearea unui univers simbolic şi unităţi estetice discutabile, reconstrucţia cu fidelitate a realităţii fiind de multe ori o chestiune secundară.

Pe de altă parte, biografia a devenit însă tot mai "ştiinţifică", tinzînd spre specializare şi fragmentare. Se merge tot mai mult spre deconstrucţia ficţiunii ("povestea vieţii"), sub toate formele şi transformările corelative a părţilor de biografie, în obiecte de studiu separate. În acest context, genealogia vine să ocupe un loc important în economia biografiilor. Ea a renunţat demult la simpla justificare dinastică, devenind o necesitate politică şi economică (pe lîngă preocupările ei obişnuite, de ierarhizare), prin "gestionarea" diverselor categorii sociale (ceea ce-i conferă un puternic ascendent în demografie) şi structuri familiale, prin stabilirea şi definirea diferitelor funcţii sociale, a mecanismelor de selecţie sau de excludere, a departajării variatelor pîrghii de putere dintr-o societate, prin reconstituirea strategiilor carierei, a stilului de viaţă (de la sociabilitate pînă la mediul locativ) - acestea fiind doar cîteva din utilităţile genealogiei. Nu mai vorbim de ceea ce s-ar putea numi genealogii intelectuale, onomastice, toponimice, profesionale etc.

Deşi la prima vedere ea ar părea printre puţinele capitole neatinse de ambiguitate, prin actul pur tehnic de reconstrucţie a unei evoluţii simple şi de un empirism logic fără tăgadă, genealogia poate constitui sursa multora din miturile individuale ori familiale, degenerînd uneori chiar în monomanie. Este foarte sensibilă în a-şi pierde "direcţia" (obiectivele) prin alunecarea (adeseori inconştientă) dinspre structuralismul metodologic (stabilit aprioric) spre cel dogmatic. Pe de altă parte, multe din reconstrucţiile genealogice, prin maniera în care sînt

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

concepute (introducerea unor mituri ale ascendenţilor iluştri, omiterea unor verigi ce-ar face mai puţină "cinste" familiei etc), prin premisa fundamental retrogradă (de factură medievală) de a urmări doar pe cei cu rang, prin discursul mitologizant ce însoţeşte actul de pură reconstrucţie, tentativele - directe sau indirecte - de relaţionare a comportamentelor diverşilor subiecţi cu originile sau ascendenţa lor "nobilă", irită enorm (stîrnind adeseori ironii) fie pe cei ce sînt cu adevărat într-o asemenea postură "nobiliară", fie pe cei ce consideră România ultimului secol şi jumătate ca o societate în care principiul meritocratic aruncă în desuetudine "tradiţiile" unui mediu mereu întîrziat, fără ierarhii şi reguli bine stabilite, cu "notabilităţi" improvizate şi avidă în a dobîndi atestatul şi pentru posteritate. Aşadar, tema hazardului şi cea a meritului par a fi obiectele unui alt tip de tensiuni, cea dintîi lăsînd prea puţin spaţiu celeilalte, mai ales în cazul analizelor sociologice.

Nu sînt puţine cazurile în care descendenţii unor familii cu origine mai mult sau mai puţin "aristocratică" caută să impună propria lor versiune şi reprezentare istorică a familiei, fabricînd de pildă ascendenţe pînă la împăraţii sau nobilimea bizantină. Sînt manifestări cu o lungă tradiţie hagiografică şi de autocelebrare, care deşi impun frecvent atitudini ironice, reuşesc a se sustrage analizelor competente, menţinîndu-se pe mai departe în sfera iluziilor biografice. Acest lucru este sesizabil îndeosebi în cazul interviurilor realizate cu descendenţi ai unor personalităţi sau ai unor familii pretins nobiliare (interviul fiind una din metodele reconstrucţiilor genealogice), dar şi în multe din producţiile autobiografice (memorii şi jurnale), în care autorii dau dovadă de a nu putea evita superficialitatea, anecdoticul, riscul dezvăluirii unei psihologii desuete - cu alte cuvinte, se arată incapabili de a surprinde semnificaţiile istorice. Mai importante par a fi dispozitivele retorice, prin care se construiesc mituri de modele existenţiale. Este cauza pentru care analiştii descoperă importante părţi de istorie uitată (cenzurată), numeroase ambiguităţi (dovedibile adeseori ca falsuri), fapte ce păreau autobiografului minore sau dezagreabile - aspecte pe care fluxul memoriei le exclude din punct de vedere teoretic şi practic.

Aşadar, amatorismul şi non-specializarea au fost încurajate nepermis de mult, punînd cercetarea ştiinţifică de astăzi în mari dificultăţi. Aspectul a fost favorizat şi de sărăcia documentară a evului mediu îndeosebi, numeroase fiind cazurile - mai ales în prima jumătate a sec.XIX - în care s-au plăsmuit genealogii fictive sau măcar parţial fictive.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Recent, studiul lui Mihai-Răzvan Ungureanu, *Genealogia ca expresie a definiţiei sociale a boierimii moldoveneşti în epoca regulamentară*[2], atrage atenţia asupra unor atari tentative sau mecanisme ale falsificării, surprinse în fondurile arhivistice ale Secretariatului de Stat din Moldova, pentru deceniile trei şi patru ale veacului trecut. Ca să nu mai insistăm acum asupra postfaţei lui Ştefan S.Gorovei, de exemplu, la reeditarea *Arhondologiei Moldovei* a lui Constandin Sion[3], sau asupra nenumăratelor lui "clipuri" critice ori studii propriu-zise din "Arhiva genealogică" sau de aiurea, în care sînt curmate falsuri şi erori genealogice abil plăsmuite. Sînt preocupări care au făcut deja *şcoala* în peisajul istoriografic românesc, prin crearea unor modele de analiză ce se cuvin a fi adoptate şi extinse fără întîrziere.

Formulările de mai sus impun aşadar un plus de exigenţă în reconstrucţia acestui important segment al abordărilor biografice care, cu siguranţă, vor începe să abunde în editorialistica noastră. Şi pentru a evita sensibilităţi contemporane, vom exemplifica cîteva tendinţe mai vechi de mistificare genealogică, pe temeiul biografiei unor personalităţi ale culturii româneşti, pornind şi de la constatarea că în rîndurile acestora a existat în mod deosebit o atracţie pentru reconstrucţia propriului arbore genealogic, dovedind mereu un puternic simţămînt al legăturilor ancestrale. Acest ataşament faţă de "moştenirea" genetică (în fond, faţă de hazard) nu este deloc nefiresc, avînd profunde motivaţii psihologice, asupra cărora nu insistăm[4].

Cert este însă că aproape toţi cărturarii, cu o bună imagine despre sine şi despre actul de cultură pe care l-au produs, s-au simţit datori să prindă în propria arhivă şi minime referinţe genealogice. Mai mult chiar, persoane publice fiind şi bucurîndu-se de un anume prestigiu social, au pus în circulaţie referinţe genealogice, prin intermediul diverselor interviuri sau autobiografii conjuncturale. Aşa s-a întîmplat ca multă vreme să fie luate de bune informaţii care astăzi se dovedesc a nu fi susţinute documentar. Adeseori, chiar personajul în cauză se înşeală în propriul trecut - cu bună ştiinţă sau din necunoaştere -, adevărul aflat ulterior generînd profunde crize de conştiinţă, oferind contemporanilor şi posterităţii motivaţiile unor atitudini şi trăsături comportamentale.

Am putea invoca aici cazul lui George Călinescu, care multă vreme a trăit cu convingerea că e fiul natural al funcţionarului CFR Constantin Călinescu, exponent al micii burghezii, orăşean, şi nu de oriunde, ci din capitală. Ei bine, aflarea faptului că mama sa naturală nu e

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

alta decît menajera casei. Maria Vişa, fiică de ţărani, fugită dintr-un obscur sat oltenesc împreună cu sora ei (ajunsă prostituată), cea pe care el o umilise atîta vreme cu obstinaţie, a produs o puternică traumă psihologică. În plus, mereu şi mereu îşi va ascunde adevărata origine, cu ingeniozităţi de veritabil artizan. Cînd în 1937 îşi pregătea dosarul de concurs pentru postul de conferenţiar la Iaşi, s-a dovedit a fi de o rară migală în "pregătirea" actului său de naştere: l-a îndoit tocmai pe rubrica unde era înregistrată profesia mamei (deşi nu acolo era locul firesc de pliere) şi l-a ars cu mult meşteşug în dreptul cuvîntului umilitor (profesia), ţinînd apoi documentul ore întregi deasupra unui bec pentru a-l "învechi" cum se cuvine[5]. Iar tot acest efort în pofida resentimentelor dezvăluite lui Al.Rosetti, în acelaşi an, că "a fi conferenţiar la Iaşi e un lucru de ruşine, sub demnitatea mea", universitatea de aici fiind "o şcoală primară" pentru care nu merită "sacrificate instinctele mele metropolitane", oraş în care oamenii îi par "puţin demenţi" etc, etc.[6] Aşa se face că preluînd elemente atît din ascendenţa reală, cît şi din cea prin adopţie, G.Călinescu a făcut mereu afirmaţii de genul: "Eu sînt grec, domnule" (plăcîndu-i să creadă asta, prin tatal natural Tache Căpitănescu; dealtfel e şi titlul unei poezii a criticului literar). Cu toate că, într-un articol *Eu sînt ardelean*[7], afirma în contextul istoric de atunci (toamna lui 1944) că "deşi nu m-am născut în Ardeal şi părinţii nu-mi sînt din acele părţi, eu sînt ardelean", meditînd asupra multor calităţi a oamenilor de dincolo de munţi şi cu regretul de a nu fi descendentul unui "strămoş înveşmîntat într-un cojoc de lînă". Şi ca o culme a ironiei, însă, este foarte probabil ca prin familia mamei (cea repudiată) să fie... ardelean de origine. Dealtfel, ascendenţa transilvăneană a fost mai totdeauna dezideratul multor cărturari din Vechiul Regat, de la cei născuţi în inima Moldovei (precum Alexandru Vlahuţă) şi pînă la cei ai căror origini se pierd în necunoscut, dar cu speranţa şi convingerea totodată a unei firave legături cu Ardealul.

Iar o atare atitudine faţă de propriile obîrşii nu e singulară. Din noianul de exemple mai putem reţine, pentru o altă tipologie, dar şi cu manifestări explicite a "obsesiei de necunoscut", cazul lui Camil Petrescu. Copil din flori, frămîntat de "drama naşterii lui" şi care a păstrat mereu "o revoltă adîncă şi binestăpînită contra tatălui natural" (după cum afirma un congener de-al sau, Constant Ionescu[8]. Camil Petrescu s-a legat în permanenţă de speranţa - dar şi de iluzia - unor revelaţii genealogice convenabile. A navigat fie între ascendenţa celor ce l-au crescut (familia

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

inspectorului Episcopescu), fie a mamei sale - enigmatică, dar care putea "promite" ceva (Keller) -, pentru ca împăcarea cu situaţia de fapt să vină mai tîrziu, însă nu fără mîndria expresă de a fi un "bucureştean autentic". Expresia o găsim într-un interviu din "Rampa"[9] cînd în trei rînduri tipografice expediază o genealogie şi frămîntările unei copilării pentru care - spunea el - i-ar fi trebuit "două volume". Excelentă stratagemă de a-şi învălui obîrşiile în mister şi de a scăpa de întrebări nedorite şi nici pînă acum pe deplin lămurite[10].

Toate aceste manifestări şi obsesii, traume ale inferiorităţii sociale, au existat în mod real, subiecţii fiind convinşi că preţul plătit de ei pentru ascensiunea şi recunoaşterea publică este mult mai mare decît al altora. Este şi motivaţia pentru care cei aflaţi într-o asemenea postură investesc mult mai mult şi cu mai mare tenacitate în reuşita personală, îndeosebi în ce priveşte dobîndirea unui capital simbolic şi afirmarea pe baza principiilor meritocratice. Doar în această manieră au putut fi compensate dezavantajele iniţiale şi create premisele accederii la diverse alte tipuri de capital. Însă într-o societate ca cea românească (din a doua jumătate a secolului trecut), în care aparatul birocratic tindea să se substituie aristocraţiei de sînge - cu toate consecinţele de rigoare -, era insuficientă doar acţiunea principiului meritocratic pentru ascensiunea socială şi ocuparea unor funcţii publice de prestigiu. El a intrat mereu în concurenţă cu alte două sisteme: pe de o parte adeziunea politică şi socială, pe de alta vechimea şi "nobleţea" familială. Acele personalităţi ale culturii noastre care au reuşit să plaseze într-un fel sau altul capitalul lor simbolic în cadrul măcar al unuia din aceste două sisteme, şi-a asigurat şi din perspectivă genealogică-recunoaşterea printre notabilităţi. În felul acesta Titu Maiorescu îşi permitea să afirme în Parlament că era fiu de profesor, iar ascendenţa mai îndepărtată era neaoş ţărănească, fără să spună nimic despre ceea ce ştia toată lumea: că prin cea dintîi căsătorie cu Clara Kremnitz îşi asigurase de timpuriu o poziţie socială recunoscută şi acceptată (eficienţă mai ales prin cumnatul său), iar prin al doilea mariaj cu Ana Rosetti îşi consolidase alianţele cu aristocraţia locală, alături de multe alte atuuri puse în joc de-a lungul vremii[11]. Sau deliciul lui Barbu Ştefănescu-Delavrancea de a povesti în cercurile mondene ale Bucureştiului despre copilăria sa aventuroasă, ca fiu de căruţaş (care, uneori, făcea şi mic negoţ cu cereale), prin mahalalele capitalei. A dovedit însă mereu abilitate politică, începînd cu înregimentarea în Partidul Liberal (prin socrul său Al.Lupaşcu), trecînd apoi la conservatori, cu alte

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

popasuri pe la "Drapelişti" şi "Junimişti". În schimb, fratele său Nicolae Ştefănescu evita orice discuţie despre istoria familiei şi manifesta ostentativ pretenţii de mare nobleţe (avocat fiind şi, totodată, ginerele bogatului negustor bucureştean Iliescu), ceea ce irita enorm pe tatăl celor doi, care înainte de a face cărăuşie fusese ţăran-ţăran[12].

Oricît de bizare ni s-ar părea astăzi atari atitudini, provocate de complexul sau apanajul originii, ele sînt însă departe de a constitui în mod obligatoriu cazuri patologice, generatoare de mitologii familiale irevocabile şi de nedemistificat, ori subiecte de ironii şi pamflete. Vicisitudinile travestirii a două generaţii din aceeaşi familie Caragiale merită cu adevărat luare aminte, prin arsenalul genealogic şi ideologic pus în joc. Sfidînd autenticile origini, pe care în mod cert le cunoştea, Ion Luca Caragiale şi-a înregistrat adeseori elementul iniţial de stare civilă prin expresia: "de naştere obscură". Iar amicul său, C.Dobrogeanu-Gherea (un alt complexat, dar de data aceasta de sindromul "metecului"), a utilizat mereu această declaraţie, creînd din I.L.Caragiale un produs al mahalalelor provinciale, în ce-a mai tragică poveste proletară: "Caragiale a gustat întreaga amărăciune a acestei vieţi. A suferit şi de frig şi de foame, a trăit zilele şi nopţile prin cafenele, pentru că acasă nu era foc şi lumină, a aşteptat ceasuri întregi pe un prieten, doar îl va cinsti cu un capuţiner, a ajuns să nu mănînce zile întregi, şi să doarmă pe băncile Cişmigiului, pentru că nu avea unde să-şi culce capul"[13]. Or, acest "complex plebeian" (preluat de o serie de biografi, precum Octav Minar sau Lucian Predescu şi B. Jordan) era departe de o realitate genealogică lesne sintetizabilă: prin tată se trăgea dintr-un bucătar, dar nu oricare, ci bucătarul domnitorului Caragea, iar prin mamă aparţinea puternicei familii de negustori şi bancheri din Braşov, Mihail Alexovici - cu toţii de origine grecească[14]. Şi dacă s-ar extinde cercetările, pornindu-se de la procesul de moştenire şi actele notariale din 1887 (Tribunalul din Ilfov)[15] - care risipeşte şi el iluzia sărăciei – s-ar putea stabili certe legături genealogice cu familia maghiară transilvană Tabay. Ca să nu mai amintim faptul că prin căsătoria cu Alexandrina, fiica arhitectului Gaetano Burelly, i se deschiseseră uşile celor mai mondene saloane.

Cu toate acestea, I.L.Caragiale a fost unul din rarele personaje care au dispreţuit profund orice asociere cu arborele genealogic al familiei: "Ce-are a face familia mea, care nu e nobiliară, cu operele mele" - chestiona el în 1906 pe Horia Petra-Petrescu, care tocmai pregătea o teză de doctorat la Universitatea din Leipzig despre opera lui Caragiale; "d-ta

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

despre aceste opere vrei să faci un studiu critic [...] şi nu despre umila mea familie vreunul heraldic"[16]. Sau, cu altă ocazie: "La noi însă? Vestigii feudale? artistocraţie? tradiţii bătrîne? Cînd? de unde? cum? Nu cumva arhondologia grecească ar fi tulpina unei aristocraţii feudale româneşti? Nu cumva avocaţii ieşiţi de ieri de alaltăieri, copii de obscure familii din popor, chemate la viaţa publică dintr-o completă nulitate politică de drept, prin mişcarea de la 1848, au luat în serios că sînt nobili de viţă pentru că, avînd noroc la daraveri, le-a dat mîna să-şi vopsească frumos o trăsură şi să-i lipească la spate un blazon de operetă"[17].

În contrast cu I.L.Caragiale, fiul său Matei îşi însuşeşte reprezentări de la polul opus, tocmai cel repudiat de părinte. Umilit prin actul naşterii sale, ca produs al unei legături nelegitime dintre I.L.Caragiale şi Maria Constantinescu, Matei îşi construieşte din mitul nobiliar un univers paralel cu realitatea. Doar comportamentul său de *dandy*, proiectele şi întocmirile heraldice, mania de a primi decoraţii şi de a le etala cu emfază, corespondenţa trimisă diverşilor prieteni s.a. - într-un cuvînt doar semnele exterioare îi confereau distincţiile ce-i alimentau orgoliul şi-i creiau o prea bună imagine despre sine. Este un personaj complicat, care chinuie pe tatăl său şi pe mai toată lumea, snob dar nu lipsit de calităţi şi talent artistic, care nu se amestecă cu "vulgul" şi poartă "toaleta princiară", a cărui carte de căpătîi era Almanahul Gotha etc. Este, în alţi termeni, personajul propriei sale opere, nu numai al *Crailor de Curtea-Veche* (una din scrierile cu cel mai îndelungat stagiu de elaborare), ci şi al jurnalului şi agendelor sale. Face orice pentru a nu-şi curma iluzia, de la ţinuta vestimentară ridicolă şi incomodă, pînă la gesticulaţii şi dialoguri bizare chiar pentru mediul la care aspira. În ajunul căsătoriei cu Maria Sion (veritabilă infuzie nobiliară) îşi declara pierdut actul de naştere, fabricînd un altul, în care apare numele real al tatălui (devenit între timp o personalitate publică), iar ca domiciliu al mamei oraşul Viena (nu altul decît capitala Austriei); locul naşterii e ... Tuşnad, pe atunci tot în graniţele Imperiului austro-ungar. Evident, îşi găseşte şi martori care confirmă sub jurămînt realitatea celor înscrise, actul devenind oficial prin legalizare. Sau, cînd află că o cunoştintă se întoarce în ţară prin Budapesta, roagă să i se cumpere un metru de "drapel unguresc" pentru a da mai multă autenticitate însemnelor nobiliare pe care le va arbora la Sionu (moşie dobîndită prin căsătorie, în jud. Ialomiţa). Inutil a mai extinde acum observaţiile pe seama lui Matei I.Caragiale, personaj care a beneficiat încă de acum două decenii de un impresionant

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

volum de documente, prin grija lui Al.Oprea, dar care a rămas aproape neutilizat în multe din fațetele sale[18].

Aceste ultime două exemple sînt tipologii *in extremis*, între ele situîndu-se o gamă cît se poate de diversificată de alte modele de reconstrucție genealogică. Fie că e vorba de un vădit dezinteres față de ascendenți, fie că probitatea e cea care conduce orice incursiune în trecutul familiei, fie că este un simplu act de uzurpare biologică sau socială - interesul pentru arborele genealogic (cu toate atributele socio-istorice ce i se pot atașa) devine indispensabil oricărui demers biografic. Nu întîmplător se încearcă deslușirea predecesorilor în zonele unei "nobilități" identitare cît se poate de diverse, de la aristocrația de sînge pînă la cea de decorații, de la cea de talent (artistic-literar) pînă la cea de funcții birocratice, de la titluri academice la cea a unui club sau chiar cafenele selecte, de la cea cu un cult vădit pentru obiecte și locuri ale memoriei (fotografii, bijuterii, case etc) pînă la cei ce revendică cu obstinație ca loc de origine familială o anume regiune a țării etc, etc.

Așadar, istoricul are de-a face cu un spațiu al "nobilității" și al "notabilității" cît se poate de larg și cu limite indecise, în care mitologiile familiale sînt adeseori prezente, generînd confuzie și erori istoriografice. În acest context, rostul genealogiei este de prim rang în cadrul noilor demersuri de reconsiderare a biografiei, devenind principalul instrument care poate reconstitui modelele diverselor spații socio-istorice, prin asocierea diferitelor reprezentări, prin proximitățile biografice stabilite, prin măsurarea distanțelor sociale, prin reflectarea unor sisteme perfect coerente în care se realizează și se transmit diversele tipuri de moșteniri.

---

[1] Cf. J.Romein, *Die Biographie. Einführung in ihre Geschichte und ihre Problematik*, Bern, A.Francke, 1948; E.Hoffman, *La biographie: vers un renouveau d'un genre décrié*, în *L'Homme face à son histoire*, Publication de l'Université, de Lausanne, Lausanne, Payot, 1983, p.77-93; *Problemes et méthodes de la biographie*. Actes du Colloque. Sorbonne 3-4 mai 1985, Paris, Sources, 1986; H.S.Becker, *Biographie et mosaique scientifique*, în "Actes de la recherche en sciences sociales", no.62/63, 1986, juin, 105-110; J.Peneff, *La méthode biographique*, Paris, A.Colin, 1990; Idem, *Les grandes tendances de l'usage des biographies dans la sociologie française*, în "Politix. Travaux de science politique", no.27, 1994, p.25-31 ș.a.

[2] În "Arhiva genealogică", Iași, III, 1996, nr.3-4, p.107-135.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

[3] C.Sion, *Arhondologia Moldovei*, ed. Rodica Rotaru, Bucureşti, Edit.Minerva, 1973, p.329-351.

[4] Vezi Ch. Mauron, *Des métaphores obsédantes au mythe personnel. Introduction á la psychocritique*, Paris, J.Corti, 1962; D.Fernandez, *L'Arbre jusqu'aux racines. Psychanalyse et création*, Paris, Grasset, 1972; L.Dumont, *Essais sur l'individualisme. Une perspective anthropologique sur l'idéologie moderne*, Paris, Seuil, 1983; M.Certeau, *Histoire et psychanalyse, entre science et fiction*, Paris, Gallimard, 1987 ş.a.

[5] Cf. I. Bălu, *Viaţa lui G. Călinescu*, Bucureşti, Edit. Cartea Românească, 1981, p.17-18.

[6] *Corespondenţa lui G. Călinescu cu Al.Rosetti (1935-1951)*, ed. Al.Rosetti, Bucureşti, Edit.Eminescu, 1977, p.59-61.

[7] "Tribuna poporului", I, 1944, nr.31 (15 oct.), p.1,3.

[8] C.Ionescu, *Camil Petrescu. Amintiri şi comentarii*, Bucureşti, E.P.L., 1968, p.33.

[9] J.Berariu, *Cu Camil Petrescu despre el şi despre alţii*, în "Rampa", XVI, 1931, 4119 C (12 oct.).

[10] Mihail Ilovici, *Tinereţea lui Camil Petrescu*, Bucureşti, Edit.Minerva, 1971, p.5-16.

[11] Vezi Z.Ornea, *Viaţa lui Titu Maiorescu*, I-II, Bucureşti, Edit.Cartea Românească, 1986, 1987.

[12] Emilia Şt. Milicescu, *Pe urmele lui Delavrancea*, Bucureşti, Edit.Sport-Turism, 1986, p.13-25.

[13] C.Dobrogeanu-Gherea, *Artişti proletari culţi*, în *Studii critice*, III, ediţie I.Gherea (ed.III), Bucureşti, Viaţa Românească, [1924], p.111.

[14] Vezi Ş. Cioculescu, *Viaţa lui I.L.Caragiale*, Bucureşti, Edit.Eminescu, 1977, p.11-23; Marin Bucur, *O biografie a lui I.L. Caragiale*, Bucureşti, Edit.Cartea Românească, 1989, p.5-34.

[15] Cf. M.Antonescu, Al.Djuvara, C.Lecca, *Succesiunea Momolo-Cardini*, [Bucuresti], 1904.

[16] I.L.Caragiale, *Opere*, *VII*, ediţie Ş.Cioculescu, Bucureşti, Fundaţia pentru literatură şi artă "Regele Carol II", 1942, p.217.

[17] *Ibidem*, V, ediţie Ş. Cioculescu, Bucureşti, Cultura Naţională, 1938, p.401 .

[18] Al. Oprea, *Mateiu I. Caragiale - un personaj. Dosar al existenţei*, Bucureşti, Muzeul Literaturii Române, 1979. Vezi şi Al. George, *Mateiu I. Caragiale*, Bucureşti, Ed. Minerva, 1981.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

DESTINUL MITURILOR ISTORICE CONTEMPORANE ALE ROMÂNILOR. AU ELE UN VIITOR ?

Mihai-Răzvan Ungureanu

"Istoria este asemenea unei fetiţe care se împodobeşte pentru a face oamenii să coboare în fantezie"
Hu Shi

Nu există inventare ale miturilor istorice româneşti distincte de cele aflate în manualele pe care elevii români le studiază în şcoală. O atare absenţă afectează considerabil credibilitatea istoriografiei româneşti. Descrierea şi analiza miturilor istorice - indiferent de faptul că ele sînt unanim recunoscute sau se reduc la simple locuri comune - implică un anume grad de conştientizare a ceea ce ar putea constitui sensul ultim al istoriei naţionale. Despărţirea de explicaţiile absurde ale fenomenelor istorice, de mistificările necizelate şi de exagerările grosiere, despărţire produsă în urma schimbării radicale în natura sistemului politic din România în 1989, ar trebui, inerent, să lase locul unei discuţii oneste, netendenţioase şi degrevate de complexe asupra miturilor istorice. Din păcate, nimic de felul acestea nu s-a produs pînă acum. Mai sînt de căutat răspunsuri la întrebări fundamentale, mai sînt de aşteptat corecţii importante la perspectivele eronate asupra trecutului istoric al României. Pentru moment, eu unul nu pot oferi un răspuns satisfacător controversei încă aflate pe rol dacă istoriografia românească s-a eliberat ori nu de povara miturilor - cel puţin identificîndu-le, admiţîndu-le existenţa şi acţiunea manifestă, încercînd apoi să le izoleze prin "confesiuni" şi "căinţă". Şi spunînd aceasta, implic şi faptul că miturile istorice au în comun nu numai un trecut, ci şi un prezent. Cum altfel s-ar putea

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

demonstra structura lor perenă, decît prin recursul la explicaţia istorică - utilizată în zilele noastre ca argument forte în disputele politice ?

Miturile istorice au un rol foarte bine conturat în istoriografie, în sensul că remodelează istoria, schiţînd imaginea unui trecut confortabil şi suportabil, lipsit de orice vină sau remuşcare. Şi tot miturile sînt acelea care reconciliază o naţiune cu propriile sale greşeli şi cu conştiinţa de sine[1]. Cel care atrage atenţia asupra lor - deoarece, în ultimă instanţă miturile voalează adevărul, deghizîndu-l recurge, de fapt, la un exerciţiu de sinceritate. Unul dintre filosofii români contemporani, Andrei Pleşu, a calificat un asemenea demers drept "*o chestiune de maturitate naţională*", care ar putea eventual contribui la transformarea culturii româneşti într-o "cultură a adevărului"[2], punctînd astfel relaţia dintre conştiinţa naţională (ca specie a identităţii colective) şi înţelegerea istoriei. În momentul de "maturitate" a conştiinţei naţionale, naţiunea îşi va accepta propria istorie aşa cum acesta este de fapt. Şi atunci miturile istorice se spulberă dintr-o dată. Greu de realizat un asemenea demers, însă, iar dificultatea sa rezidă mai cu seamă într-o alură iconoclastă: în cele din urmă prăbuşeşte statui ori distruge mentalităţi şi credinţe bine înrădăcinate. Şi duce la relativism istoric: dacă nu există inerpretări sigure, ce ar trebui, în consecinţă să credem despre trecut, ce trebuie considerat important şi ce nu ? Aşadar, presupusa ordine deterministă a evenimentelor trecute pare a se dizolva într-o mare de incertitudini.

Pentru a defini miturile istorice am ales abordarea strălucită a lui William McNeill, aşa cum se desprinde dintr-o carte publicată în 1986[3]. În sensul lor arhaic, "miturile" sînt poveşti - specie a naraţiunii - care conferă semnificaţie şi valoare morală vieţii, pe plan individual sau social. Ele structurează existenţa, în conformitate cu un set de explicaţii oferite unei game large de fenomene naturale şi sociale. Miturile încifrează credinţe şi furnizează prototipuri pentru comportamentul social şi individual.Cultura politică nu poate funcţiona în absenţa lor. Însoţind istoria, strîns legate de trecut şi de prezent în aceeaşi măsură, ele reprezintă de asemenea "*un instrument util orientării grupurilor omeneşti, în contactele interpersonale şi în raporturile lor cu mediul înconjurător*". Cum acest tip de mituri este de obicei transpus într-o naraţiune, ele se transformă în "mitistorii" - constructe transistorice care atribuie identitate colectivă, viziune şi coerenţă unui grup de oameni şi idealurilor lor comun

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

împărtăşite. Miturile greco-romane, *Cîntecul Nibelungilor* intră, ambele, în această categorie.

Mai există un set de explicaţii asupra trecutului, redate sub formă narativă şi cu care se confruntă istoricii: "*pretinsele generalizări empirice care fie n-au fost, fie nu pot fi susţinute de evidenţă*". Miturile istorice reprezintă încercări de a recrea trecutul "*aşa cum îl vrem noi să fie*", spre deosebire de lectura rankeană a trecutului ("*wie es eigentlich gewesen [ist]*"). Astfel, produse specifice ale imaginaţiei substituie trecutul ("închipuiri" - cum le numeşte autorul), teoriile iau locul explicaţiilor, presupunerile devin evidenţe şi înlocuiesc logica. Deoarece sînt încercări deliberate de a amăgi indiferent cum, miturile istorice rezultă din "*eforturile de a oferi un suport faptic teoriilor metaistorice sub masca explicaţiilor pentru teoriile istorice*" sau dintr-o gîndire istorică mult prea liberă, nefondată, eronată. Miturile istorice sînt, aici, legate de modelele de înţelegere distorsionată a istoriei: "*căutarea modelului şi identificarea acestuia sînt inerente demersului istoriografic*".

Realitatea istorică este întotdeauna opusă miturilor istorice. Cea dintîi propune o analiză susţinînd cu exemple concrete generalizările empirice şi evită să-şi camufleze ipotezele metafizice în teoreme factuale, aderînd la canalele argumentaţiei logice în istorie.

Miturile istorice româneşti impresionează prin număr şi prin calitatea structurii narative. Istoria românilor poate foarte uşor să inducă în eroare pe cineva care s-a hrănit doar cu mituri, nu şi cu fapte reale. O trecere în revistă a miturilor istorice contemporane va oferi o privire introspectivă asupra predispoziţiei extrem de istorice, complicate, chiar dacă delicate, a culturii române moderne. Aproape toate miturile care se pot regăsi răsfoind un manual de liceu sînt relativ noi: datează de la jumătatea secolului al XIX-lea şi întrupează acea viziune asupra trecutului pe care revoluţionarii de la 1848 o legau de idealurile lor politice. Majoritatea dintre ele au trecut chiar prin îndoctrinarea comunistă, fără să fie măcar modificate, ci au fost reconvertite pentru a susţine o ideologie totalitară, jucînd, în definitiv, rolul de argumente "sănătoase" în angajamentele politice ale regimului.

Cele mai interesante şi mai creditabile studii asupra acestui subiect nu au însă autori români, adică nu aparţin unor istorici români, ci unora anglo-saxoni şi germani. Şi n-ar trebui să fie perceput ca un paradox faptul că e mai probabil să realizezi o cercetare limpede, imparţială a

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

locurilor comune şi a miturilor istorice atunci cînd te-ai născut şi aparţii unui spaţiu şi unei tradiţii culturale diferite de cele româneşti. Ar trebui să acceptăm faptul că distanţa culturală şi geografică alimentează obiectivitatea demersurilor.

Klaus P. Beer[4] şi Manfred Stoy[5], de exemplu, au arătat interes relaţiei existente între istoriografia contemporană şi angajamentul ideologic în ultimii 50 de ani. Stephen Fisher-Galaţi[6] şi Paul Michelson[7] au reacţionat prompt în faţa răspîndirii naţionale a miturilor istorice în anii '80, încercînd să le detecteze originile ideologice şi eventualele consecinţe.

În decembrie 1979, la New York, Stephen Fischer-Galaţi a susţinut o prelegere asupra *Miturilor în istoria românilor* la sesiunea comună a Asociaţiei americane de istorie şi a asociaţiei Americane pentru Studiul Istoriei Ungariei. *Miturile funcţionale în Europa de Est* au constituit subiectul general în jurul căruia a dizertat istoricul, indicînd existenţa şi rolul ideologic pe care le-au avut miturile legitimităţii sub supravegherea strictă a specialiştilor aparatului comunist. Cu toate acestea, nici unul dintre mituri n-a fost inventat de către comunişti, ci îşi avea fiecare propria sa istorie. "*Mitologia istorică îşi are, în ultimă instanţă, rădăcinile în căutarea legitimităţii de către conducătorii statului român în secolele al XIX-lea şi al XX-lea*". Fischer-Galaţi semnalează, de asemenea, două aspecte distinctive ale acestei familii de mituri aşa cum au fost ele clonate în laboratorul cultural al istoricilor romantici români: există un aspect exterior (menit să justifice drepturile istorice româneşti de posesiune asupra Basarabiei, Bucovinei, Transilvaniei, a întregului Banat şi a Dobrogei) şi un aspect intern (consacrat argumentării utilizate de politicile curente în termenii aşa-numitelor "tradiţii naţionale şi revoluţionare" ale naţiunii române). Drepturile istorice româneşti vin din străbuni - oricare ar fi fost aceştia: tracii, dacii, romanii, daco-romanii (sau proto-românii). Atîta vreme cît aceştia au stăpînit teritorii care mai tîrziu s-au dovedit a fi locuite de români, atunci graniţele României ar trebui să le cuprindă şi pe ele. Din acest motiv neprobat a apărut România Mare, la sfîrşitul primului război mondial. De asemenea, aceasta reprezenta culmea istoriei naţionale înseşi, încununarea luptelor seculare împotriva vecinilor răuvoitori şi totodată realizarea unei adevărate datorii istorice. Istoria românilor se configura deci ca întruchipînd eforturile românilor de a-şi

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

menţine drepturile teritoriale în confruntarea violentă cu forţele ostile interne sau externe. Şi nu e nevoie să indicăm cine erau inamicii din afară.

Una din cele mai cunoscute naraţiuni mitologice care aparţine acestei catregorii sună astfel: Românii - "Cenuşăresele istoriei" - au fost împiedicaţi să obţină eliberarea naţională, unificarea politică şi dreptatea socială de vecini abili şi rău intenţionaţi care fie au încercat să-şi impună autoritatea asupra lor, fie să le cucerească principatele.

Imperiul Habsburgic (incluzînd Ungaria, Austro-Ungaria), Imperiul Otoman şi Rusia (fie Rusia ţaristă, fie Sovietele) constituie exemplele perfecte pentru ceea ce ar putea aştepta un stat de la vecinii săi. Deoarece românii au trebuit să se confrunte cu duşmanii dimprejurul ţării lor, n-au mai avut cum să-şi dezvolte o cultură naţională sincronă cu acelea occidentale. Lăcomia teritorială a vecinilor, care la un moment dat s-a dovedit a fi şi istorică, a dus la rămînerea în urmă a culturii române, izolînd-o de cultura occidentală şi obligînd-o în consecinţă, să se bazeze exclusiv pe valorile culturale estetice (ortodoxe). Trebuind să lupte pentru existenţa lor politică, românii au trebuit, în consecinţă, să "renunţe la cultură".

Pentru istoricii români "naţionalismul" este echivalentul "conştiinţei naţionale". Istoria naţionalismului românesc - aşa cum a fost ea scrisă - a fost suspectă de la bun început. Ea a generat o mulţime de mituri istorice. Să enumerăm aici cîteva dintre cele care par să se bucure de un ecou naţional: pretenţia că naţionalismul românesc îşi are rădăcinile în experienţa daco-romanilor, că Mihai Viteazul a demonstrat un acut spirit naţionalist şi totodată conştiinţa a ceea ce presupun drepturile istorice ale românilor asupra Transilvaniei, precum şi asupra formării României Mari; că scopul realizării României Mari a fost componenta esenţială a programului şi aspiraţiilor intelectualilor şi liderilor politici români încă din primii ani ai secolului al nouăsprezecelea. Istoricii români devin de obicei patetici atunci cînd menţionează în studiile lor personalităţile istorice, pentru mulţi dintre aceştia trecutul României echivalînd cu o colecţie de biografii eroice. Prin urmare, istoria naţională poate fi imaginată ca o succesiune de istorii personale, impregnată profund de un simţ acut al "conştiinţei de român". Rămîne de descoperit dacă această descendenţă simbolică, pe care istoricii o consideră a fi o variantă scurtă a unui trecut glorios reflectă sau nu un complex al identităţii simbolice. Oricum, ne putem întreba care au fost raţiunile de a

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

alege voievozi români medievali sau conducători politici şi sociali post-medievali drept eroi naţionali, pe temeiul implicării lor într-o pretinsă ofensivă naţinală sau naţionalistă împotriva tuturor vicisitudinilor. Vlad Ţepeş a fost proclamat erou naţional, simbol al legii şi ordinii, ca să nu mai vorbim de apărarea patrimoniului naţional împotriva "imperialismului" otoman şi ungar. Ştefan cel Mare a fost zugrăvit ca apărător al drepturilor românilor împotriva expansionismului otoman şi polonez. Tudor Vladimirescu a devenit în ultima vreme conducătorul unei revoluţii româneşti, deopotrivă precedentă şi contemporană revoluţiei greceşti. Figuri paşoptiste de marcă (Nicolae Bălcescu, Avram Iancu, Mihail Kogălniceanu, C. A. Rosetti) au fost catalogate drept persoane obsedate de realizarea unificării naţionale a românilor într-un stat independent.

Aşadar, nu pot decît să susţin afirmaţia profesorului Dennis Deletant: "*Istoriografia română oficială de după 1960 consideră <<formarea statului naţional unitar român>> în 1919 ca fiind istoriceşte inevitabilă, iar etapele în realizarea sa sînt interpetate ca predeterminate*"[8]. Istoriografia română consideră formarea României Mari un proces unilateral determinist care a durat secole de-a rîndul, alimentat simultan de conflictele românilor cu vecinii lor şi - ca o formă de reacţie inversă - de "*dezvoltarea conştiinţei naţionale româneşti*".

Paul E. Michelson (Universitatea Indiana) a scris, în 1987, un studiu despre *Mit şi realitate în dezvoltarea naţională a românilor*. El a semnalat erorile metodologice care i-au făcut pe istoricii români să susţină existenţa unui proces determinist culminînd cu realizarea statală şi naţională. Se presupune că acest proces a evoluat în ultimele două secole şi că are cauze deopotrivă materiale şi spirituale. Punctul de vedere tradiţional, sprijinit de mulţi cercetători care studiază istoria României, asupra trăsăturilor statului naţional român ia forma definiţiei rankeene - statul reprezintă vehicolul esenţial în generarea schimbărilor istorice - dar, ca să preluăm termenii lui Michelson - aceasta ar însemna că primatul statului "*pune carul înaintea boilor*" - cîtă vreme înainte de 1866 n-a existat un stat român ca atare, deci pentru mai mult de jumătate din intervalul supus dezbaterii. În afară de aceasta, succesul realizării statului naţional român ar trebui atribuit totuşi unor persoane individuale şi acţiunilor lor de mare anvergură, anumitor forţe politice şi împrejurărilor particulare. Aceşti factori au făcut posibilă crearea României, şi nu invers.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Dincolo de asta, una dintre interpretările precumpănitoare asupra dezvoltării româneşti naţionale este aceea că "*dezvoltareaa românească este o parte a dinamicii continue spre realizarea unităţii naţional-statale*". Afirmarea unei "dinamici continue" nu este decît un soi de metafizică pretinsă a fonda o investigaţie istorică. Dar natura transistorică a argumentului teleologic în evoluţia românilor nu poate nicicum constitui o explicaţie ştiinţifică minuţioasă.

O altă obsesie persistentă a istoricilor români atinge aşa-numitul "proces al renaşterii naţionale şi/sau al deşteptării naţionale" ce poate fi inclus - conform observaţiilor lui P. Michelson şi D. Deletant, care preiau taxonomia miturilor operată de Mircea Eliade - în categoria miturilor renaşterii. Precedînd secolul resuscitării naţionale, veacul al optsprezecelea a fost definit drept o eră a decrepitudinii şi a unui declin continuu. Destul de interesant este faptul că secolul al XVIII-lea românesc n-a intrat niciodată în topul celor patru "epoci de aur" pe care Ceauşescu le identificase ca fiind constituente ale modernităţii româneşti: 1859-1866 (domnia principelui Alexandru Ioan Cuza), 1881-1916 (regatul României sub Carol I), perioada interbelică (1918-1939) şi, desigur, era comunistă.

"Renaşterea/renaşterea naţională" e probabil percepută într-o strînsă relaţie cu revoluţiile naţionale. Încă de cînd politicienii şi istoricii români romantici şi postromantici au început să afirme că revoluţiile de la 1848 au deschis un nou drum dezvoltării româneşti naţionale, despărţindu-se astfel de un trecut incomod, istoriografia românească a manifestat o tendinţă crescîndă de a interpreta istoria modernă drept un lanţ neîntrerupt de revoluţii, fie ele politice, sociale sau economice[9]. Cînd căutarea originilor legitimităţii istorice a devenit un demers "la modă" şi justificabil ideologic, istoricii au început să adune probe pentru implicarea socialistă şi revoluţionară a maselor. Pentru aceasta a fost suficient să se bazeze pe viziunea romantică asupra istoriei şi s-o aducă puţin din condei; conform acestei viziuni, modernizarea, formarea statală şi altele au fost făcute posibile de către revoluţiile succesive (1848, 1859, 1966, 1918). Istoria României moderne s-a configurat astfel ca profund fragmentată, cursul natural al evenimentelor fiind spulberat de schimbări neaşteptate, profunde, care au afectat deopotrivă structurile sociale şi mentalităţile colective. În locul unei perceperi a trecutului aşa cum a fost aceasta de fapt, rar întrerupt fiind de răscoale, istoricii comunişti au inventat un trecut revoluţionar profund şi constant incongruent cu tradiţia

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

istorică. Nu conta dacă explicaţia deterministă oferită evenimentelor istorice ale României moderne, care apelează la simpla continuitate istorică, se plia sau nu pe ideea istoriei văzute ca o serie de revoluţii. Cu timpul această perspectivă asupra trecutului s-a limpezit întrucîtva, luînd forma înţelegerii bipolare a istoriei. Ceauşescu însuşi a numit-o "abordarea dialectică a istoriei României". Potrivit acesteia, elementul de continuitate îl constituia însăşi conştiinţa revoluţionară.

Nu mă voi opri asupra fundamentării ontologice a aşa-numitei "conştiinţe/conştiinţe revoluţionare". Acţiunea sa e încă şi mai greu de ilustrat, cîtă vreme românii niciodată n-au părut a fi revoluţionari prin natura lor (dacă au fost vreodată). *"Contribuţia românilor la tradiţia revoluţionară est-europeană e extrem de redusă"* - afirma Fischer-Galaţi. Prin definiţie, revoluţiile naţionale ar fi trebuit să cuprindă întreaga naţiune română: ţărani, muncitori, intelectuali, clasa de mijloc şi reprezentanţi ai Bisericii ortodoxe deopotrivă. Documentele epocii demonstrează însă cît este de falsă această imagine. Ţărănimea română - de unde se afirmă că ar fi pornit revoluţiile - n-a susţinut în general nici una dintre revoluţii, nici pe cea de la 1848 şi nici pe cele care i-au urmat. Naţionalismul său (aderarea la dezideratele naţionale stabilite de lideri precum Bălcescu sau Rosetti) ţinea de calitatea relaţiilor dintre ţărani şi moşieri (sau arendaşi) şi dintre ţărani şi străinii care se bucurau de avantaje economice şi sociale. Referindu-se la implicarea fluctuantă a ţăranilor în edificarea cauzei naţionale, Fischer-Galaţi afirma că aceştia "arareori susţineau ceva", nu aveau deci o opţiune clară. Identificarea propriilor lor aspiraţii socio-economice cu demersurile politice ale celor care-i conduceau este istoriceşte greu de probat. Dimpotrivă chiar, ţăranii au privit aceste aspecte şi modernizarea în special cu ostilitate crescîndă, modernizarea vizînd, de fapt, îmbunătăţirea nivelului de trai pe seama eforturilor lor. Şi acelaşi lucru se poate afirma în ceea ce-i priveşte pe muncitori. Mişcările de protest ale clasei muncitoare au fost în marea lor majoritate apolitice şi au luat cel mai frecvent forma sindicatelor, nu a partidelor politice. În cele cîteva momente cînd organizaţiile muncitoreşti au demonstrat o atitudine politică explicită, caracterul lor cu greu putea fi calificat drept militant, revoluţionar sau naţionalist. O serie de muncitori s-au înscris în Partidul Social-Democrat la începutul acestui secol şi înainte de începerea primului război mondial. Mai mult chiar, un număr neobişnuit de mare de muncitori au fost înregistraţi în perioada interbelică

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

aderînd la diferite partide de dreapta, precum Liga Apărării Naţionale Creştine (LANC) sau Garda de Fier. În afara studenţilor şi a celor din clasa de mijloc, în Garda de Fier s-au înscris mai ales muncitori, pledînd pentru anticomunismul xenofob, ca o expresie specifică a patriotismului românesc. Aşadar, am putea fi îndreptăţiţi să afirmăm că nu există situaţii care să ateste o atitudine politică a muncitorilor români foarte precis conturată sau o "mişcare a clasei muncitoare". Existenţa istorică a muncitorilor nu poate fi identificată ca apărînd cu mult înainte de ultima decadă a secolului al nouăsprezecelea: la mijlocul secolului numărul lor era extrem de mic. Deci nu li se poate atribui un rol politic în revoluţiile de la 1848. Şi cu cît se cercetează mai atent statutul social al participanţilor la revoluţiile din secolul al nouăsprezecelea, cu atît se dovedeşte mai inexistentă participarea naţională.

Am menţionat deja raţiunile pentru care regimul comunist a creat o istorie mitică a românilor. Ţărănimea, muncitorimea sau intelectualii români au fost rareori sensibili la comunism. Atitudinea lor nu s-a schimbat semnificativ după ce Partidul Comunist a ajuns la putere, în 1947 - fapt demonstrat de istoria represiunii comuniste. Rezistenţa românească împotriva regimului comunist a dat naştere celui mai lung conflict armat în blocul răsăritean între 1945 şi 1964. Un mare număr de oameni s-au împotrivit Securităţii şi represiunii militare. Şi au plătit cu propriile lor vieţi. Faptele atestă că rezistenţa anticomunistă a devenit subiectul major în formarea unui fundal istoric corespunzător pentru Partidul Comunist. Pentru a depăşi un prezent greu de suportat, ideologii comunişti au căutat aliaţi în trecut, permiţîndu-i astfel regimului să-şi aproprieze descendenţa din istoria romînilor. Istoria românilor a devenit astfel preistoria Partidului Comunist Român.

În efortul lor de a obţine adeziunea populară pentru "transformarea socialistă a României" iar mai tîrziu pentru "dezvoltarea multilaterală a societăţii socialiste în România" şi pentru supravieţuirea politică în faţa pericolului sovietic crescînd. Gheorghe Gheorghiu-Dej şi, cu precădere Nicolae Ceauşescu au căutat să se identifice în ipostaza lor de conducători, cu figuri proeminente ale trecutului nostru, cu "eroii săi naţionali" care, vorba vine, au întruchipat dreptatea socială şi au apărat patrimoniul românesc de forţele străine ostile. Aceştia s-au autointitulat, recurgînd la o formulă cel puţin ciudată, "moştenitori ai domnitorilor patrioţi". S-a modificat, prin urmare, chiar cu semnificaţia evenimentelor

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

trecute tocmai pentru a susţine, explica şî justifica realitatea comunistă contemporană. Atunci cînd "relaţiile politice prieteneşti cu Uniunea Sovietică" au fost înlocuite de "comunismul naţional" (începînd din 1964), justificarea istorică a regimului comunist a devenit principalul obiectiv al istoriografiei româneşti oficiale. Acestui proces i se alătură o dură epurare ideologică, ale cărei efecte se pot uşor detecta în generaţii întregi care au studiat manualele de istorie comunistă. "Conducătorul era perceput ca şi întruchiparea statului naţional" (Dennis Deletant), prin urmare Partidul Comunist Român şi liderii săi şi-au asumat rolul de executori ai moştenirii şi ai idealurilor pe care naţiunea română se presupunea că le are. Astfel, trecutul a fost adaptat necesităţilor ideologice contemporane, iar mai tîrziu capriciilor politice ale mai-marilor comunişti. Singurii savanţi în măsură să răspundă cerinţelor partidului comunist au fost istoricii care păreau dispuşi şi - cel puţin unii dintre ei - nerăbdători să purceadă la o interpretare nouă şi relevantă ideologic a trecutului, în sfera discursului despre naţiune şi posibilile sale rădăcini, în acest fel reproducînd, prin timp, ideologia naţională[10].

Cauzele supravieţuirii miturilor istorice pot constitui o pistă în aflarea unui răspuns convenabil la întrebarea conţinută în titlul articolului nostru. O privire atentă a celor mai importante dintre ele poate de asemenea oferi o perspectivă pertinentă asupra mentalităţilor identitare ale românilor. În acest sens, Paul Michelson identifica următoarele aspecte relevante:

1. *Precaritatea existenţei statale româneşti*, care este în afara oricărui dubiu, datorită faptului că pe parcursul secolelor al nouăsprezecelea şi al douăzecilea românii au fost înconjuraţi de forţe potenţial ostile. Acest "destin" - aşa cum le place unor istorici contemporani să-l denumească - a alimentat apariţia unui simţ acut al nesiguranţei politice şi culturale al cărui rezultat este ceea ce în ziua de azi echivalează cu "complexul naţional al identităţii". Dezbaterile recente, centrate asupra întrebării "Sîntem noi, românii, europeni sau nu?" tind să dizolve o asemenea interogaţie într-una retorică. În încercarea de a ajunge la răspunsuri valide pe marginea acestei identităţi chestionate, foarte mulţi savanţi istorici au stîrnit o adevărată dispută intelectuală complexă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

2. *Relativ tîrzia pătrundere a culturii şi a dezvoltării globale a ţării în fluxul modernizării europene* şi, în consecinţă, în tiparele de cunoaştere comună şi în memoria socială ale poporului Europei, pe măsură ce savanţii români postromantici au recunoscut că există o diferenţă esenţială în privinţa standardelor culturale între România şi cele mai însemnate state apusene, au început să-şi dea seama, de asemenea, de efectele pe care un asemenea decalaj l-ar putea avea asupra imaginii românilor în Europa. Optica generalizată conform căreia cultura română ar trebui să ajungă din urmă cultura occidentală a acutizat sentimentul de nesiguranţă, oricum accentuat. Complexului legitimităţii politice i s-a adăugat în acest fel complexul secundar al legitimităţilor culturale.
3. Extrema intelectualizare a politicii româneşti se corelează îndeaproape cu fenomenele menţionate anterior. Procesul de modernizare culturală a creat nişte distorsiuni care i-au făcut pe intelectuali să considere influenţa culturală apuseană sau adaptarea la standardele culturale ale Occidentului fie ca perclitînd aşa-numita "esenţă spirituală naţională", fie ca fiind extrem de necesară culturii româneşti, considerată ca neeuropeană. Foarte curînd după ce cultura română a devenit ţinta criticilor ei veroşi, disputa a trecut de pe teritoriul conceptelor pe acela al politicii şi astfel, în cei o sută şi ceva mai bine de ani de viaţă parlamentară, discuţiile politice s-au purtat în termenii direcţiilor culturale majore.
4. *Implicarea politică a intelectualilor români.* Dacă a fost să includă un argument decisiv în dizertaţiile lor, intelectualii au invocat, de fiecare dată, istoria, ceea ce, după 1848 a devenit o armă retorică şi chiar un stereotip de conduită. Iar polemicile şi stereotipurile de conduită n-ar fi putut fi realizate decît recurgînd la miturile istorice tocmai pentru a întări argumentele. Un asemenea simptom a fost mai tîrziu accentuat de variile tipuri de naţionalism (înregistrat în perioada interbelică, dar prezent deopotrivă şi în era comunistă).

În mod evident, şocul cultural generat de modernizarea şi intelectualizarea incompletă şi rapidă a politicii româneşti îşi păstrează poziţia printre subiectele culturale fierbinţi. Cât despre cele petrecute după

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

1948, regimul comunist a reluat politizarea temeinică a istoriei şi a istoriografiei naţionale, ceea ce a dus, pînă la urmă, la o versiune a trecutului aproape total diferită. Citind formularea profesorului Dennis Deletant, "*manipularea trecutului operată de comunişti a devenit atît de stridentă în ceea ce se consideră ca reprezentînd istoriografia românească, încît tinerii români se află în pericolul de a rămîne complet ignoranţi în privinţa fundamentului istoric al identităţii lor naţionale*". Nimic nu a dispărut din ceea ce a făcut ca miturile româneşti să supravieţuiască - consideră Paul Michelson - ci, dimpotrivă, numărul lor a crescut tocmai datorită folosirii lor extensive în dezbaterile culturale şi politice.

De aceea sînt eu înclinat să le suspectez de perenitate. Statutul actual al istoriografiei româneşti îmi furnizează chiar mai multe probe în a-mi menţine scepticismul. Situaţia dificiă pe care o au de înfruntat nu ar trebui să-i împiedice pe exegeţi să-şi asume responsabilităţi fundamentale în domeniul istoriografiei, ci doar să prevină răspîndirea miturilor istorice.

Aşa cum a observat Frederick Kellogg în 1990[11], în ciuda unui tezaur bogat de istorii naţionale remarcabile şi atotcuprinzătoare (semnate de Nicolae Iorga sau C.C. Giurăscu, de pildă) nu s-a scris pînă acum "*un studiu capital despre români de la începuturi şi pînă în prezent*". *Tratatul asupra istoriei României (1960-1964)*, datat deja, este o probă de necontestat a ceea ce reprezintă un eşec istoriografic generat de o interpretare a trecutului impregnată de un marxism inflexibil.

Însă lipsesc instrumentele de referinţă, indiferent de tipul lor, făcînd practic imposibilă întocmirea unui compendiu naţional al istoriei româneşti. Rămîn de realizat sau de reluat serii de colecţii documentare, ediţii critice moderne pe marginea izvoarelor medievale şi premoderne, după cum la fel de utilă se dovedeşte a fi alcătuirea indexurilor pentru cărţile şi articolele de specialitate publicate în ultimele decenii. Scuza invocată pentru a motiva absenţa acestor demersuri metodologice elementare este, invariabil, insuficienţa fondurilor.

Un examen serios necesită şi multitudinea aspectelor regionale şi naţionale ale istoriei româneşti moderne - sursa miturilor istorice. La fel de necesară ar fi o analiză profundă, proaspătă, a istoriei instituţionale (sistemul birocratic modern, reţeaua comunicaţională, sistemul bancar, structurile administrative), inclusiv variantele formale şi informaţiile

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

sociale. Ceea ce se poate consulta este relativ precar, sau, mai mult, fie învechit, fie îndoctrinat de marxism. Refundamentarea istoriei sociale moderne este şi ea esenţială; istoria categoriilor sociale şi politice, istoria urbană şi cea rurală, istoria centrelor şi marginilor sociale, istoria demografică, toate acestea sînt direcţii pe care istoricii români au nevoie să le cerceteze înainte de a proceda la întocmirea unei sinteze substanţiale. În ciuda atenţiei acordate istoriei ţărăneşti şi muncitoreşti în ultimii cincizeci de ani, rolul lor în dezvoltarea României moderne n-a fost încă dezvăluit. Şi asta ori pentru că istoricii au greşit întrebările, ori - date fiind răspunsurile ideologic corecte - nu le rămînea decît să găsească întrebările. Ori, citînd formularea lui Paul Michelson, "*din pricina nevoii mult prea frecvente de a-l forţa pe ţăran să se supună patului procustian al analizei marxiste*".

Miturile istorice îi împiedică pe istoriografi să urmeze studii netendenţioase asupra amplorii şi a măsurii în care influenţele externe s-au exercitat asupra dezvoltării moderne a României. Cît timp "*tendinţa istoricilor români de a-şi concentra atenţia mai cu seamă în direcţia realizărilor remarcabile ale românilor şi de a menţiona străinii doar în treacăt, sau ca ameninţîndu-le continuitatea şi unitatea etnică*" (Fr. Kellog) prevalează, nu se întrezăreşte nici o speranţă care să ateste revigorarea studiilor istoriografice. Aşadar, utile ar trebui să fie explorările naturii istoriei culturale şi intelectuale româneşti, precum şi identificarea relaţiilor dintre cultură şi politica modernă. Istoria socială şi culturală se află într-o strînsă legătură cu studiul mentalităţilor colective - care porneşte de la analiza aşa-numitului "spirit public".

Una din formele "complexului naţional al identităţii" manifestate în domeniul istoriografiei se resimte în nevoia de a alcătui istorii naţionaliste substanţiale în dauna necesarelor istorii regionale. Pentru "a scăpa de federalism", sintezele asupra Moldovei şi Valahiei medievale tîrzii şi moderne lipsesc din inventarul cărţilor. Din pricina aceluiaşi complex se întîrzie o evaluare exactă, detaliată a rolului jucat de minorităţile etnice şi culturale în trecutul recent al principatelor române şi în cadrul statului modern românesc. Pe lîngă acestea, istoricii ar trebui să fie preocupaţi şi de alcătuirea de biografii cuprinzătoare şi imparţiale ale personalităţilor politice şi culturale din perioada medievală şi modernă.

Metodele interdisciplinare de cercetare vor ajuta, aşadar, cercetătorul să scoată la iveală şi mai mult din rădăcinile culturale ale

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

miturilor istorice, oferind astfel posibilitatea înţelegerii lor exacte. De fapt, întregul corpus metodologic al cercetării istoriografice româneşti ar trebui supus unor modificări radicale de structură. Dacă istoricii vor rămîne la simpla expunere factuală, ignorînd astfel semnificaţia evenimentelor şi fără a acorda atenţie metodologiilor şi rezultatelor cercetărilor din alte ştiinţe sociale, atunci modernizarea unei istoriografii suferinde nu va rămîne decît un simplu vis pentru noi. Cercetarea transdisciplinară poate schimba într-adevăr peisajul plat şi plicitisitor al gîndirii istorice într-o imagine vie şi validă a trecutului. Reabilitarea "secolelor negre" (al şaptesprezecelea, al optsprezecelea şi prima jumătate a celui de-al nouăsprezecelea) va trebui să înceapă cu abandonarea dihotomiei care a dominat istoria comparativă, înlocuind-o cu demersuri tehnice şi metodologice noi. În sensul acesta merită să li se acorde o deosebită atenţie definiţiilor şi conceptelor. "Confuzia istoriografică" - aşa cum a definit Paul Michelson situaţia actuală a conceptelor în istoriografia românească - se datorează lipsei conexiunilor cu realizările notabile recente din domeniul filosofiei istoriei, ca şi inflexibilităţii conceptelor rezultate dintr-un prea mare respect manifestat faţă de sistemul teoretic marxist.

Toate acestea nu constituie decît o parte minoră din ceea ce au de înfruntat şi de susţinut istoricii în lupta împotriva puterii simbolice a miturilor istorice, şi în încercarea de a cerceta cu acurateţe un trecut neguros. Spun "neguros" fiindcă de la sfîrşitul secolului al nouăsprezecelea încoace miturile istorice nu au creat altceva decît "neguri". Sînt, aşadar, eu însumi silit să mă întreb dacă istoriografia românească va putea dizolva crusta miturilor istorice - indiferent de cît de dureros ar putea fi procesul acesta - sau dacă miturile istorice vor fi acelea care vor supravieţui modernizării în curs, procedînd ele însele la asigurarea unui viitor cultural. Şi nu pot oferi întrebării din titlu decît un vag răspuns.

---

[1] Vezi, de exemplu, de ce "nu este surprinzător că istoricii au devenit anormal de introspectivi şi autocritici" în Roy Porter, *Introducere la Mituri engleze* (editor Roy Porter), Cambridge, 1992, p.1-11.

[2] Andrei Pleşu, "Rigorile ideii naţionale şi legitimitatea universalului" în *Chipuri şi măşti ale tranziţiei*, Bucureşti, 1996, p. 215-225.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

[3] William McNeill, *Mitistorie sau adevăr, mit, istorie şi istorici*, în "The American Historical Review", 91, 1986, 1, p. 1-10.

[4] Klaus P. Beer, *Die Interdependenz von Geschichtswissenschaft und Politik in Rumänien von 1945 bis 1980*, în "Jahrbucher für Geschichte Osteuropas", 32, 1984, II.2, p. 241-274.

[5] Manfred Stoy, *Politik und Geschistswissenschaft in Rumänien, 1965-1980. Die Historiographis über den Zeitr... von der Grundung der Fürstentumer Moldau und Walachei bis 1859*, în "Sudostforschungen", XLI, 1982, p. 219-259.

[6] Stephen Fischer-Galaţi, *Miturile în istoria României*, în "East European Quarterly", XV, 1981, 3, p. 327-334.

[7] Paul Michelson, *Mit şi realitate în dezvoltarea naţională a României*, în "International Journal of Romanian Studies", V, 1987, 2, p. 5-33.

[8] Dennis Deletant, *Trecutul în România contemporană: cîteva reflecţii asupra istoriografiei româneşti*, în "Slovo", I, 1988, 2, pp. 78.

[9] Un studiu remarcabil asupra istoriografiei naţionaliste în secolele al XIX-lea şi al XX-lea, în Al. Zub, "Istorie şi mit în epoca modernă", în *Istorie şi finalitate*, Bucureşti, 1991, p. 36-53.

[10] Pentru o analiză globală asupra rolului jucat de "intelighenţia" românească, vezi Katherine Verdery, *Ideologia naţională în regimul socialist. Identitate şi politici culturale în România lui Ceauşescu*, Berkeley CA, 1991.

[11] Frederick Kellogg, *O istorie a studiilor istoriografice româneşti*, Bakersfield CA, 1990, p. 106 sqq.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

MISTIFICARE SAU IDEOLOGIZARE ? CÎTEVA REFLECŢII ÎN ORIZONTUL ISTORIEI POLITICE

Gheorghe Cliveti

Dintre toate ramurile *istoriei generale*, niciuna, se pare, nu a ajuns a incita opinii atît de cenzuratorii ca în cazul celei cu atributul de *politică*. Pentru nu puţini istorici, "autohtoni" şi "de aiurea", a devenit aproape un loc comun detaşarea, eliberată sau doar mimată în accente frizînd purul retorism, de "istoria tradiţională", axată pe redarea "evenimentului politic", înţeles ca "simplă agitaţie de suprafaţă"[1]; o detaşare ce s-a prefigurat în timp, ştiute fiind învăţămintele sau sentimentele ce i-au încercat pe mai toţi aceia care, vădind "sindromul entuziastului cititor al lui Plutarh", au ţinut a înfăţişa "faptele şi întîmplările marilor comandanţi", ale "tuturor bărbaţilor cei mari"; o detaşare ilustrată pînă la sublim de romantici[2], filtrată "în orizontul realităţii pozitive de spiritele critice" şi supusă unor elaboraţii savantice de exponenţii *noii istorii*[3]. În dispunerea domenială a acesteia din urmă au şi căpătat deja un deosebit ascendent *istorii* orientate întru relevarea fenomenelor şi proceselor considerate "de durată" şi decelabile în cuprinsul economiei, al raporturilor sociale, al culturii şi ideilor, al mentalităţilor etc., *istoricii* erijîndu-se, în toate, cu emfază la parametri plasaţi pînă la a eclipsa pe cei ai *istoriei politice*, condamnată, parcă, la condiţia de "apendice atrofiat", de "noadă a istoriei generale"[4], prea strîns "legată de povestire şi de eveniment"[5]. Şi fiindcă *istorie politică* se scrie încă foarte mult, cu multă aderenţă la publicul cititor, ar trebui să i se recunoască, totuşi, o anumită "prioritate, bazată, în opinia lui Johan Huizinga, mai ales pe uşurinţa elaborării şi pe claritate, dar în (mereu) declin, în drum spre o altă formă (şi esenţă) de istorie"[6].

Nu stă în intenţia noastră de a iniţia aici o pledoarie, un act pur şi simplu de partizanat în numele *istoriei politice*, asupra căreia, mai exact

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

asupra uneia dintre expresiile sale cele mai tari: *istoria diplomatică*, am formulat, în scris sau la Catedră, amendamente cu trimiteri la deschiderea sa fenomenologică sau la acurateţea discursului de specialitate[7]. După cum nu stă nici de a insista prea mult asupra resorturilor "ştiinţifice" care au făcut ca *istoria politică* să resimtă, de la o vreme încoace, postura dramatică de *epifenomen*[8] al *istoriei sociale* sau, mai rău, al *istoriei economice* (de unde şi binecunoscuta şi atît de pernicioasa, nu doar în sens cognitiv, teză după care *politicul* ar fi expresia concentrată a *economicului*!). *Istoria socială*, în a cărei perspectivă s-a crezut a se întrevedea posibilitatea *istoriei totale* sau *globale*[9], reprezintă cel mai îmbietor şi ilustru fruct al *ştiinţei sociale*. Desfăşurată, în multe privinţe, după rigorile unei sociologii retrospective, *istoria socială* pare însă a suferi tot mai mult de evidenta disonanţă, acuzată de însăşi a sa ştiinţă-mamă, între *teorie* (sociologia voindu-se a semnifica putinţa abordării societăţii în totalitatea ei) şi definitoarea sa *predispoziţie analitcă* pe seama unor entităţi sociale concrete: grupuri, clase etc. De aici a şi rezultat, de altfel, neajunsul de căpetenie provocat de ştiinţa socială *istoriei politice*, anume, relevarea întregii fenomenologii a acesteia în "cercul strîmt" al intereselor sau al raporturilor de clasă! Un neajuns despre a cărui posibilitate avertizase - lucru cu totul şi cu totul interesant - Aristotel, în universul de gîndire şi în registrul de cuvinte ale timpului său. Ilustrul gînditor antic avertizase asupra înclinaţiei cu totul nefericite " a unora" de a situa în deplină sinonimie *puterea domestică* şi *puterea politică*[10], de "a privi statul în propria casă" (în marja ocupaţiilor domestice!) - înclinaţie care pentru un Hippodamus din Milet presupunea a-şi defini *cetatea* în funcţie de aşezarea locuitorilor ei pe străzi, după ocupaţie sau stare socială[11] - obnubilîndu-se astfel realitatea decantării fenomenelor politice în *mediul vieţii publice*, determinabil prin sine, deci autonom în raport cu cel al *vieţii sociale*, unde îşi pot etala din plin funcţionalitatea specifică *etnităţii sociale*. Neajuns de căpetenie, într-adevăr, fiindcă în loc de esenţialul *politicii*, în tendinţa inexorabilă a acesteia de a da expresia politicului[12], *istoria politică* s-a văzut tot mai împinsă spre a-şi orienta demersul întru relevarea ocurenţialului *vieţii* politice (Să ne gândim cam cum ar arăta *istoria artei* dacă ar fi fost orientată întru relevarea, aproape în exclusivitate, a "manifestărilor vieţii artistice" sau *istoria literaturii* ca "istorie a manifestărilor vieţii literare" - expresii a căror forţare nu ne aparţine!).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Sub impactul ideactic sau metodologic al ştiinţei sociale, *istoria politică* a putut ajunge nu doar defectuos orientată, dar şi extrem de vulnerabilă în faţa ideologizării excesive, în varianta "marxismului adogmatic", care, aviza Jacques le Goff[13], "i-a contaminat ... pe majoritatea istoricilor, fie că au fost sau nu conştienţi de aceasta, fie că l-au adoptat mai mult sau mai puţin rigid sau l-au contestat mai mult sau mai puţin deschis". Or, este de la sine înţeles că unui atare proces de ideologizare a putut fi supusă *istoria politică* mai ales în condiţiile regimului totalitar comunist, cazul românesc fiind unul edificator în acest sens.

Intrarea demersurilor istoriografice în orbita ideologizării excesive s-au făcut, "şi la noi", sub imperativul legitimării "operei de edificare a societăţii socialiste", impunându-li-se binecunoscutele "clişee ideologizante" de sorginte marxist-leninistă: "lupta de clasă", "statul sclavagist", "statul feudal", "statul burghez", "regimul burghez" sau ""burghezo-moşieresc", "liberalismul - ideologia clasei burgheze" şi "conservatorismul - ideologia clasei moşiereşti". Şi, fapt interesant, aceeaşi ideologizare s-a făcut şi sub "acoperirea" (re)fundamentării "ştiinţifice" a demersurilor istoriografice în condiţiile "noii societăţi". Ca "singură ştiinţifică" a fost impusă "concepţia materialistă - dialectică ... aplicată creator la realităţile româneşti"[14]! O concepţie care, se credea oarecum cu temei, s-a regăsit din plin în determinarea metodologică şi conceptuală" a celor mai avansate realizări ale ştiinţei sociale". Iar aceasta cu mult înainte ca respectiva concepţie să fi devenit "suportul doctrinar al revoluţiei socialiste". Cei drept, atît "la noi" cît mai ales " în alte zări europene", "gîndirea socială" se impregnase puternic, la cumpăna secolelor XIX şi XX, de marxism . în nota "originală" a acestuia, în cea "revizuită" sau în cea "revoluţionară". În mediul românesc de gândire, opera lui Constantin Doborgeanu-Gherea s-a constituit într-o susţinută tentativă de interpretare a devenirii societăţii moderne din perspectiva "concepţiei materialist-dialectice" (a "determinismului social-economic")[15].

Şi dacă tentativa "gheristă" a rămas de referinţă între cele care s-au subsumat " cauzei socialismului", cea a lui Ştefan Zeletin, "curată" spaţiu de acelaşi "determinism economicist", s-a putut plasa, în atmosfera intelectuală a "deceniului al treilea", sub alte auspicii, anume, sub cele ale apologiei "clasei burgheze"[16]. De reţinut, aici, exeplul lui Zeletin, a

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cărui tentativă, de o manieră căutat "ştiinţifică", a avut darul de a confirma, deşi prin aşezarea arsenalului ideologic pe un alt aliniament de tragere decât cel "gherist", posibilitatea absorbţiei *istoriei politice* de cea *socială*. O posibilitate ale cărei reverberaţii istoriografice, până pe la 1945, nu au prea avut cum a fi dintre cele mai semnificative[17]. Vor avea însă cum, din plin, să fie în etapa ulterioară anului amintit, an în care Lucreţiu Pătrăşcanu, ministru al Justiţiei în guvernul dr. Petru Groza, a ţinut, cu convingerea întărită de "prezenţa" trupelor sovietice în România, să prefigureze felul în care urma a fi scrisă *istoria politică* sub imperativele "revoluţiei proletare", înfăţişată ca supremă încununare a "unui veac de frământări sociale"[18].

Ştiinţa socială, în întreaga sa dispunere, de la filosofie la sociologie, urma, ea, în speţă, a fi radical adecvată unor asemenea imperative, în conformitate cu "tezele marxism-leninismului". Din această activitate de "laborator doctrinar-revoluţionar" au şi rezultat amintitele mai sus, ca şi altele, "clişee ideologizante", în raza cărora erau "chemaţi" să-şi înscrie "istoricii de şcoală partinică" demersurile de specialitate. Asemenea demersuri aveau a-şi însuşi un instrumentar metodologic şi conceptual nu tocmai propriu domeniului căruia erau ele consacrate. Întreaga istorie trebuia a fi privită ca fiind "a luptei de clasă"[19]. Totul trebuia să fie explicat în funcţie de determinismul social-economic, încât, spre edificare, *istoria liberalismului*, asupra căreia am referit şi cu alt prilej[20], nu mai putea fi înfăţişată altfel decât ca devenire a unui "curent politico-ideologic al clasei burgheze". Şi a ajuns a fi înfăţişată astfel de mai toţi specialiştii în *istorie politică*, situaţie lesne verificabilă şi în legătură cu demersuri istoriografice de dată foarte recentă[21]. Din păcate, mai sunt destui "specialişti" - ne referim , desigur, la cei, "autohtoni" - ce par să nu se fi sesizat încă de faptul că perseverarea a înfăţişa liberalismul sau conservatorismul drept "curent politico-ideologic de clasă" presupunea, fie şi numai implicit, rămînerea în desuetul orizont al considerării politicului ca "expresie concentrată a social-economicului"; că, negîndu-se *politicului* calitatea de instrument al istoriei, definibil în esenţă prin sine, a fost posibil a se face o mare nedreptate curentelor şi, prin extensie, întregii fenomenologii politice, în speţă liberalismului, prin interpretarea "istorică " a acestuia în termeni aproape cu totul străini universului său valoric. O nedreptate comparabilă, poate, numai cu aceea pe care filosofii determinişti au făcut-o libertăţii.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

De reţinut că denaturarea *istoriei politice*, sub impact ideologic, s-a produs din necesitatea "legitimării istorice" a "revoluţiei proletare". Prin chiar orientarea sa spre viitor, spre atingerea "piscurilor înalte ale comunismului", revoluţia socialistă urma a presupune, inexorabil, şi o privire, nu doar "peste umăr", asupra trecutului. Pentru început, e drept, o atare privire putea să aibă o bătaie foarte scurtă, mărginită fiind de cortina deasă a exceselor proletculiste, prin care trecutul trebuie să apară "negru" ("întunecat"), în totală antiteză cu "prezentul luminos". O privire ce răspundea strict imperativului "revoluţionar" al (re)scrierii *istoriei* "în lumina învăţăturii marxist-leniniste", de o manieră ilustră a contribuţiilor unor Mihai Roller, Vasile Maciu, Ion Popescu-Puţuri etc. Într-o atare "lumină", viaţa politică "burghezo-moşierească" trebuie dezvăluită după un "scenariu" rechizitorial, conform opticii stalinisto-cominterniste asupra realităţilor româneşti. "Scenariul" după care liberalismului, ca ideologie, i se recunoştea totuşi, o "etapă progresistă", legată de acţiunea burgheziei de subminare a "formaţiunii social-economice feudale". Ca "politic de clasă dominantă" el avea însă să fie etichetat, ca şi conservatorismul, de revoluţionar, acuzat de a fi fost îndreptat împotriva intereselor "maselor populare", ale clasei muncitoare ce-şi anunţa "rolul istoric" de iniţiatoare şi conducătoare a "revoluţiei viitoare". Această "clasă nouă" se vedea înarmată cu o ideologie seducătoare, însă ea nu-şi avea o istorie după chipul şi asemănarea ei, o istorie ce era imperios necesară pentru "legitimarea" accesului total la putere al partidului muncitoaresc (comunist). Era vorba de o "legitimare" ce se va impune tot mai mult, pe măsura "desprinderii" României de Moscova (de "modelul revoluţionar unic"), ce va prinde contur între anii 1958 şi 1964 şi care va implica, între altele, o asiduă căutare a "rădăcinilor istorice" pentru "revoluţia socialistă românească". Între acei ani va şi începe, de altfel, să se facă simţit un veritabil reviriment al cercetării vieţii politice româneşti din epocile modernă şi contemporană, reviriment care, să reţinem, va surveni din *necesitatea* "istoriei mişcării socialiste şi muncitoreşti".

Cu timpul, el va trebui însă să răspundă unor necesităţi de un spectru mai larg, politice dar şi ştiinţifice. Edificarea "comunismului naţional" în "anii Ceauşescu" va reclama, se ştie, "o reabilitare considerabilă a trecutului istoric românesc". În viziunea interpreţilor săi, "epoca Ceauşescu" urma să apară nu doar ca aureolă a revoluţiei socialiste, ci şi ca rezultantă "a celor mai înaintate tradiţii de luptă socială

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

şi naţională. de gândire şi activitate creatoare ale poporului român". Istoriei îi va fi lăsată, mai ales în prima parte (delimitată cu aproximaţie de anii 1965 şi 1974) a respectivei "epoci", o libertate sensibil lărgită pentru exprimare, lesne sesizabilă în privinţa activităţii institutelor de cercetare de sub egida Academiei şi a celor de la catedra de profil din principalele centre universitare ale ţării. Nu la fel de sesizabilă se va dovedi însă şi în privinţa "istoriei strict oficiale", tutelată de "conducerea superioară de partid" şi proliferată prin sârguinţa "istoricilor ideologiei" de la Academia "Ştefan Gheorghiu" şi de la Institutul de studii istorice şi social politice "de pe lângă C.C. al P.C.R.". Se va ajunge, astfel, la un straniu paralelism, între "istoria oficială", orientată după "tezele fundamentale ale socialismului ştiinţific", dezvoltate "creator" de "iubitul conducător", şi "istoria de ţinută universitar-ştiinţifică", paralelism de a cărui atingere se vor preocupa cu multă fervoare, fără a şi reuşi însă pe deplin, adepţii "frontului unic istoriografic" din anii '80. Dincolo de a fi straniu, cel puţin în aparenţă, paralelismul invocat ne poate oferi explicaţii interesante în legătură cu un anumit curs al cercetărilor consacrate istoriei politice. În partea sa "universitar-ştiinţifică", asemenea cercetări se vor înscrie, în bună măsură, în efortul susţinut şi meritoriu de realizare a sintezei în domeniul istoriei moderne (ale cărei începuturi vor fi "identificate" în perioada premergătoare revoluţiei de la 1821)[22] şi, pînă la un punct, în cel al istoriei contemporane. Istoriografia epocii moderne se va încărca de contribuţii remarcabile privind mişcarea socială şi naţională[23] geneza şi semnificaţiile revoluţiilor de la 1821 şi 1848[24], afirmarea culturii şi ideilor noi[25], viaţa social-economică sau cea instituţionă.

Cu toate acestea, cercetările de specialitate vor mai trebui să denote circumspecţie sau "respect de circumstanţă" faţă de "istoria oficială" atunci cînd vor fi avute în vedere diferite aspecte sau ansamblul devenirii vieţii politice. Exponenţi consacraţi ai *istoriei oficiale* îşi vor adjudeca pe mai departe rolul de "mare răspundere" de a scrie sau de "a îndruma" demersurile de *istorie politică*. Va şi rezulta o literatură imensă, mai curând citabilă decât citibilă, uniformă nu doar ca stil, cu un discurs de o evenimenţialitate foarte stufoasă, redabilă, de regulă, în aliniate mici, amorfe, insignifiante sub aspect ideatic sau atitudinal, de natură parcă a îndreptăţi persiflarea cioraniană la adresa istoricului definit de înclinaţia de "a mîngîia realitatea cu o simpatie indiferentă"[26] sau, mai

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pilduitor, parafrazarea unui celebru panseu saint-beuveian, în sensul că "reconstituirile prevalent evenimenţiale" n-ar semnifica decît *o mare de date într-un deşert de istorie.*

Din mobiluri scuzabile doar în măsura în care le-am privi ca ţinînd de labilitatea firii umane, o literatură de felul celei amintite, ce a întortochiat mult accesul retrospectiv la autenticul fenomenologiei politice moderne, continuă a fi menţinută în actualitatea ştiinţifică, a "pieţei de carte", mai toţi cunoscuţii autori "de ieri" văzîndu-se "azi" recurgînd, ca semn al lepădării de "revoluţionarul îndemn" de "a arde dezlănţuit ... în miezul evului aprins", la eliminarea citatelor din "magistrala operă a genialului conducător", dar menţinându-şi, în fond, demersurile în acelaşi pervaz interpretativ, străbătut de aceleaşi "clişee ideologizante", elementele de noutate putînd să fie surprinse mai ales în direcţia punerii "în circuitul ştiinţific" de informaţii din fonduri de arhivă tot mai larg "deschise" în virtutea noii legislaţii aferente. Prea puţin, însă, ca să nu spunem chiar nimic, a putut surveni în sensul unor dezbateri istoriografice care să permită racordarea cercetărilor de specialitate din mediul românesc de gândire la tendinţele ce se fac tot mai simţite pe plan universal, vizând, mai nou, judicioasa reaşezare a *istoriei politice* între ramurile *istoriei generale*. Sens în care e de aşteptat ca şi "la noi" demersurile de *istorie politică* să tindă a fi mai în consonanţă cu cele de *filozofie politică*, de *filozofie juridică* sau, mai aplicat, de *ştiinţă politică* (*Political Science*), încît degajate de "schematicile tipologii" presupuse de rigorile "sociologiei retrospective", de "clişeele ideologizante" străine genuinului *politicii*, să îndrăznească a pune accentul pe relevarea dimensiunii procesuale, fenomenologice, a acestuia din urmă. Ar fi destul să ne gîndim la implicaţiile ce le-ar avea, nu numai în plan istoriografic, aprofundarea unor fenomene precum *puterea*, *ideile* sau *instituţiile politice*. O aprofundare ce ar conduce cu certitudine la înflorirea posibilităţii *istoriei politice procesuale*, ca parte de rezistenţă a *istoriei generale*.

În concluzie, exigenţa de maximă actualitate în dreptul *istoriei politice* priveşte reconsiderarea sa valorică, cu descinderi elucidante în plan conceptual şi metodologic, toate menite, în ultimă instanţă, a ne introduce, cognitiv şi atitudinal, în universul propriu decantării actelor şi acţiunilor ce au dat, în timp, expresie propensiunii creative a *politicului*. Ar putea surveni, astfel, aproape de la sine, relevarea valenţelor de reală

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

autonomie a *demersului politic* (s-a şi vorbit, nu întâmplător, de îndeterminarea exterioară sieşi a acestuia) şi, în consecinţă, la stingerea "clişeelor ideologizante", a căror proiecţie a provocat, nu doar pe alocuri, mascarea iluminării ideatice primordiale, din interiorul respectivului demers. Ar putea surveni, de asemenea, (re)aşezarea în termeni fireşti a discursului istoriografic relativ la *fenomenologia politică*, chiar dacă orice tentativă în acest sens va avea de operat, pentru încă nu puţină vreme, cu ghilimelele menite a sugera insuficienţe, stereotipii sau inadecvări ale multora dintre expresiile ce au făcut o "strălucită carieră" sub impactul "clişeelor ideologizante" şi al "sociologiei retrospective". Fiindcă e de reţinut că *istoria politică* a avut de suferit o gravă denaturare din resorturi ideologice, mult mai gravă în consecinţe decît ceea ce înclinăm a înţelege, îndeobşte, prin mistificare. Stingerea "clişeelor", în speţă a celor de sorginte marxist-leninistă, şi reaşezările conceptuale şi metodologice s-ar putea constitui, de altfel, nu doar în premisa, ci în însăşi *calea regală* a eradicării mistificatorilor "celor cu voie sau fără de voie", aservirii cauzei adevărului în efortul de a cunoaşte poate partea cea mai spectaculoasă şi mai plină de învăţăminte a devenirii societăţii.

---

[1] Lucien Febvre, *Combats pour l'histoire. Centre l'histoire diplomatique en soi.Histoire ou politique ?Deux méditations: 1931, 1935*, Paris, 1945; Ferdinand Braudel, *Positions de l'histoire en 1950*, în idem, *Écrits sur l'histoire*, Paris, 1969, pp. 15-38.

[2] Este bine cunoscută *credinţa* romanticilor că *poporul*, "iluminat de Providenţă, este "făptuitorul Istoriei". În a sa *Histoire de France*, Jules Michelet acuza *singularitatea* sa într-un *profesorat* unde "nu se preda decât istorie politică, actele guvernului, ceva instituţii. Nu se ţinea seama deloc de ceea ce însoţeşte, explică şi fundamentează parţial istoria aceasta politică, de circumstanţele sociale, economice, industriale, de cele din sfera literaturii şi ideilor". - Citat de Jacques le Goff în *Istoria politică mai poate fi coloana vertebrală a istoriei* ?, din *Imaginarul medieval*, Bucureşti, 1971, p. 438 şi urm.

[3] *Nouvelle Histoire*, Paris, 1978.

[4] Jacques le Goff, *op. cit.*, p. 443 şi urm.

[5] *Ibidem*.

[6] Cf. *Ibidem*, p. 440.

[7] Gheorghe Cliveti, *Izvoarele istoriei relaţiilor internaţionale. Epoca modernă. Curs special*, Iaşi, Universitatea "Al. I. Cuza", 1993, pp. 1-16; idem, *Studiul relaţiilor externe ale României moderne. Repere metodologice*, în *Concepte ş metodologii în spaţiul relaţiilor internaţionale* (coord. Mihai Timofte), Iaşi, 1997, p. 89-93.

[8] Jacques le Goff, *op. cit.*,p. 438.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

[9] Fernand Braudel, *Sur un conception de l'histoire sociale*, în loc. cit., p. 175-192.

[10] Aristotel, *Politica* (trad. El. Bezdechi), București, 1996, p. 85.

[11] *Ibidem*, p. 50.

[12] *Politicul*, ca instrument al istoriei, "reprezintă o esență în dublu sens: el este, pe de o parte, una dintre categoriile fundamentale, constante și indestructibile ale naturii și existenței umane și, pe de altă parte, o realitate care rămâne identică cu ea însăși, în ciuda variației puterilor și regimurilor". În schimb, *politica* reprezintă "o activitate circumstanțială, cauzală și variabilă în formele sale și în orientarea sa în serviciul organizării practice și al coeziunii societății". O. Trăsnea, *Ambiguitatea politicului*, în "Revista de Filosofie", nr. 4, 1973, p. 7 și urm.; J. Freund, *L'essence du politiques*, Paris, 1965, p. 44 și urm.

[13] Jacques le Goff, *op. cit.*, p. 439.

[14] A se vedea în acest sens "partea teoretică" a tratatului de *Istoria României*, vol. I-IV, București, 1960-1964.

[15] C. Dobrogeanu-Gherea, *Neoiobăgia* și *Socialismul în țările înapoiate*, ambele deconspirate în tezismul lor extrem de Eugen Lovinescu, în *Istoria civilizației române moderne*, (ed. Z. Ornea), București, 1972, p. 393 și urm.

[16] Ștefan Zeletin, *Burghezia română. Originile și rolul ei istoric* (ed. C. D. Zeletin), București, 1991.

[17] Articolul lui A. Oțetea, *Concepția materialistă a istoriei ca metodă de cercetare și expunere a sa*, din "Insemnări ieșene", III, 7, 1938, p. 105-117, nu semnala o tendință deja semnificativă în cercetarea de specialitate.

[18] Lucrețiu Pătrășcanu, *Un veac de frământări sociale*, București, "Cartea rusă", 1945.

[19] A se vedea, spre edificarea, volumul IV al tratatului de *Istoria României*, București, 1964.

[20] Gh. Cliveti, *Liberalismul românesc. Eseu istoriografic*, Iași, 1996.

[21] Scurtu și I. Bulei, *Democrația la români. 1866-1938*, București, 1990; M. Nedelea, *Istoria României. Compendiu de curente și personalități politice*, București, 1994; I. Căpreanu, *Partide și idei politice în România (1880-1947)*, București, 1995, precum și deosebit de frecventele apariții editoriale în domeniu semnate de I. Mamina, Anastasie Iordache, A. Stan etc.

[22] Gheorghe Platon, *Istoria modernă a României*, București, 1985.

[23] Exemplară rămîne lucrarea lui David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, 1984.

[24] Cu titlu de exemplaritate, amintim Gheorghe Platon, *Geneza revoluției române de la 1848*, Iași, 1980.

[25] Cu același titlu, de exemplaritate, se cuvine a reține Vlad Georgescu, *Ideile politice și iluminismul în Principatele Române*, București, 1972; Al. Zub, *De la istoria critică la criticism. Istoriografia română la finele secolului XIX și începutul secolului XX*, București, 1985; Nicolae Bocșan, *Concepții la istoria iluminismului românesc*, Timișoara, 1986.

[26] Emil Cioran, *Schimbarea la față a Românilor*, București, 1993, p. 31.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

UN ASPECT AL RAPORTURILOR JURIDICE ROMÂNO-OTOMANE DIN SECOLUL XVIII: VIZIUNE ISTORIOGRAFICĂ ŞI REALITATE ISTORICĂ

Veniamin Ciobanu

Subiect predilect, s-ar putea spune, al istoriografiei româneşti, raporturile româno-otomane, aşa cum au evoluat de-a lungul secolelor, au fost cercetate din diverse unghiuri şi cu diverse finalităţi, în funcţie de sursele de informare avute la dispoziţie şi, totodată, de motivaţiile cercetătorilor care le-au abordat. Fireşte, secolul al XVIII-lea nu a făcut excepţie. Serii întregi de documente turceşti, introduse în circuitul ştiinţific, prin eforturile şi competenţa turcologilor români, au înlesnit celor atraşi de subiect - fie incidental, fie, mai ales, celor ce şi-au făcut din investigarea istoriei relaţiilor internaţionale preocuparea de căpetenie a activităţii lor de cercetare, - interpretări diverse, deci mai mult sau mai puţin concludente. Acesta este şi cazul semnificaţiei juridice a titlurilor şi apelativelor atribuite şi de actele oficiale otomane din secolul al XVIII-lea, domnilor Principatelor Române.

Cercetarea unui impresionant număr de documente turceşti, pe care le-a coroborat cu alte categorii de surse de informare, i-au permis lui H. Dj. Siruni, de exemplu, să întocmească o lungă listă de titluri şi apelative, cărora le corespundea şi un anume ceremonial, uzitat în diverse prilejuri, cînd titularii scaunelor domneşti se aflau în prezenţa autorităţilor otomane[1]. Cel mai des întîlnit, dacă nu chiar în exclusivitate, este cel de "voievod" şi, uneori, de "bei". Comentîndu-le, în contextul analizării unui important document ce permite urmărirea evoluţiei *raporturilor juridice* româno-otomane, în secolul XVIII, cunoscutul turcolog, Mustafa A. Mehmet, reamintea că "aceşti termeni exprimă sensul de reprezentanţi ai Porţii otomane în ţările române, spre deosebire de calificativul de *hakim* (stăpîn, domn), *tekül* (rege) ş.a. date lui Ştefan cel Mare sau altor domni"[2]. "*Voievod*" cu varianta "*voyevoda*" - remarca un alt foarte bun cunoscător şi al izvoarelor otomane din secolul al XVIII-lea, anume turcologul Tahsin Gemil, desemna în Imperiul otoman "şi

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

persoana împuternicită pentru strîngerea, dintr-un loc, a veniturilor arendate ale statului; aceeaşi denumire purta şi cel care strîngea veniturile arendate dintr-o feudă vizirală (has)"[3]. O traducere identică, cu adaosul că este vorba şi de "*un titlu pentru domnii Ţării Româneşti şi Moldovei*" (s. Ven. C.) este inserată şi în *Glosarul* ce însoţeşte volumul de documente turceşti, întocmit de Valeriu Veliman[4].

Din titlul de *voievod* deriva, în accepţiunea cancelariei otomane, denumirea funcţiei pe care o exercitau purtătorii lui în Principatele Române, anume cea de *voyvodalîk*, care denumea *instituţia lor fundamentală - domnia*[5]. *Voievodul* îşi exercita, aşadar, autoritatea asupra *întregii ţări*, ceea ce nu era compatibil, cel puţin în anumite împrejurări, cu alte titluri, *atribuite singular*. Ideea este sugerată de insistenţa cu care Manole (Emanuel) Giani Ruset cerea, la începutul anului 1770, să i se acorde titlul de *voievod* şi nu altul, nici măcar cel de *zabit*, adică de "căpetenie". Căci, argumenta el, în cazul în care "*înaltul firman mi se va acorda doar cu titlul de căpetenie* (şi nu cu cel de *voievod* - n. Ven. C.), *atunci, raialele de acolo* (adică din Oltenia, unde se afla el, la acea dată, împreună cu trupele otomane, dislocate în zonă, în timpul războiului ruso-turc, dintre anii 1768 şi 1774 - n. Ven. C.) *şi din împrejurimi nu vor mai avea încredere şi nu vor mai respecta de azi înainte vorbele mele* (adică, poruncile lui - n. Ven. C.) *spunînd că: Nu a fost socotit din partea Înaltei împărăţii demn pentru domnie (voyevodalîk). Din această pricină,* - avertiza el, în continuare, - *este clar că voi avea lipsuri în îndeplinirea slujbelor mele*"[6]. Întîmpinarea lui Manole (Emanuel) Giani Ruset mai conţinea şi o altă precizare: "*de vreme ce nu sînt demn pentru această slujbă, atunci să mi se îngăduie să mă întorc la Poarta fericirii*" (s. Ven. C.)[7]. De aceea, pentru a-l încuraja să rămînă ataşat Porţii, în serviciul căreia se dovedise, pînă atunci, foarte util, unul din înalţii demnitari cerea "*să i se acorde domnia*" Ţării Româneşti (s. Ven. C.)[8].

Sintagma, ca atare, este, cum bine se ştie, mult mai veche decît secolul al XVIII-lea şi a desemnat locul pe care îl aveau cele două state - Moldova şi Ţara Românească - în sistemul politic otoman. Utilizarea ei în documentele oficiale otomane ale acestui secol sugerează, totodată, şi accentuarea unor modificări survenite în evoluţia *raporturilor juridice* dintre Principate şi Poarta Otomană. *Domnia* rămîne *instituţia*, "*încredinţată sau confirmată în stăpînirea unui voievod*" (s. Ven. C.)[9], ale cărei prerogative le exercita[10], în sensul "*ocîrmuirii ţării*"[11]. Dar nu oricum, ci în limitele stricte impuse de "titularul" *sursei de drept* a

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

acesteia, adică *sultanul*, de vreme ce *domnia*, sau *voyevodalîkul*, era *"dăruită şi acordată prin înalta"* sa *"bunăvoinţă împărătească"* (s. Ven. C.)[12]. Aceeaşi semnificaţie o aveau, de altfel, şi alte formulări, precum *"voyevodalîkul ... a fost lăsat pe seama devotamentului"* unui anume voievod (s. Ven. C.)[13].

Aşadar, sub titlul de "voievod" se ascundea o *funcţie*, pentru exercitarea căreia, era trimisă să o "ocupe" fie la Iaşi, fie la Bucureşti, o anume persoană; o *funcţie*, din care era *mazilită*, însă, din varii motive, cel mai adesea, subiective, deşi, nu arareori, îndeosebi la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, era invocată neîndeplinirea "misiunii" ce-i fusese încredinţată care viza, cu precădere, "ocrotirea raialelor"[14]. Era vorba de supuşii celor două ţări, dar în sensul prezervării întregului lor potenţial economic, în scopul asigurării, "fără cusur", a capitalei otomane, cu provizii alimentare.

Domnia sau *voyevodalîkul*, pentru "acordarea" căreia s-a legiferat, în anul 1792, obligativitatea recrutării candidaţilor, numai dintre foştii mari dragomani ai Porţii[15], mai era interpretată, totodată, şi ca fiind un *rang de nobleţe*, ce putea, şi a şi fost, de altfel, fi acordată, pentru răsplătirea unor merite, cîştigate, de obicei, de marii dragomani, foşti sau în funcţie. Unul din exemplele concludente, în acest sens, este cel al dragomanului Alexandru Callimachi. În condiţiile critice, create de sfîrşitul războiului ruso-austro-turc (1787-1792), se punea problema desemnării unui domn al Moldovei, apt să facă faţă situaţiei. Alegerea a căzut, cum se ştie, asupra lui Alexandru Moruzi. Pentru că şi celălalt avea suficiente merite, care nu trebuiau ignorate, s-a propus ca, *"dîndu-i-se, ca în trecut, un rang de domnie, pentru a nu fi încercat de amărăciune, după atîta trudă* (în slujba de dragoman al Porţii - n. Ven. C.), *să i se orînduiască prin berat un salariu anual de treizeci de mii de guruşi, din surplusurile voievozilor Ţării Româneşti şi Moldovei"* (s. Ven. C.)[16]. Altfel spus, Alexandru Callimachi urma să fie şi el "voievod", dar fără prerogativele conferite de *instituţia domniei*, pe care nu le putea exercita; un *titlu*, deci, pentru "acoperirea" căruia i se crea o "rentă viageră", asigurată din obligaţia celor ce urmau să "exercite domnia" de a-i ceda o parte din veniturile obţinute din această "funcţie".

Iată pentru ce "funcţia de voievod" era *temporară*. Acest caracter era indicat, ca şi în secolul XVII, de exemplu[17], prin diverse sintagme, cea mai des întîlnită fiind "voievodul de acum", cu variantele, "actualul voievod" sau "voievodul în exerciţiu" sau "care este acum voievodul"[18].

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

El era, deci, un *uzufructar al instituției domniei* care nu putea să beneficieze decît *personal* de unele din avantajele ce decurgeau din exercitarea *funcției de voievod*, pentru alte persoane fiind necesară aprobarea expresă a sultanului[19].

Fiind un *"împărătesc supus al meu padișahal"*, cum îl gratula, la un moment dat, sultanul Ahmed al III-lea pe Nicolae Mavrocordat care domnea, atunci, în Țara Românească[20], voievodul, indiferent de persoană, era conștient că putea, doar, din cînd în cînd, să "stăpînească domnia" unuia sau altuia din Principate[21]. De aceea, în actele oficiale redactate pentru uzul Porții, el însuși se intitula "slugă", "slujitor", "supus", "servul" sau "robul" sultanului. Aceste expresii nu erau, cîtuși de puțin, protocolare, ci reflectau *semnificația juridică* a titlului de *voievod*. A afirmat-o și Ioan Theodor Callimachi, în luna august 1758, cînd îi solicita marelui vizir, Koca Ragîb Mehmed pașa, ca audiența la sultan, cu prilejul numirii sale în scaunul domnesc al Moldovei, să aibă loc în altă sală de divan, decît cele unde se organizau, de obicei, ceremoniile de învestitură a domnilor Țării Românești și ai Moldovei. Or, precizînd că voievozii Moldovei și ai Țării Românești erau, *"din vechime"*, *"dintre slujitorii Înaltului devlet"* (s. Ven. C.), el își formula cererea, în calitatea sa de *"slujitor"*, de vreme ce era, *"într-adevăr, un serv neînsemnat al Înaltului devlet"* care a *"obținut privilegii prin dobîndirea rangului printre locuitorii și supușii principatului Moldovei, cu a cărui domnie am fost însărcinat în momentul de față"* (s. Ven. C.)[22]. "Slugă" și "rob neputincios"[23] al sultanului Abdul Hamid I "stăpînul" care dispunea, după plac, de *instituția domniei*[24], erau sintagmele prin care interpreta și Constantin Moruzi *semnificația juridică* a titlului de *voievod* al Moldovei. El a făcut, chiar, *exces de expresii* care diminuau mult acea semnificație, precum "supusul de mine", *"data umilei mele numiri"*, ca voievod al Moldovei, "neputinciosul de mine", *"voievodul supus al Moldovei"*[25], sau "preaumilul rob", "zăpăcitul rob", *"această slugă precum furnica"* (s. Ven. C.)[26] etc. În acest caz, unele dintre ele, mai ales cele mai puțin obișnuite, aveau, fără îndoială, și rolul de a-și atrage și menține bunăvoința Porții, de care avea stringentă nevoie, în condițiile în care, la opoziția internă, se adăuga animozitatea manifestă a Poloniei și a Rusiei, ale căror interese economice și planuri ostile față de Principatele Române fuseseră grav afectate, prin obținerea de către el, în condițiile foarte bine cunoscute, a domniei Moldovei[27].

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Că sultanul, în calitatea sa de "stăpîn binefăcător", era cel de care atîrna exercitarea "*funcției de voievod*", deoarece era singurul "*în drept să poruncească*", înainte de toate, atribuirea sau neatribuirea acelei *funcții*, constituia, deci, o realitate cunoscută și însușită, ca atare, în toate consecințele ei, de toți cei ce o exercitau sau doreau să devină, indiferent de condiții, "*slujitorul voievod*" al unuia din Principate. Și, cum este și firesc, nu numai de către aceștia, ci, în egală măsură, și de factorii politici autohtoni[28].

De altfel, titlul de "voievod", *cu această semnificație juridică*, este singurul care figurează pe pecețile domnești, în limba turcă, cu care se sigilau documentele redactate pentru uzul Porții Otomane. Or, constata Emil Vîrtosu, lipsa titlului de "*domn*" sau "*principe*", din aceste piese se datora tocmai *semnificației juridice* a celor două concepte. Căci, "*le Domn (prince) ... représente le dominus féodal, en sorte que celui qui détient ce titre se désigne comme chef indépendant et souverain, et l'Etat par cela meme, affirme son indépendance, et sa souveraineté*" (s. Ven. C.)[29]. De aceea, absența "*titlului princiar*" în textele princiare - și, aș adăuga eu - nu numai în acestea, - "ne concerne point et ne peut concerner le prince seul, personne physique et morale, mais se reflete directement et implicitement sur le pays et représente, en dernier instance, la reconnaissance indirecte de la dépendance"[30]. Cum acest titlu lipsește și din documentele oficiale otomane, "*et n'usant partout que de qualité de voivode transformée en titre, le sense de la minimalisation protocolaire est évident, d'autant plus que dans les actes et les sceaux usités (de domni - n. Ven. C.) a l'interieur du pays, la formule diplomatique se retrouve en entiere: voievod și domn*" (s. Ven. C.)[31].

În această perspectivă, poate fi abordată și o altă sintagmă întîlnită, de asemenea, în documentele oficiale otomane și care constituie un alt element ce definește raporturile juridice ale Principatelor cu Poarta Otomană, și în secolul al XVIII-lea, anume "purtător de coroană". Contextul în care a fost inserată permite să se sugereze și cauza, de "factură ideologică", pentru care domnii Moldovei și ai Țării Românești nu au mai avut dreptul de a purta coroană, care, după cum se știe, a fost înlocuită cu un alt însemn, cuca, odată cu instaurarea efectivă a dominației otomane, la nord de Dunăre. Căci, de atunci, dar mai ales în secolul al XVIII-lea, atribuirea calității de voievod a devenit un prerogativ exclusiv al "bunăvoinței regale"[32] sau "persoanei senioriale"[33] a sultanului, atribut ce decurgea din faptul *că era singurul ce purta*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

coroană. Or, în condiţiile în care această coroană era *imperială*[34] şi simboliza pretenţiile de *dominaţie universală* ale Imperiului otoman, era de la sine înţeles că, în graniţele acestuia, înainte de toate, în toată întinderea lor reală sau, doar, pretinsă, nu mai puteau exista şi alţi purtători ai acestui simbol ce i-ar fi pus, chiar numai dacă din punct de vedere ideologic, pe picior de egalitate cu cel ce se considera "purtător al coroanei înaltului cer şi al zodiei Gemenilor, cel ce sprijină tronul împăraţilor şi sultanilor, cel ce răspîndeşte flamurile dreptăţii în toate părţile pămîntului ... sultan al celor două continente şi stăpîn al celor două mări ..." (s. Ven. C.)[35]. Şi, dacă aceste formidabile atribuţii erau declinate într-un act ce ratifica convenţia de cedare a nordului Moldovei către austrieci, era firesc să se reamintească, ori de cîte ori se considera necesar, celor ce nu trebuiau să uite vreodată, că voievozii Principatelor erau numiţi, doar "prin alegerea şi selecţionarea acestora de către prea venerabila ... persoană purtătoare de coroană", adică sultanul (s. Ven. C.)[36]. Nu era o inovaţie a secolului al XVIII-lea, deoarece la fel procedaseră, în acest domeniu, ca şi în toate celelalte care vizau existenţa Principatelor Române, şi "strămoşii cei purtători de coroană"[37]. Ceea ce fanarioţii, mai ales, nici nu au uitat vreodată, recunoscînd, ori de cîte ori aveau prilejul, că nu erau altceva decît "slugi" ai "*stăpînului purtător de coroană*" (s. Ven. C.)[38]. Prin urmare, în această perspectivă, şi utilizarea conceptului de *tron*, pentru a desemna cele două scaune domneşti, de la Iaşi şi Bucureşti, este neadecvată statutului juridic al acestora. Deoarece, în ideologia monarhică otomană, *tronul* nu putea exista fără *coroană*, după cum nici cea din urmă, fără cel dintîi, ambele fiind atributele pe care şi le rezervase, *în exclusivitate*, padişahul de la Istanbul.

---

[1] H. Dj. Siruni, *Haşmetlu. Pe marginea titulaturii domnilor români în cancelaria otomană*, în "Hrisovul", II, 1942, p. 158-163; vezi, în acest sens, şi idem, *Domni români la Poarta Otomană. După un manuscris turcesc conţinînd note şi însemnări despre ceremonialul şi recepţiunile din palatul împărătesc din Stambul între anii 1698-1782*. Tradus şi adnotat de H. Dj. Siruni, Bucureşti, 1941, p. 11 şi urm.

[2] Mustafa A. Mehmet, *O nouă reglementare a raporturilor Moldovei şi Ţării Româneşti faţă de Poartă la 1792 (O carte de lege - Kanunname - în limba turcă)*, în "Studii", Revistă de Istorie", nr. 4, 1967, p. 97, n. 46; aceeaşi interpretare şi în *Glosarele*, întocmite de acelaşi autor, la fiecare din cele trei volume de *Documente turceşti privind istoria României*: vol. I, *1455-1774*, Editura Academiei, Bucureşti, 1976; vol. II, *1774-*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

1791, Editura Academiei, Bucureşti, 1983: vol. III, *1791-1812*, Editura Academiei, Bucureşti, 1986.

[3] Cf. Tahsin Gemil, *Relaţiile ţărilor române cu Poarta otomană în documente turceşti 1601-1712*, Bucureşti, 1984, *Glosar*, p. 518; în ceea ce priveşte titlul de "bei", acesta a fost "preluat de vechii turci de la chinezi (pek); a fost acordat dregătorilor, şefilor de trib, căpeteniilor locale, tuturor membrilor aristocraţiei militare feudale; otomanii l-au folosit în aceeaşi accepţiune de conducător, comandant, nobil, domn; pînă la jumătatea sec. XV, înşişi sultanii otomani purtau acest titlu; *uneori, el a fost folosit şi în privinţa domnilor din Moldova şi Ţara Românească*" (s. Ven. C.) (cf. *ibidem*, p. 504).

[4] Cf. Valeriu Veliman, *Relaţiile româno-otomane 1711-1821. Documente turceşti*, Bucureeşti, 1984, *Glosar*, p. 778.

[5] Cf. Mustafa A. Mehmed, *Glosarele*, la volumele de documente citate; Valeriu Veliman, de asemenea, *Glosarul*, la volumul său de documente.

[6] Mustafa A. Mehmet, *Documentee turceşti*, vol. I, p. 316.

[7] *Ibidem*.

[8] *Ibidem*.

[9] Valeriu Veliman, *op. cit.*, p. 409; vezi şi p. 257.

[10] *Ibidem*, p. 255.

[11] *Ibidem*, p. 429.

[12] Mustafa A. Mehmet, *Documente turceşti*, vol. II, p. 36; vezi şi p. 59, 89, 93; *Catalogul documentelor turceşti*, vol. II (*1455-1829*). Întocmit de Mihail Guboglu, Bucureşti, 1965, p. 302.

[13] Mustafa A. Mehmet, *Documente turceşti*, vol. II, p. 57.

[14] *Ibidem*, p. 99 etc.; *Catalogul documentelor turceşti*, vol. II, p. 389-399 etc.

[15] Vezi, de exemplu, şi varianta oficială, a *Cărţii de lege* (Kanunname), din anul 1792, la Mustafa A. Mehmet, *Documente turceşti*, vol. II, p. 25.

[16] Valeriu Veliman, *op. cit.*, p. 596.

[17] Cf., în aceest sens, Veniamin Ciobanu, *Titluri atribuite principilor Transilvaniei, domnilor Moldovei şi Ţării Româneşti - expresie a statutului lor juridic (secolul XVII)*, în "Anuarul Institutului de Istorie "A. D. Xenopol", 1997, Iaşi, p. 23-38.

[18] Pentru exemplificare, vezi Mustafa A. Mehmet, *Documente turceşti*, vol. I, p. 211, 214, 222, 223, 224, 225, 230, 235, 237, 240; idem, vol. II, p. 8, 60, 68, 95, 105; idem, vol. III, p. 2, 99, 113, 116; Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 471-472; Valeriu Veliman, *op. cit.*, p.116, 268, 273, 287, 302, 305, 360, 490 etc.

[19] Tot pentru exemplificare, a se vedea firmanul sultanului Abdul-Hamid I, datat 26 decembrie 1783 - 4 ianuarie 1784, prin care, la cererea domnului de atunci al Ţării Româneşti, Mihail Suţu, acorda scutire de capitaţie, plata altor dări şi impozite, lui, fiilor săi şi unui număr de persoane din suita sa. Deoarece, "cînd s-a apelat la condicile de decoraţii, care se păstrează la Divanul meu împărătesc, s-a văzut că în preagloriosul berat, care fusese dăruit ... sus-numitului voievod, *pentru scutirea sa continuă*, se află ... şi scutirile fiilor săi, precum şi a celor zece oameni care alcătuiesc suita sa. De aceea, s-a dat firmanul meu ca, *ţinîndu-se seamă şi de alte cazuri asemănătoare*, să se procedeze potrivit condiţiilor din beratul său. Astfel, *meritînd mai multe favoruri decît cei de seama lui, spre a fi răsplătit pentru slujbele devotate şi faptele cinstite pe care le-a îndeplinit pînă în clipa de faţă voievodul cel amintit* îi fusese acordat ... şi emis cu

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cinste beratul meu glorios *pentru scutirea sa continuă, cu condiția de a nu trece și la alții* (s. Ven. C.) (cf. Mustafa A. Mehmet, *Documente turcești*, vol. II, p. 51).

[20] Cf. porunca sultanului, din 9-18 septembrie 1725, Valeriu Veliman, *op. cit.*, p. 169.

[21] Pentru sintagmă, vezi și documentul, datat, februarie 1757, la *ibidem*, p. 346.

[22] Cf. *ibidem*, p. 351.

[23] *Ibidem*, p. 494.

[24] Mustafa A. Mehmet, *Documente turcești*, vol. I, p. 319.

[25] Idem, *Documente turcești*, vol. II, p. 14-15.

[26] Valeriu Veliman, *op. cit.*, p. 504-505.

[27] Cf., pentru detalii, în aceest sens, Veniamin Ciobanu, *Relațiile politice româno-polone între 1699 și 1848*, Editura Academiei, București, 1980, p. 139 și urm.

[28] Cf., pentru exemplificare, Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești*, vol. II, p. 47, 246, 248; Valeriu Velima, *op. cit.*, p. 523-528, 530-531, 535-536, 554-555, 592-593, 616, 637, 638-639, 649-650.

[29] Emil Vîrtosu, *Les relations de la Moldavie et de la Valachie avec l'Empire Ottoman reflétées par le sceau du prince régnant (XVIIe-XVIIIe siècles)*, în "Revue des Etudes sud-Est Européennes", vol. IV, nr. 1-2, 1966, p. 201.

[30] *Ibidem*, p. 203.

[31] *Ibidem*.

[32] Valeriu Veliman, *op. cit.*, 91.

[33] Mustafa A. Mehmet, *Documente turcești*, vol. II, p. 92.

[34] "*Curtea mea glorioasă purtătoare de coroană*" și "*împărăția mea purtătoare de coroană*" - erau două precizări pe care sultanul Abdul-Hamid I a ținut să le facă, în firmanul, datat 15-24 decembrie 1774, prin care îi comunica lui Alexandru Ipsilanti, trimis să exercite *funcția de voievod*, în Țara Românească, despre acordarea unor privilegii țării, în conformitate cu *spiritul* tratatului de la Küciük-Kainargi (cf. Valeriu Veliman, *op. cit.*, p. 523).

[35] *Ibidem*, p. 469.

[36] *Ibidem*, p. 485.

[37] Mustafa A. Mehmet, *Documente turcești*, vol. II, p. 317.

[38] Valeriu Veliman, *op. cit.*, p. 526. De altfel, referindu-se la raporturile dintre voievozii fanarioți și sultani, Dan Berindei nota că "die Fanarioten blieben in ihrer Gesamtheit vor allem Diener der Hohen Pforte und zugleich Sklaven des Systems das die Würdenträger der Sultane ausgearbeitet hatten um jedem Aufruhr vorzubeugen" (cf. Idem, *Fanariotische Herrscher und rumänische Fürstentümern (1711-1821)*, în "Revue Roumaine d'Histoire", 4, 1984, p. 315). În ceea ce privește locul lor în ierarhia Imperiului, "*wurde der Herrscher der Walachei einem Wesir gleichgesetzt; der Moldau befand sich auf einer noch etwas tieferen Stufe, der eines Beglerbei*" (s. Ven. C.) (cf. *ibidem*, p. 318).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

DEMISTIFICAREA UNEI TEZE DESPRE BUCOVINA

Mihai Iacobescu

În cazul demistificării unor teze demersul ştiinţific trebuie să pornească, după opinia noastră, de la reconstituirea cît mai obiectivă şi nuanţată a trecutului, *sine ira et studio*, mai ales pe baza informaţiilor de arhivă, a mărturiilor contemporane, a datelor şi faptelor sigure, probate de mai multe surse, lăsînd deoparte dorinţele subiective ale autorilor, dorinţe, care, adesea sînt cu atît mai false cu cît sînt proiectate la o mai mare distanţă de epoca la care se referă.

Mitul creat şi agreat în mai multe din lucrările aparţinînd mai ales istoriografiei austro-germane contemporane porneşte de la aprecierea, exagerată şi ea, că, ocupînd în 1774 şi anexînd în 1775 nordul Moldovei "din acest teritoriu, slab populat şi total neglijat - scrie istoricul Erich Zollner - administraţia austriacă a făcut, printr-o muncă de mai multe zeci de decenii, un stat model al împărăţiei[1]. Însă, mistificarea realităţilor obiective ale istoriei Bucovinei între anii 1774-1918 s-a produs atunci cînd, după aproape o sută de ani de la dispariţia imperiului Casei de Austria, Bucovina a început să fie prezentată şi exemplificată drept "un model cultural şi economic autentic" sau "o mică piesă model a conceptului supranaţional" în sensul că, experienţa austriacă - scrie Otto von Habsburg - merită să fie valorificată în interesul unei Europe, care tinde spre unitate"; Bucovina - continuă acelaş istoric cu funcţii şi relaţii la Consiliul Europei, la Strasbourg - ne apare azi drept "o strălucită prefigurare a politicii de integrare" pe care, crede el necesar să ne precizeze, Curtea din Viena a realizat-o deja, cu o sută de ani în urmă "în cel mai adevărat sens al cuvîntului"[2]. Într-o lucrare prezentată şi publicată în 1993, istoricul Adolf Ambruster, abordînd tema *Bucovina şi ideea europeană*, după ce releva rolul "influenţei covîrşitoare şi al binefacerilor factorului german, respectiv al politicii inteligente, luminate, care s-a promovat în Bucovina în perioada stăpînirii habsburgice", aspect care,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

după opinia sa, explică de ce "între Bucovina şi celelalte regiuni ale României este o mare diferenţă", conchidea: "Bucovina oferă, în ansamblul său, arhitectura ideei europene, un model cultural şi economic autentic"[3].

Prefaţînd lucrarea lui Emmanuel Turczynski, *Istoria Bucovinei în epoca modernă*, apărută la München în 1993, Johannes Hoffman pedala pe aceeaşi teză: "o istorie a Bucovinei în epoca modernă poate să dea impulsul pentru alcătuirea unei cercetări mai largi, cu formularea întrebării: dacă istoria Bucovinei poate să fie un model sau un anacronism cu şanse de viitor pentru Europa"?[4]

O astfel de teză proliferează şi în cadrul unor conferinţe internaţionale. Astfel, între 2-4 iunie 1994, la Jastrowie, în Polonia s-a desfăşurat o conferinţă internaţională la care au luat parte istorici, lingvişti, folclorişti, etnografi, muzeografi, iar lucrările acestora au fost reunite sub titlul *Bucovina - o Europă în miniatură. Lumini şi umbre*[5]. Selectăm cîteva dintre concluziile prezente în volum. Chaim Frank, vorbind despre aportul evreilor la viaţa culturală şi la istoria Bucovinei vine în slujba concluziilor formulate de istoricul Turczynski şi anume că, "după Varşovia şi New York, Cernăuţiul a fost oraşul care a suscitat interesul cel mai înalt al populaţiei evreieşti din lume"[8] după care, în final, Chaim Frank susţine şi el limpede şi ferm: "Bucovina a fost cîndva o Europă în miniatură"[7]. Tot astfel, trei participanţi polonezi din trei centre ştiinţifice aparţinînd la trei state, Kazimier Feleszko de la München, Jerzego Molasa de la Varşovia şi Vladimir Strutynski de la Cernăuţi, constată în prefaţa cărţii mai susmenţionate că "actualitatea ideei europene a generat o anumită modă: Bucovina este văzută ca un model primordial - fie acesta real sau postulat - al unui organism multinaţional capabil să funcţioneze fără prea multe fricţiuni", în vreme ce istoricul Orrfried Kotzian, directorul Institutului Bukowna, de la Augsburg apreciază şi el că "Bucovina poate deveni o zonă de excepţie, cu un statut unic în Europa". O astfel de teză este inexplicabil însuşită şi oferită ca o concluzie fundamentală şi de către un muzeograf din Suceava, George Ostafie, care, în contradicţie cu datele şi faptele istorice prezentate în lucrarea sa, *Etnic şi economic în Bucovina*, din care reiese tocmai oprimarea şi marginalizarea autohtonilor, forţînd nota firească, încheie astfel: "în Bucovina s-a realizat un model de convieţuire, comparabil cu

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

puţine zone din Europa şi modelul acestei convieţuiri şi munci asidue pentru propăşirea generală, poate sta la baza integrării europene"[8].

Analizînd aceaastă falsă teză s-ar înţelege că acel "model cultural şi economic autentic" s-ar caracteriza prin cîteva elemente esenţiale: un "homo bucovinensis" afirmat prin practica toleranţei de către oameni de înaltă şi variată cultură[9], bilingvism şi multilingvism, accesul la mai multe culturi şi civilizaţii, nivelare culturală, eliminarea tensiunilor sociale şi naţionale - şi toate acestea "opunîndu-se cu succes naţionalismului ce venea de la Bucureşti, Moscova ori Viena"[10].

Nu ne propunem să discutăm aici şi efectele pozitive ale politicii habsburgice. Nu tăgăduim faptul că evoluţia acestei zone s-a aflat sub înrîurirea unor factori favorabili: scoaterea Bucovinei din sfera înapoiatului monopol economic al Porţii Otomane, punerea ei la adăpost de numeroasele invazii şi raiduri prădalnice ale turcilor sau ruşilor introducerea Bucovinei într-un circuit superior de valori ale civilizaţiei şi culturii central şi occidental europene, crearea şi statuarea unui climat de pace, ordine, legalitate, stabilitate, ce a permis adoptarea unei politici mercantiliste, realizarea reformelor iosefine[11] etc. Dar, toate acestea nu înseamnă că foloasele ar cîntări mai mult decît ponoasele stăpînirii austriece. Fiindcă, în acest caz, ar trebui să subscriem practicilor coloniale şi neocoloniale, să abandonăm idealul vieţii statale libere, independente şi suverane.

Care a fost, în esenţă reversul politicii habsburgice ? Un prim efect l-a reprezentat transformarea Bucovinei dintr-un teritoriu românesc într-un mozaic multinaţional, plurilingvistic şi tot atît impestriţat sub aspect religios. Sporirea cu de peste 10 ori a potenţialului demografic prin colonizări şi imigrări dirijate, încurajate de stat a dus la redistribuirea proprietăţilor agro-silvice, la deposedarea autohtonilor. Astfel, din cei 277 de boieri români existenţi la data ocupării şi anexării Bucovinei, în deceniul 1862-1871 mai existau 5 mari proprietari români de păduri şi 10 posesori români de domenii agricole, stăpînind doar 2,3 % din totalul proprietăţilor mari. Moşiile şi pădurile ce aparţinuseră unor boieri, ca Vasile Aslan, Iordache Balş, Lupu Balş, Gheorghe Beldiman, Ioan Cantacuzino, Constantin Catargi şi ale multora au trecut în stăpînirea unor fruntaşi ai grupurilor alogene, care se numeau Wartasilowicz, Abramowicz, Stephanowicz, Capri, Goldenberg, Sahnowicz, Szymonowicz, Surnitzschek, Goldner, Tittinger, Wartanowicz, Freitag,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Engel, Karnicki, Rosenstock etc.[12]. George Bogdan-Duică şi Daniel Werenka consemnează independent unul de altul declaraţii ale unor boieri locali, care motivează că, întrucît "impozitele dominiale şi urbariale au fost ridicate pînă la imposibil" au fost nevoiţi, "adeseori" să recurgă la "vînzarea moşiilor"[13]. Administraţia imperială le-a acordat coloniştilor şi imigranţilor loturi de pămînt şi lemn de construcţii, împrumuturi, scurtiri temporare de impozite şi de serviciu militar, făcîndu-şi din ei un instrument privilegiat şi apropiat, ajutător şi folositor, ataşat aparatului civil şi militar, dislocat în zonă, pentru exploatarea cît mai profitabilă a bogăţiilor, pentru integrarea şi subordonarea românilor şi prevenirea sau zădărnicirea acţiunilor de rezistenţă ori de împotrivire a localnicilor contra noii stăpîniri. Căpitanii districtuali, patronii atelierelor meşteşugăreşti, ai exploatărilor şi prelucrărilor miniere şi forestiere, directorii celor opt economate ale Fondului Bisericesc, conducătorii principalelor pîrghii ale vieţii economico-financiare, politice, administrative, juridice şi culturale, în majoritatea lor covîrşitoare aparţinînd grupurilor alogene aduse din interiorul imperiului au reuşit să submineze şi să acapareze o însemnată parte din proprietăţile localnicilor. Anton von Manz, patronul exploatărilor şi atelierelor de la Iacobeni, acaparează 7 242 iugăre de păduri, 246 iugăre de păşune, 54 iugăre de fîneţe. Un alt patron, Karl Kalita, de la Stulpicani şi-a însuşit 319 ha de teren din zonă. Diriginţii oficiilor poştale ajung să deţină între 25 şi 245 de fălci de pămînt. Administraţia locală încamerează în proprietatea statului 145 949 ha de teren agricol, păduri, păşuni şi fînaţe, iar localnicii, foştii mazili din 52 de sate de pe văile Ceremuşului, Nistrului şi Prutului, ca şi răzeşii din satele fostului ocol al Cîmpului Moldovenesc sînt aduşi la supuşenie, împovăraţi de zile de clacă, corvezi şi adăuşaguri[14].

Că n-a fost şi n-a putut fi vorba nici de un "model" de eliminare a tensiunilor sociale şi naţionale şi nici de un "ideal" de armonie interetnică o demonstrează un imens material de arhivă, din care vom cita şi rezuma două exemple ample şi semnificative: conflictul răzeşilor din satele fostului ocol al Cîmpulungului Moldovenesc şi înstrăinarea averilor aparţinînd Fondului Bisericesc.

Despre procesul cîmpulungenilor cu administraţia locală şi centrală - conflict de mari proporţii, care s-a declanşat la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, în anii 1779-1780 şi a durat aproape o sută de ani, pînă în 1871, după intervenţia la Viena a fruntaşilor mai multor generaţii în şir -

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

există o voluminoasă şi riguroasă lucrare monografică a istoricului Teodor Balan[15]. Însă aspectele analizate şi relevate de el, deşi conţin mărturii de arhivă, n-au fost şi nu sînt receptate în nici una din sintezele recente, cum este lucrarea lui Em. Turczynski, care înfăţişează Bucovina ca un "model" de convieţuire armonioasă, interetnică, socială, naţională. În memoriul din 20 septembrie 1848, de pildă, tipărit şi difuzat şi la Viena, semnat de Miron Ciupercă, Ilie Niculiţă şi Vasile Ştirbu, aflăm că funcţionarii camerali se poartă "ca nişte zbiri", sfidează "orice principii de drept şi dreptate"; Miron Ciupercă, în calitatea sa de deputat al ţăranilor din zona Cîmpulungului, declară că, "batjocura dreptului şi a umanităţii, pe care o îndură de atîţia ani, sărmana mea ţară, nu-şi găseşte pereche în vastele provincii ale Austriei, ba chiar în toată lumea civilizată"; el argumentează că bieţii ţărani "au toate motivele să dorească revenirea jugului otoman"[16].

Cel de-al doilea aspect major, pe care dorim să-l rezumăm cît mai succint în finalul lucrării noastre este acapararea de către străini a unei însemnate părţi din averile şi veniturile Fondului Bisericesc şi nemulţumirile localnicilor.

Constituit oficial la 19 iunie 1783 din cele 267 de moşii şi diverse alte bunuri şi proprietăţi ale celor 17 mănăstiri, 15 schituri şi 4 sihăstrii din zona ocupată de austrieci[17], Fondul Bisericesc a devenit un adevărat "trust" al patrimoniului naţional, pus sub controlul statului şi concentrînd două treimi din suprafaţa Bucovinei - terenuri arabile, păduri, branişti, fineţe, rîuri şi heleşteie, vii şi crîşme dughene şi depozite de mărfuri etc.[18]. Destinaţia iniţială era: salarizarea, întreţinerea şi pregătirea clerului ortodox, înfiinţarea şi finanţarea învăţămîntului din Bucovina.

În realitate, 170 913 ha au fost acaparate şi arendate la un preţ derizoriu hergheliei de stat de la Rădăuţi: din cele 105 mile pătrate cît însuma iniţial suprafaţa Fondului Bisericesc au fost înstrăinate pînă la 1900 peste 72 de mile pătrate, rămînînd doar 33 sau altfel spus, din cele 267 de moşii, 178 au fost vîndute la diverşi proprietari şi arendaşi, veniţi din interiorul imperiului[19]. Curtea din Viena a recurs în repetate rînduri la completarea şi echilibrarea veniturilor din visteria imperială, prin împrumuturi forţate şi niciodată rambursate, din banii Fondului Bisericesc, fie în anii războaielor napoleonene, fie după dezastrul militar de la Sadova din 1866 sau mai ales în timpul primului război mondial,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cînd, numai în acest din urmă caz şi-a însuşit peste 160 de milioane de coroane din veniturile fondului[20].

Dar aspectul cu cele mai nefaste consecinţe pentru românii din Bucovina l-a avut procesul colonizărilor şi imigrărilor, care s-au produs aproape în totalitate pe fostele domenii mănăstireşti. Acest proces - care ar merita el însuşi o lucrare detaliată, specială - a avut diverse urmări. În nordul Bucovinei, unde pe circa 100 000 ha s-a făcut la 1848 împroprietărirea zilierilor şi imigranţilor veniţi din Galiţia s-a produs treptat rutenizarea majorităţii satelor [21]. Aici, între Prut şi Nistru, în ajunul primului război mondial existau în calitate de ctitori şi patroni ai bisericilor ortodoxe în majoritate proprietari şi arendaşi străini, odată cu care veniseră şi zilierii ruteni din sudul Galiţiei; în mod cu totul paradoxal, cei mai mulţi dintre aceşti proprietari şi arendaşi sunt evrei, de confesiune mozaică. Numai membrii vestitei familii Fischer apar în calitate de ctitori şi patroni la 8 lăcaşuri ortodoxe - la Ispas, Stăneştii de Jos, Babin, Boräuţi, Chisălău, Prelipcea, Călineşti, Teodoreşti. Cei mai mulţi dintre ctitiorii şi patronii bisericilor ortodoxe din protopopiatele Ceremuşului şi Nistrului sînt, în mod neaşteptat, mozaici, fapt nemaiîntîlnit în nici o altă provincie istorică românească[22].

Nici în sudul Bucovinei, situaţia generată de înstrăinarea domeniilor funciare ale Fondului Bisericesc nu crease o "armonie" interetnică şi socială. Să menţionăm mai întîi că la 1900 Fondul Bisericesc avea în toată Bucovina 25 de domenii funciare, însumînd 12 473 iugăre, date în arendă pe termen lung, după cum urmează: 19 la evrei, 4 la şvabi, unul unui arendaş polonez şi doar un singur arendaş era român. Faţă de această situaţie, arhivele din Cernăuţi conţin o adevărată avalanşă de plîngeri ale locuitorilor din Sadova, Vama, Vatra Moldoviţei, Vicov, Straja, Soloneţ, Arbore, Sf. Ilie etc. în care aflăm rînduri ca acestea: "e un păcat strigător la cer - scrie expozitul parohial D. Furtună din Arbore, către Consistoriul Ortodox - că poporul duce lipsă de pământ şi e lăsat pradă unor venetici, care au sosit aici cine ştie de unde, spre a stoarce măduva din bieţii ţărani"[23]. Sau: "a sărăcit poporul ortodox din Solca, cu totul, aşa încît el rămas numai cu nişte bordeie pe cele dealuri, iar locurile cele mai mănoase de pe şes au intrat de-a rîndul în mîinile crîşmarilor şi funcţionarilor străini şi şireţi "scrie George Mihăilescu[24]. "Cînd anume - se întreabă, într-un memoriu, ţăranii din Sadova - va vedea Înalt Consistoriu dreptatea făcută de străinii, hrăniţi şi îmbrăcaţi din banii

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Fondului religionariu, care în loc să lucre în folosul creştinilor, sprijină pe duşmanii noştri, pe venetici şi pe evrei, lipitorile satului"[25]. Ţăranii de pe domeniul Sf. Ilie se plîng şi ei Consistoriului, că arendaşul Herman Fische le dă sătenilor loturi în parte cu 200 de coroane falcea, adică de 4 ori mai mult decît preţul curent, încît "sărăcia nespusă, care i-a cuprins pe bieţii creştini, îi sileşte pe mulţi să-şi caute scăparea în America, lăsînd acasă femei şi copii, în cea mai mare mizerie şi disperare"[26].

Cum orice comentariu ar fi de prisos, ne întrebăm în mod firesc: pot fi ignorate astfel de realităţi din Bucovina de odinioară, spre a vedea în politica habsburgică prefigurarea unui "ideal" de integrare în Europa de mîine ?

---

[1] Erich Zollner, *Histoire de L'Autriche des originea a nos jours*, Paris, 1965, p. 297.

[2] Otto von Habsburg, *Prefaţă* la *Alma Mater Francisco-Josephine*, München, 1975, p. 5, 7.

[3] "Bucovina - quo vadis ?", Suceava, nr. 3-4/1996, p. 3-5.

[4] Emmanuel Turczynski, *Geschichte der Bukowina in der Neuzei: Zur Soziel - und Kulturgeschichte einer miteleuropaisch gepragten Landchaft*, 1993, Harrassawitz Verlag-Wiesbaden.

[5] Kazimier Feleszko, Jerzego Molasa, W. Strutynski, *Bukowina. Blaski I ciene. Europe w miniaturze*, Varşovia, 1995.

[6] Em.Turczynski, *op. cit.*, p. 13

[7] Kazimier Feleszko, ş. a., *op. cit.*, p. 45-59.

[8] *Ibidem*, p. 60.

[9] Em.Turczynski, *op. cit.*, p. 2, 4.

[10] *Ibidem*, p. 7-9, 26-31, 52-53.

[11] Mihai Iacobescu, *Elita românilor bucovinei în anii 1775-1862*, "Analele Bucovinei", an. IV, nr. 3/1997, p. 607.

[12] Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I, 1774-1862, Editura Academiei, Bucureşti, 1993, p. 230, 266.

[13] George Bogdan-Duică, *Bucovina - notiţe politice asupra situaţiei*, Sibiu, 1895, p. 39, 54-69; Dr. Daniel Werenka, *Topographie der Bukowina*, Cernăuţi, 1895, p. 169.

[14] Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 255-273.

[15] T. Balan, *Din istoricul Cîmpulungului Moldovenesc*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1957, p. 146-152 etc.

[16] Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 308-309.

[17] Erast Costea, *Schiturile şi mănăstirile Bucovinei de altă dată*, Cernăuţi, 1938, p. 11.

[18] *Averile bisericeşti din Bucovina*, Cernăuţi, 1939, p. 11.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

[19] Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 296.

[20] *Averile bisericeşti* ..., p. 29-36.

[21] Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 214-219.

[22] Arh. de Stat din Regiunea Cernăuţi, Sematismul Arhidiecei Ortodoxe a Bucovinei, f.a. p. 5-55.

[23] Idem, Fond Mitropolie, 320, opis 1, d. 1345., f. 106-107.

[24] *Ibidem*, p. 98-99.

[25] *Ibidem*, p. 11-28.

[26] *Ibidem*, p. 109-111.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

RECUPERAREA UNUI HANDICAP SOCIAL. NEPOTISMUL ÎN FAMILIILE NOBILIARE ROMÂNEŞTI DIN TRANSILVANIA ÎN VEACUL AL XVIII-LEA

Remus Câmpeanu

Subiect legat de afirmarea noilor categorii, dar evitat de istoriografia mişcării naţionale şi de specialiştii istoriei sociale, din considerentul de a nu demitiza personalităţile de referinţă ale veacului al XVIII-lea ardelean, nepotismul se cuvine a fi analizat pentru a completa un tablou social mult mai variat decît cel prezentat din perspectiva scrisului istoric marxist, în care prioritare erau clasele sociale fundamental-antagoniste.

Fenomenul nu este o creaţie a noilor elite de competenţă, maturizate odată cu reformele. Transmiterea pe linie ereditară a funcţiilor era una dintre cutumele de bază ale evului mediu. Ea se menţine însă şi în epoca modernă, fiind preluată şi exploatată la maximum de noile grupuri care penetrează în sferele decizionale. Eforturile Curţii vieneze de a diminua tradiţionalismul politic al provinciei, în sensul uniformizarii instituţionale, a extins, paradoxal, utilizarea nepotismului în rîndul tuturor păturilor elitare. Pe de o parte, Stările au continuat să cultive vechiul sistem de preluare a funcţiilor, ca o formă de rezistenţă vizavi de obiectivele centripetale ale politicii imperiale, iar pe de altă parte, membrii noilor pături sociale cu veleităţi de afirmare urmăresc să acapareze cît mai multe poziţii-cheie pentru familiile lor, în administraţia laică sau confesională, tocmai din dorinţa de a recupera handicapul în raport cu marea aristocraţie. În secolul al XVIII-lea, unul al schimbărilor sociale structurale, aceste aspecte pot fi întîlnite în întreaga Europă, cu variaţii de amplitudine în funcţie de regimul politic şi de nivelul dezvoltarii economice.

În Transilvania de pînă la reforma administrativă a lui Iosif al II-lea, nu intervenisera modificări substanţiale în procedurile de desemnare a

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

personalului gubernial şi comitatens. În special administraţiile locale, unde controlul statului se exercita mai greu, erau dominate încă de nobilimea de sorginte medievală. Conducerile jurisdicţiilor provinciei erau mai degrabă colective autonome ale reprezentanţilor Stărilor şi ale proprietarilor domeniali din zonă, îndeplinind, ocazional, atribuţii funcţionăreşti. Excepţie făceau doar teritoriile urbane, unde diversitatea activităţilor economice, desfaşurate într-un regim privilegiat, crease un cadru favorabil apariţiei funcţionarilor de specialitate. Din acest motiv, în administraţie se regăsesc, cu precădere, familiile nobiliare romîneşti care acceptaseră mai demult compromisurile aderării la una dintre religiile recepte sau ale maghiarizarii. Ele au tradiţia apartenenţei la regimul de stări şi folosesc din plin pîrghiile nepotismului.

În perioada 1767-1782, spre exemplu, putem detecta, în numeroase jurisdicţii, familii cu o posibilă origine românească, deţinatoare ale mai multor funcţii administrative. În Alba Superioară, se impuseseră familiile Boer de Coveş sau Cuieşd, ce păreau să-şi transmită pe cale ereditară atribuţiile de la Tabla comitatensă. Ladislau, Ladislau jr. şi Simion Boer sînt numai cîţiva dintre membrii acestor familii care activează ca asesori actuari, asesori supranumerari sau notari în oficiul jurisdicţiei. Tot din rîndurile lor, Pavel va promova în Cancelaria gubernială, iar Francisc va deveni conducătorul reţelei poştale a provinciei, după un stagiu de asesor actuar în Alba Inferioară, fiind urmat apoi în funcţie de ruda sa, Grigore Boer. Un alt reprezentant al familiilor Boer de Coveş sau Cuieşd, Emeric, era inclus în Capitlul romano-catolic, Ioan era vicecomite al comitatului Turda, iar un anume Ladislau era asesor în Chioar. Numele Boer apare frecvent în oficiul comitatens al Albei Inferioare (Pavel, Iosif, Petru etc.), în cel al Hunedoarei (Ioan, Ioan jr.) şi, în special, în cel al districtului Făgăraş (Anton, Ioan, Alexandru, Gheorghe, Iosif, Alexie, Petru ş.a.). Dacă în cazul Albei Inferioare pare a fi vorba de o extindere de autoritate a familiilor Boer de Coveş sau Cuieşd, zonele Hunedoarei şi Făgăraşului sînt dominate de componenţi ai familiilor Boer de Berivoii Mari, de Recea Nouă sau de Vaida Rece. Purtători ai numelor Boer mai exista, în această perioadă, în Cancelaria fiscală, la Perceptorat, printre decimatori, în Comisariat şi în mai toate oficiile politice, juridice şi economice, provinciale sau locale[1].

Fiind întîlnit frecvent în rîndurile nobilimii româneşti sau de origine română, cu precădere din zonele de margine ale Transilvaniei, acest nume exclude, desigur, varianta relaţiilor de rudenie între toţi cei

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

care l-au purtat. Chiar şi în cazul familiilor Boer din Berivoii Mari, Recea Noua, Vaida Rece, Coveşd sau Cuieşd, mai cunoscute, puteau să existe origini diferite şi evoluţii aparte. Cert este însă faptul că, peste aceste aspecte, existau şi legături puternice de sînge între numeroase familii Boer, unele aveau o conduită a regimului de stări şi - catolicizate sau nu - se sprijineau reciproc în dobîndirea funcţiilor. Ele sînt cele mai reprezentative pentru conduita nobilimii române sau de origine română din perioada de dinaintea reformelor administrative, dar nu sînt singurele.

În comitatul Hunedoarei, mai acaparaseră poziţii în cadrul Tablei, în perioada 1767-1782, familiile: Nopcea - prin membrii ei Alexie, Petru, Ştefan, Iosif, Iosif jr., Abraham, Francisc, Ludovic etc.; Balea (Valea) - cu Samuel, Samuel jr., Mihai, Ladislau, Grigore şi Nicolae ca reprezentanţi în oficiul comitatens; Mara (Mora) - cu Sigismund, Nicolae şi Ludovic ca asesori actuari şi supranumerari (o familie Mara va activa şi în administraţia comitatului Dăbîca[2]; Zeyk (posibil de origine română) - cu multe personalităţi, chiar în cele mai înalte funcţii guberniale sau militare (dintre numeroşii ofiţeri ai acestei familii, unul, Emeric, va activa şi în regimentele româneşti de graniţă[3]; Pui - cu Nicolae şi Ladislau ca asesori; Tornea reprezentată în oficiu prin Samuel şi Daniel, tot asesori, şi Pop - cu Ştefan şi Dimitrie ca vicejuzi ai nobililor. Pentru cîţiva ani, va activa, ca medic al comitatului Hunedoara, românul Ladislau Buruţ, component al Magistratului Orăştiei, în care se mai află şi exactorul Matei Buruţ, o rudă a sa. În districtul Făgăraş, în afara familiilor Boer, dintre familiile nobiliare cu o posibilă origine românească, încercaseră să-şi transmită funcţiile pe cale ereditară familiile Talaba - cu Ioan, asesor actuar, iar fiul său, asesor supranumerar (un alt Ioan Talaba era sublocotenent, mai apoi locotenent în regimentul secuiesc de cavalerie din graniţă) şi Mone - cu Pavel şi Samuil, de asemenea, asesori actuari. În Chioar, în perioada 1767-1782, pot fi amintite, ca exemple ce ilustrează nepotismul de sorginte medievală, familiile: Preda - cu Ioan, Nicolae şi Francisc ca asesori actuari sau supranumerari; Pelei -cu Ştefan, Nicolae, Emeric şi Gavril ca asesori, scribi, notari sau vicejuzi ai nobililor; Betcoi -cu Iosif şi Elias, asesori; Micle - cu Ioan, asesor, şi Emeric, comisar şi Raţ (un nume frecvent întîlnit în mica nobilime românească, termenul "rácz" fiind utilizat de maghiari pentru populaţia sîrbă, dar, complementar, şi pentru românii din Transilvania, cu trimitere la religia lor ortodoxă) - cu Andrei, Petru, Iosif, Simion şi Simion jr. ca asesori actuari, supranumerari sau vicejuzi ai nobililor. De altfel, familii nobiliare Raţ, interesate în a acapara

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cît mai multe funcţii, sînt prezente şi în Abrud, unde Petru şi Dimitrie erau membri ai Magistratului, în Solnocul Interior, unde Anton, Ştefan Ştefan jr. şi Ludovic făceau parte din oficiul comitatens, la Camera provinciei, unde Sofronie era diurnist, Gheorghe, perceptor şi Ioan, decimator, în Miclosoara, unde Simion era asesor şi Andrei, medic, şi în alte părţi[4]. Desigur, şi în acest caz, trebuie menţionat că nu toate familiile Raţ sînt de origine românească sau sînt înrudite între ele. Dar, cu certitudine, există multe ce derivă din trunchiuri genealogice comune, iar membrii lor se sprijină reciproc în a accede la funcţii.

Eforturi ale familiilor nobiliare, desprinse cîndva din corpul etnic românesc, în a-şi consolida poziţiile în oficiile comitatense, districtuale şi de scaun sau în consiliile orăşeneşti şi de tîrg, pot fi sesizate în aproape întreg spaţiul provinciei. Se remarcă, în acest sens, în 1767-1782, familiile: Fogaraşi, în Alba Inferioară - cu Gavrilă, asesor, şi Gavrilă jr., vicejude nobiliar, o alta, tot Fogaraşi, în Dăbîca -avînd pe Sigismund şi Iosif ca vicejuzi ai nobililor. Bors, de asemenea în Dăbîca - prin Ştefan şi Pavel, asesori, tot aici, Maxai - cu Gavril, perceptor şi fratele său, asesor[5]; în Turda, Sava - cu Adam şi Alexandru, asesori (o altă parte a familiei acaparase funcţii în Tîrnava[6]), Mihalcea -cu Ladislau şi Sigismund, şi ei asesori, Balea - cu Ioan, asesor, şi Ioan jr., vicejude al nobililor; în Tîrnava, pe lîngă Sava, Coşea - cu Sigismund, asesor, şi Sigismund jr., protocolist; în Crasna, Benea - cu Anton, asesor actuar, Ignaţiu şi Emeric, asesori supranumerari, Ignaţiu jr., vicejude al nobilior, şi Iosif, scrib; în Zarand, Bradi - cu Alexandru, asesor actuar, Ladislau şi Ioan, asesori supranumerari
şi vicejuzi ai nobililor, Ribiţei - avînd în oficiu nu mai puţin de şapte membri, Crisciori - cu trei membri şi Cosma - cu doi membri în oficiu; în Solnocul Interior, Vaida - cu Ladislau, vicejude nobiliar, şi Gheorghe, comisar; în Solnocul Mijlociu, Pap - cu Sigismund, perceptor, Petru şi Ştefan, vicejuzi nobiliari, şi în comitatul Cluj, tot Pap -avînd în oficiu pe Conrad, scrib, şi pe Ioan, comisar[7].

Prezenta analiză bazîndu-se pe unicul criteriu al numelui, nu există siguranţa că familiile enumerate ar fi, în întregime, de origine română. De pildă, Pap, un nume des întîlnit printre romîni (din limba maghiară, pap=preot), apare la fel de frecvent şi printre maghiari. Dar pentru evidenţierea nepotismului, s-a încercat a se surprinde fenomenul în liniile sale globale, chiar cu riscul de a accepta o anumită marjă de eroare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Cu rezerva, deci, că unele exemple s-ar dovedi, din perspectivă etnică, neconcludente, pot fi semnalate - în perioada 1767-1782 - şi în scaunele secuieşti sau în filialele lor, anumite familii nobiliare cu o probabilă origine românească, deţinătoare a mai multor funcţii administrative: în Ciuc şi Caşin, familiile Borş - cu Lazăr, Gheorghe, Filip şi Gavril în oficiul jurisdicţional, Leştean - cu Iosif, Iosif jr. şi Andrei ca asesori, şi Damian - cu Ladislau, vicejude nobiliar, şi Iosif, comisar: în Trei Scaune, familia Vainea - cu Alexandru, Toma, Alexie, Ladislau şi Ştefan ca funcţionari; în Brăduţ, familiile Bodea - cu Samuil, Pavel, Iosif, Martin şi Daniil ca asesori actuari sau supranumerari, şi Bărbat - cu Ioan şi Samuil, primul, protocolist, iar următorul, comisar[8].

Cu aceeaşi aproximaţie subliniată mai sus, se poate contura situaţia familiilor de origine română ce ocupa poziţii multiple în consiliile tîrgurilor sau oraşelor: în Breţcu, familia Lucaci - cu Ladislau, senator, şi Francisc, curator al comunităţii; în Dumbrăveni, familia Măcicaşi - cu Nicolae şi Pavel, conducători ai gărzilor locale; în Abrud, alături de familia Raţ, menţionată anterior, familia Floca - avînd în Magistrat pe Alexandru şi Petru; în Gherla, familiile Daniel - cu Teodor şi Ioan, consilieri, şi Novac -cu Martin si Iacob, senatori (nu e exclus ca ambele familii să fie armeneşti); în Hunedoara, familia Danciu -cu Ioan, Ioan jr. şi Damian, taxalişti; în Rupea, familia Greavu - cu Andrei, senator, şi Iosif, oficiolant; în Tîrgu-Mureş, familia Görög (termen în limba maghiară pentru "grec", folosit, în cazul românilor, cu conotaţie la religia lor) -cu Iosif şi Gheorghe, senatori, Ştefan, oficiolant, şi Ioan, executor, şi în Ocna Sibiului, familia Hopric - cu Mihai, perceptor, şi Samuil, vicenotar. Tot cîndva în perioada 1767-1782, îşi mai desfăşurau activitatea David şi Ştefan Mezei (un nume de familie, de asemenea, des întîlnit printre români, însemnînd "om de cîmpie", "cîmpean"), ca funcţionari în Magistratura poştală[9].

Această scurtă trecere în revistă a familiilor mic nobiliare de origine română, care şi-au folosit influenţa şi drepturile conferite de regimul stărilor pentru a se implementa în sistemul politico-administrativ provincial sau local înainte de reformele lui Iosif al II-lea, nu se bazează pe o profundă acribie a cercetărilor genealogice. E posibil printre exemplele prezentate să se fi strecurat şi cazuri de funcţionari cu acelaşi nume de familie, între care să nu fi fost legături de rudenie. Pe de altă parte însă, gruparea familiilor pe jurisdicţii administrative şi frecvenţa cu care apar anumite nume în oficii ne îndeamnă să credem că obiectivele

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

transmiterii pe cale ereditară a funcţiilor şi ale dobîndirii altora noi erau ambiţii prioritare în viaţa socială a epocii şi ele erau mai importante pentru nobilimea română maghiarizată, cu atît mai mult cu cît ea, tocmai datorită acestor ambiţii, mizase pe cartea desprinderii etnice şi confesionale.

Schimbările administrative iniţiate de Iosif al II-lea, într-un răstimp foarte scurt şi cu multă nerăbdare, ca în cazul mai tuturor reformelor sale, au zguduit din temelii vechile structuri. Deşi sabotate mascat de o birocraţie incapabilă să se adapteze noilor cerinţe, remodelările administrative au avut pentru nobilimea tradiţională consecinţe devastatoare, de neocolit. Desfiinţarea vechilor districte şi scaune, crearea marilor districte care înglobau mai multe comitate, schiţarea unui alt contur al graniţelor comitatense şi separarea atribuţiunilor administrativ-politice de cele juridice au provocat dezmembrarea multor oficii şi întemeierea altora noi, eradicînd filierele prin care nobilimea îşi procura sau prezerva funcţiile. Prin mutarea unor centre de district sau comitat, magnaţii nu s-au mai putut grupa în jurul oficiilor jurisdicţionale pe care le acaparaseră în evul mediu, iar în cazurile în care au reuşit să şi le păstreze, ei erau lipsiţi de vechile autonomii administrative. Desprinderea personalului juridic într-o structură instituţională aparte a divizat familiile nobiliare care pînă atunci activaseră în acelaşi oficiu comitatens, districtual sau scaunal. Membrii acestora se disipează în numeroasele segmente nou-create ale autorităţii statale - în domeniul politico-administrativ, economic şi juridic - iar, datorită atribuţiilor diferite, legăturile lor slăbesc şi ei nu- şi mai pot susţine reciproc promovarea politică. În rîndurile lor pătrunde, tot mai consistent, nobilimea de competenţă, care, prin interesele ei specifice, contribuie la fracţionarea tradiţionalului sistem clientelar, instituind unul nou. Însuşi guvernatorul Brukenthal era un reprezentant al nobilimii de competenţă (familia sa fusese înnobilată doar în 1724, iar el îşi cîştigase de-abia la vîrsta de 40 de ani titlul de baron al imperiului[10]) şi avea reticenţe faţă de privilegiile nobilimii de sorginte medievală. Multe personalităţi asemenea lui activau printre consilierii Curţii, în mediul Consiliului locumtenenţial maghiar sau în cel al Guberniului ardelean, şubrezind poziţiile vechilor caste. La aceste neajunsuri, pe care aristocraţia tradiţională era nevoită să le traverseze, se adăuga măsurile elaborate de Iosif al II-lea împotriva corupţiei, abuzurilor birocratice şi traficului de influenţă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Desigur, noul sistem administrativ nu putea funcţiona peste noapte şi, de altfel, el a fost anulat după cîţiva ani, fără ca să-şi arate roadele. Dar prin încercările forţate de punere în aplicare a acestor proiecte îndrăzneţe, o bună parte a pîrghiilor puterii fuseseră preluate de o noua elită. Ea nu a lichidat tarele existente, printre care se număra şi nepotismul, ci şi le-a însuşit, folosindu-le în slujba obiectivelor sociale şi politice recuperatoare.

Toate aceste mutaţii s-au resimţit în structura de personal a administraţiei transilvane. Spre exemplu, în perioada 1787-1789, majoritatea familiilor nobiliare de origine română, deţinătoare ale mai multor funcţii în perioada de pînă la reforma administrativă, erau în declin. Districtele româneşti fiind incluse în comitate, doar o mică parte din conducerea lor fusese acceptată în sediul comitatens. Familia Nopcea îşi menţine influenţa în Hunedoara, şi în oficiul politic şi în cel juridic, la fel şi familia Balea (Valea) sau Mara, dar pe celelalte (Boer, Puiţornea, Zeyk, Pop etc.) nu le mai regăsim pe lista funcţionarilor jurisdicţiei decît în cazuri izolate.

Unii dintre numeroşii membri ai familiei Ribiţei, şi anume cei care activaseră în Zarand, au fost subordonaţi - prin unificarea teritoriilor oficiului Hunedoarei, iar ceilalţi au fost înlăturaţi din administraţie şi, tot în Hunedoara, se ridică alte familii româneşti cu veleităţi de ascensiune socială, de genul familiei Iordan. Numele Boer apare des în rîndul funcţionarilor guberniali, dar mici prezenţe compacte nu se pot constata decît în zonele Făgaraşului şi Odorheiului, ceea ce înseamnă că reprezentanţii familiilor mai influente s-au dispersat, absorbite fiind, în parte, de instituţiile nou create.

În fostul district al Făgăraşului, familiile Talaba şi Mone şi-au pierdut influenţa, însă restructurările au propulsat altele, ca Matolcea sau Pap. În Alba, familia Boer de Coveşd sau Cuieşd dispăruse din administraţie, familia Fogaraşi se menţine şi alături de ea apare una nouă, familia Braduţ. Puternice rămîn şi familiile Vaida şi Pap din Solnocul Interior şi Solnocul Mijlociu, ceea ce este prea puţin, deoarece toate celelalte familii de posibilă origine românească, enumerate ca deţinătoare de funcţii multiple în oficiile comitatense, în prima perioada-eşantion a analizei, 1767-1782, în 1787-1789 nu se mai regăsesc în administraţie cu mai mulţi membri[11]. Ele dispar şi din consiliile orăşeneşti sau de tîrg, doar familia Baltă rămînd în conducerea Gherlei, alături de numeroasele familii armeneşti[12].

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Chiar şi în comitatele constituite în ţinuturile secuieşti se afirmă noi familii (Greavu sau Pocea), posibil cîndva româneşti, în detrimentul acelora care nu mai reuşesc să-şi păstreze funcţiile. La fel se derulează schimbările în administraţia camerală, unde una din recentele familii menţionate în listele de personal, Ianca, tinde să se infiltreze în oficiile de transport[13].

Bineînţeles, nobilimea tradiţională ramîne încă puternică. Modificările administrative sau încercările de impunere fiscală nu puteau distruge o construcţie social-politică ridicată pe parcursul cîtorva secole. În faţa presiunilor imperiale privind diminuarea autonomiilor, vechea nobilime a reacţionat în mai multe feluri. O parte a ei s-a retras din oficiile jurisdicţionale, iar alta a încercat să promoveze, uneori cu succes, din administraţia locală, unde nu mai avea mare autoritate, în cea centrală. Aceia care au reuşit să-şi prezerve funcţiile locale şi în noul sistem au sabotat din plin acţiunile de reorganizare coordonate de Curte, tărăganînd mereu îndeplinirea ordinelor şi instrucţiunilor.

Reculul nobilimii de sorginte medievală nu a fost unul deplin şi de durată. În perioada 1794-1800, unele familii care fuseseră deţinătoare a mai multor funcţii înainte de reforma administrativă deveniseră chiar mai puternice. Familia Vainea reacaparase, în Trei Scaune, pîrghiile puterii, extinzîndu-şi influenţa pînă în comitatul Alba Inferioara, în Secretariatul gubernial, în Oficiul Aulic şi în Tezaurariat. Tot în aceste foruri politico-administrative provinciale, dar şi în altele (Camera, Comisariat, Tabla regală, Magistratura poştală etc.), îşi consolidaseră poziţiile mai multe familii Boer (cîtiva membri se grupaseră în comitatele Turda şi Alba), sau familiile Vaida, Cosma, Maxai, Mara şi Zeyk. Ele îşi schimbaseră tactica, în timpul reformelor ieşiseră din oficiile locale restructurate şi îşi promovaseră autoritatea la nivel administrativ superior[14].

În administraţia comitatelor, districtelor şi scaunelor jurisdicţii refăcute, aproximativ, în contururile de dinaintea reformelor- reapar cîteva dintre vechile familii: Talaba - în Făgăraş, Pelei - în Chioar, Bodea şi Bărbat în filiala scaunală Braduţ, Pap - în Cluj, Borş - în scaunul Ciuc, Raţ - în filiala scaunală Micloşoara etc.[15]. Acelaşi fenomen se petrece şi în consiliile oraşelor şi tîrgurilor, unde revin, spre exemplu, familiile Görög - în TîrguMureş şi Buruţ - în Oăştie[16].

Încercările nobilimii tradiţionale de a recîştiga, în perioada restauraţiei, poziţiile locale pierdute sub Iosif al II-lea nu vor avea ca efect eliminarea nobilimii noi, de competenţa, din oficii. Ea îşi impusese deja

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

autoritatea - deseori tot prin mijloacele nepotismului sau ale traficului de influenţă - şi nu putea fi uşor înlaturată de pe terenul cucerit. La sfîrşitul veacului al XVIII-lea şi începutul celui următor, ambele categorii sociale elitare vor fi nevoite să convieţuiască şi să se manifeste în spiritul solidarităţii de stare. Alături de familiile nobiliare de tradiţie, se află în administraţie şi familii noi: în comitate şi districte, familii ca Vitéz - în Alba, Butean şi Buda - în Chioar, Ionului - în Hunedoara etc., iar în consiliile locale, familiile Clincin - în Alba-Iulia, Sima şi Covrig - în Gherla, Zaharia şi Daniel - în Dumbrăveni, Marcu - în Turda, Pap - în Zalău, Ceiça şi Ţăran - în Abrud s.a[17]. Nu avem certitudinea că toate aceste familii sînt de origine română, dar majoritatea numelor enumerate par a nu fi de rezonanţă maghiară şi germană sau fac parte dintre acele nume pe care maghiarii le foloseau curent pentru cei de altă etnie. Prezenţa lor frecventă în listele personalului administrativ relevă faptul că efectele deschiderii promovate prin reforme persistă şi în perioada restauraţiei.

O parte a nobilimii de competenţă - rămasă în funcţii - va evolua însa într-un alt sens decît cel al solidarităţii de stare. În condiţiile regimului de toleranţă în care promovase, ea nu a mai fost nevoită sa recurga la compromisul maghiarizării şi vădea tendinţe de exprimare în nume naţional. Consecinţele sociale şi politice ale dorinţei de afirmare a acestui tip de nobilime se vor arăta de-abia în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Majoritatea familiilor nobiliare româneşti - înnobilate în împrejurările schimbării regimului politic şi ale reformelor sau anterior, maghiarizate sau nu, cunoscute în istoriografie prin activitatea lor în administraţia laică şi confesională, prin aportul la dezvoltarea culturii române sau prin participarea la proiectele naţionale - au utilizat pîrghiile nepotismului. În secolul al XVIII-lea, fenomenul nu este neapărat unul condamnabil. Pe această cale, după cum s-a mai menţionat, cei maghiarizaţi, şi-au putut consolida situaţia în cadrul regimului de stări, iar cei cu o afirmare social-politică recentă au încercat să recupereze handicapul în raport cu nobilimea tradiţională. Ambele intenţii par mai degrabă benefice pentru o naţiune cu puţine elite recunoscute.

Nepotismul poate fi ilustrat cu numeroase alte exemple decît cele extrase din listele personalului administrativ al provinciei, dar vor fi menţionate doar cîteva, care au marcat viaţa unor personalităţi cu un loc important în societatea românească din Ardeal. Însuşi primul episcop unit,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Atanasie Anghel, şi-a preluat funcţia cu ajutorul tatălui său, preot în Bobîlna, lîngă Oraştie. Se pare că acesta avansase o sumă considerabilă unor nobili din conducerea principatului, pentru a sprijini ascensiunea fiului său[18].

La fel de atent faţă de membrii propriei familii s-a arătat a fi şi Inochentie Micu. În 1736 el a stîrnit un adevarăt scandal, vrînd să publice, prin hotărîre dietală, diploma de înnobilare a fraţilor sai Micu, Toma, Oprea şi Mihai. Cu toate protestele saşilor şi ale nobilimii acatolice, în anul următor şi-a împlinit acest deziderat[19]. Colonizînd noul domeniu episcopal de la Blaj, Inochentie a acordat anumite favoruri rudelor sale stabilite aici, iar în anii exilului nu i-a uitat pe nepoţii Demetriu Muntiu din Blaj, pe care îl instituie ca procurator al său pentru cauze civile[20], Ioan, fiul fratelui Toma, chemat la Roma ca secretar personal al său[21], şi Samuil, fiul protopopului Stoia din Sadu, de care se interesează în permanenţă. În pofida conflictelor cu Inochentie, Petru Pavel Aaron l-a tratat cu toată atenţia pe Samuil. După moartea episcopului exilat, nepotul Ioan a fost principalul moştenitor al averii sale. El se va întoarce în provincie şi va deveni protopop în Veneţia de Jos[22].

În mediul Episcopiei unite, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, mai promovează destule familii, care, după ce îşi vor consolida poziţia în administraţia confesională, se extind înspre cea laică. Familia Pop din Daia Română - prezenţa în ierarhie din primele momente ale Unirii religioase - a dat numeroşi protopopi bisericii greco-catolice[23], unul dintre cei mai cunoscuţi fiind Avram Pop, notar al soborului, implicat în planurile de reinstaurare a lui Inochentie pe scaunul episcopal. El mai avea o rudă, Petruţ, tot protopop[24], iar în ultimele decenii ale veacului al XVIII-lea, membrii acestei familii se orientează şi înspre cariere funcţionăreşti. Probabil, din rîndurile lor făcea parte Ioan Dăianu, translator gubernial, care în 1781 intervine la episcopul Oradiei, Moise Dragoş, cu intenţia de a obţine o bursă pentru fratele său, Iosif, absolvent de Blaj[25].

Printre cele mai influente familii a căror - ascensiune a început în mediul Blajului, a fost familia Aaron de Bistra. Primul, înnobilat în 1724, Ioan Popa, era fiul protopopului Gavrilă[26], iar cea mai înaltă funcţie a dobîndit-o Petru Pavel, episcop al Blajului. El l-a sprijinit consistent pe nepotul sau, Iacob (Ioan) Aaron, absolvent de Cluj, care, la rîndul lui, a avut o carieră frumoasă ca şi căpitan al companiei organizate de biserica unită cu prilejul războiului de şapte ani, ridicat fiind, în 1781, la rangul de

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

căpitan emerit[27]. Şi această familie se orientează înspre administraţia laică, un frate a lui Iacob Aaron activînd ca translator al Guberniului[28]. Căpitanul Iacob Aaron nu pare a fi acelaşi cu binecunoscutul canonic al Blajului care va candida, în două rînduri, în 1772 şi în 1782, la scaunul episcopal. Nu este exclus ca, o perioadă, acesta din urmă să fi activat în mediul Episcopiei unite din Oradea, unde se pare că a ajuns vicar sau prepozit al Capitlului, după afirmaţiile lui Puşcariu[29].

Din poziţia de episcop, Petru Pavel Aaron îl mai sprijinise şi pe un văr, Petru Raţ, desemnat, la un moment dat, ca secretar personal al său, iar mai apoi, ca ofiţer în detaşamentul ridicat de Episcopie pentru războiul cu Prusia[30]. Un alt Raţ, şi anume Ştefan, ofiţer în Legiunea springeriană, înaintase o cerere lui Petru Pavel Aaron, rugîndu-l să intervină pentru a-i obţine mutarea în regimentele româneşti de graniţă ce urmau să fie constituite, fapt care face plauzibilă existenţa unor relaţii de rudenie între ei[31].

Moartea episcopului nu a diminuat influenţa familiei. În 1766, un nepot de-al său, Alexandru, a fost propus pentru o bursă la Pazmaneum, alături de Samuil Micu, dar bolnav fiind, nu a mai putut să plece[32]. El a rămas în reţeaua bisericii unite din Transilvania, ca protopop, împreună cu un alt membru al familiei, Ioan[33]. Tot în 1766, Episcopia avansase candidatura lui Nichifor Aaron pentru un stipendiu la Tîrnavia[34]. După definitivarea studiilor şi după un stagiu la Blaj, acesta a fost numit paroh şi apoi protopop al Timişoarei[35], avînd delicata misiune de a promova Unirea religioasă în zonele bănăţene. El s-a achitat bine de sarcinile încredinţate, iar drept răsplată, Episcopia unită a Oradiei a încercat să-i ridice jurisdicţia la rang de vicariat[36] şi l-a inclus în rîndul canonicilor[37].

Extinderea familiei Aaron înspre ierarhia greco-catolică din Partium face plauzibilă varianta unei înrudiri cu familia Dragoş, a episcopului Moise. Argumentele acestei deducţii ar fi nu numai activitatea lui Iacob sau Nichifor Aaron în mediul Oradiei, ci şi corespondenţa intensă dintre Moise Dragoş şi un nepot de-al său, Petru Aaron, aflat la studii de drept la Viena. Tînărul a fost deseori susţinut cu sume importante de către unchiul său, ale cărui intervenţii l-au scutit de iminenta recrutare. În schimb, Petru a fost nevoit să raporteze frecvent despre rezultatele obţinute la examene, informaţii solicitate cu insistenţă de episcop şi de la prefectul de studii[38]. Tot lui Moise Dragoş i s-a adresat Alexandru Aaron jr. de Bistra, solicitînd rezolvarea actelor sale de nobilitate, pentru a-şi clarifica statutul social[39]. Cu rezerva că aceste

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

scrisori din fondul de corespondenţa al episcopului Moise Dragos s-ar putea să fi fost expediate, în fapt, lui Iacob Aaron (ele nu menţionează numele destinatarului) şi să fi fost aduse de acesta din urmă de la Blaj, posibilitatea unor relaţii de rudenie între familiile Dragoş şi Aaron nu este exclusă din capul locului. Oricum, epistolele relevă influenţa deosebită a familiei Aaron de Bistra în mediile elitare româneşti şi interesul, tot mai pregnant, al membrilor ei pentru cariere cu o dinamică socială superioară. Spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui următor, familia îi va mai avea pe Nicolae, ca vice-arhidiacon de Făgăraş, pe Teodor Aaron, ca maior, şi pe cunoscutul versificator şi traducător Vasile Aaron, ca avocat şi procurator al Consistoriului ortodox din Sibiu, drept reprezentanţii cei mai de seamă[40].

Asemenea lui Petru Pavel Aaron, episcopul Atanasie Rednic şi-a susţinut familia în măsura posibilităţilor şi, cu deosebire, l-a ajutat pe un anume Ştefan Rednic, căruia i-a lăsat, de altfel, o bună parte din avere[41]. La fel a procedat şi Grigore Maior, atunci cînd l-a desemnat pe cumnatul său, Ladislau Vitéz, în funcţia de secretar al Consistoriului[42]. Pe baza studiilor făcute la Blaj şi la Kosice, el s-a acomodat uşor cu această sarcină, devenind omul de încredere al episcopului. Nu avem certitudinea că Simion Vitéz, stegar în regimentul I de graniţă şi Iosif Vitéz, accesist la Cancelaria ardeleană, ar fi făcut parte din aceeaşi familie cu Ladislau Vitéz, dar ambii s-au afirmat la începutul ultimului deceniu al secolului al XVIII-lea[43] şi e posibil să fi fost impulsionaţi de secretarul consistorial. Grigore Maior intervenise - cu mult înainte de a fi episcop - şi pentru un anume ofiţer Theodor Maior, care solicitase transferul în regimentele de graniţă româneşti, aflînd despre planurile de înfiinţare a lor[44].

Tot ca intervenţie de familie se poate interpreta şi scrisoarea adresată de Avram Caliani - fiul protopopului unit din Cojocna, absolvent de şcoală catolică - Episcopiei unite, într-o vreme în care Silvestru Caliani era prepozit al mănăstirii de acolo, cerînd, de asemenea, sprijin pentru un post de ofiţer în proiectatele regimente de graniţă[45]. Aproape sigur, este vorba de viitorul căpitan Avram Caliani din regimentul I de graniţă românesc, semnatar al Supplex-ului ofiţeresc, după un serviciu militar îndelungat şi după ce se remarcase prin activitatea de pacificare a satelor, în timpul răscoalei lui Horea[46]. S-ar putea ca Silvestru Caliani să-l fi sprijinit şi pe Antoniu Monea, o altă rudă a sa, ridicată, în deceniul al optulea, pînă în funcţia de asesor tabular al districtului Făgăraş[47]. Tot prin stăruinţele lui Silvestru, Vasile Caliani a fost numit camerar episcopal,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

menţinîndu-şi această funcţie mult după moartea canonicului[18]. De pîrghiile nepotismului au uzat numeroase alte familii din mediul Blajului, printre ele remarcîndu-se Balomir sau Timandi, cu mai mulţi protopopi[49].

Interesul pentru soarta propriilor rude a fost prezent şi în viaţa lui Gheorghe Şincai. El s-a luptat din greu în a obţine - pentru sine şi pentru fraţii săi Ioan şi Andrei - o despăgubire consistentă în urma pierderii, prin militarizarea zonei, a moşiei pe care împreună ar fi trebuit să o moştenească în Şincai[50]. Sprijinul acordat lui Ioan Sincai (cel care candidase la un post în Cancelaria gubernială, devenind comandant de companie în războaiele împotriva Franţei, pentru a-şi găsi apoi sfîrşitul în bătăliile de pe Rin[51], unul dintre semnatarii Supplex-ului ofiteresc), în vederea definitivării studiilor sale de la Cluj şi Tîrnavia, este deductibil, avînd în vedere relaţiile pe care Gheorghe Şincai şi le-a creat, în timpul exercitării atribuţiilor de director şcolar sau în perioada anterioară, atît în administraţia confesională cît şi în cea laică. De asemenea, în sensul solidarităţii familiale, Samuil Micu a adresat apeluri frecvente Episcopiei unite din Oradea, solicitînd ajutor pentru Ştefan Klein. Cererile lui au fost încununate de succes, deoarece, ulterior, ruda sa va cîştiga poziţia de canonic al centrului greco-catolic din Partium[52]. Ioan Bob, la rîndul lui, şi-a folosit prestigiul conferit de rangul episcopal pentru a obţine angajarea unui nepot de-al său, tot Ioan, ca translator la Guberniu, după ce instituţia îşi mutase sediul la Cluj[53]. Situaţia era similară la Oradea. Din corespondenţa lui Moise Dragoş reiese că el avea mai mulţi nepoţi pe care îi trimisese la studii şi de a căror soartă se interesa insistent. Nu a fost indiferent nici faţă de familiile prelaţilor de la Blaj, încercînd să le ajute, în măsura posibilităţilor, prin stipendii şi repartiţii[54]. La fel a procedat şi în cazul rugăminţilor venite înspre el din administraţia laică[55]. Unul dintre cei care au beneficiat de generozitatea lui Moise Dragoş a fost cumnatul său Ioan Zaplonczai din Timişoara[56]. Nu avem informaţii despre vreo legătură de rudenie între episcopul unit şi caporalul Tyron Dragoşi din regimentul al II-lea grăniceresc, semnatar al Supplex-ului, dar coincidenţa numelor se cuvine a fi menţionată.

Darabant a continuat această linie şi s-a străduit să consolideze situaţia propriei familii în ierarhia superioară. Ca urmare, cîndva mai tîrziu, va mai exista un Darabant, şi anume Ioan, printre canonicii Episcopiei unite din Oradea[57].

Tentaţia utilizării nepotismului ca instrument eficient al ascensiunii sociale nu l-a ocolit nici pe Samuil Vulcan. El şi-a sprijinit

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

familia rămasă la Blaj şi a dat curs tuturor cererilor care i s-au adresat din partea acesteia, impulsionînd cîteva cariere mai puţin cunoscute[58].

Desigur, exemplele enumerate, considerate mai reprezentative, constituie doar o mică parte dintr-un fenomen social de amploare în veacul al XVIII-lea. La Blaj, nici unul dintre episcopii din epocă, de la Atanasie Anghel la Ioan Bob, nu scăpase de acuzele legate de promovarea rudelor. Aceleaşi conflicte se regăsesc şi la Oradea, chiar dacă în părţile vestice ele nu ating intensitatea celor din Transilvania.

Aspecte similare pot fi constatate în Episcopia ortodoxa de la Sibiu. Sub vicarul Ioan Popovici, spre exemplu, apar în listele de personal ale clerului ortodox ardelean mai mulţi protopopi şi parohi cu numele de familie Popovici (Sabbas, Elias etc.)[59]. Ar putea fi o coincidenţă, dar, avînd în vedere nepotismul practicat în episcopiile unite şi în administraţia laică, nu poate fi negată posibilitatea unor tendinţe identice în ierarhia ortodoxă.

În ultimele decenii ale secolului luminilor, majoritatea familiilor nobiliare româneşti, care s-au ridicat pe filiera sistemului organizatoric al bisericii unite, se infiltraseră deja în funcţii civile saù militare. Prin dinamismul social derivat din reformism, alte familii evoluaseră în afara cadrului confesional sau se străduiau să se desprindă de acest cadru. De pildă, familia Mardsinai îşi începuse ascensiunea prin Daniel, nobil unit, absolvent de Cluj şi multă vreme administrator al domeniului episcopal de la Blaj. Urmaşul său, tot Daniel (viitorul Lazzarini), a trecut însă la ortodoxie[60] şi a făcut mai multe tentative de a ocupa o funcţie în administrţia laică.

Familia Koszta preferă şi ea carierele laice. Cunoscutul funcţionar Ştefan Koszta îl va îndruma pe fratele său, Alexandru, înspre Academia Militară, pe la 1780[61]. În termeni asemanători îşi apreciază perspectivele de promovare familia Meheşi. La sfîrşitul secolului al XVIII-lea, ea nu mai are ca reprezentant în structurile confesionale decît pe Aron Meheşi[62]. De la Cancelaria Aulică, semnatarul Supplex-ului, Iosif Meheşi, îşi orientase fraţii mai mici înspre funcţiile civile. Petru va absolvi Academia Militară odată cu Alexandru Koszta, va deveni ofiter în regimentul al II-lea de graniţă şi va participa la războaiele cu Franţa. Teodor îşi va definitiva studiile de drept la Viena şi va activa ca registrator pe domeniul minier al Zlatnei, iar Ladislau va fi bursier la Cluj, angajîndu-se apoi în Cancelaria Directoratului Fiscal al provinciei[63]. Un alt Meheşi – Ioan - va fi repartizat la Rodna, în calitate de curator minier, iar omonimul său va

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

rămîne ca scrib în oficiile guberniale[64]. Cu toţii au fost sprijiniţi de cea mai influentă ruda a lor, Iosif.

Prin cariere laice se afirmase şi familia Pop. Vasile Pop, cancelist gubernial, asesor al tablei comitatului Hunedoara şi apoi jude nobiliar şi notar în Zarand, ajutat de Iosif Meheşi, accede, în 1787, în împrejurările reformei administrative, în funcţia de vicecomite-al comitatului Hunedoara unit cu Zarandul. El îşi va trimite nepotul, pe Aron Pop, la Colegiul catolic al Clujului, după care îi va obţine un post de diurnist la Cancelaria gubernială. Aron Pop nu va mai reuşi să ocupe o funcţie la fel de înaltă ca cea a unchiului său, rămînînd, în continuare, în oficiile guberniale, unde va promova, treptat, ca accesist, cancelist, concipist şi, în cele din urmă, translator[65].

Dintre fraţii lui Budai-Deleanu, doar doi - Iosif şi Solomon - au ales cariera clericală. Aron, absolvent de Blaj şi Cluj, după ce funcţionase ca secretar al vicecomitelui Vasile Pop, amintit mai sus, va pleca la Sibiu, unde va activa o perioadă la Tezaurariat şi la Guberniu, ca translator, îndeplinind, totodată, atribuţii de notar consistorial şi consilier al Episcopiei ortodoxe. Anton, şi el fost elev al Blajului, a fost funcţionar salinar în zona AradOradea, iar Nicolae s-a orientat înspre acelaşi domeniu al exploatării sării. După cum bine se ştie, însuşi Budai-Deleanu a renunţat la studiile de teologie de la Sfînta Barbara şi - datorită resentimentelor faţă de Bob - a plecat la Lemberg, chiar dacă postul de secretar al Tribunalului, pe care l-a acceptat acolo, ieşea din tiparele carierei ce şi-o proiectase în anii tinereţii[66].

Venind dinspre administraţia confesională sau evoluînd în paralel cu aceasta, tot mai multe familii nobiliare româneşti, mai noi sau mai vechi, îşi consolidează poziţiile în administraţia laică prin mijloacele specifice nepotismului. Pe baza unor legături strînse, deseori de rudenie, clerul superior şi funcţionarii se sprijină reciproc în eforturile lor de promovare socială şi politică. Astfel, nepotismul a contribuit la apropierea elitelor din diverse domenii de activitate, facilitînd convergenţele vîrfurilor sociale în sensul susţinerii proiectelor naţionale.

---

[1] *Şematism Transilvania*, 1767 1768, 1770, 1771, 1780 şi 1782, passim.

[2] Mike Sándor, *Collectio genealogicae nobilitatis Transilvanicae*, vol.I, în *B.A.C.*, Fond Mike, mss 24/1, p.401.

[3] *Ibidem*, vol.II, în *B.A.C.*, Fond Mike, mss 24/2, p.854.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

[4] *Şematism Transilvania*, 1767, 1768, 1770, 1771, 1780 şi 1782, passim.
[5] *Nemesi produktios perek*, vol.I, 1770-1771, în *B.A.C.*, Fond Mike, p.32.
[6] Mike Sándor, *op. cit.*, vol.II, p.680-683.
[7] *Şematism Transilvania*, 1767, 1768, 1770, 1771, 1780 şi 1782, passim.
[8] *Ibidem.*
[9] *Ibidem.*
[10] Helmuth Klima, *Guvernatorii Transilvaniei*. Sibiu, 1943, p.4-5.
[11] *SematismTransilvania*, 1787, 1789, passim.
[12] *Ibidem.*
[13] *Ibidem.*
[14] *Ibidem*, 1794, 1796, 1800, passim.
[15] *Ibidem.*
[16] *Ibidem.*
[17] *Ibidem.*
[18] Ariton Migia, *Un vechiu document referitor la originea episcopului Atanasie Anghel*, în Cultura Creştină, 4(1914), nr.19-20, p.517-519; Jancsó Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota*, Budapest, 1896, vol.I, capitolul *Situaţia românilor de la diploma leopoldină la Iosif al II-lea.*
[19] Jancs Benedek, *op. cit.*, vol.I, p.665 şi urm.
[20] Francisc Páll, *Inochentie Micu-Klein. Exilul la Roma*. 1745-1768, Cluj-Napoca, 1997, vol.I, p. 179.
[21] *Ibidem*, p. 193.
[22] *Ibidem*, p.217.
[23] Puşcariu, II, passim.
[24] Francisc Páll, *op.cit.*, vol II/I, p.382,387.
[25] *B.A.C., Fond manuscrise româneşti*, mss.489.
[26] Puşcariu, I, p.128.
[27] I. Tóth-Zoltán, p.328-346; *B.A.C., Fond manuscrise latine*, mss.278.
[28] I. Tóth-Zoltán, p.280-301.
[29] Puşcariu, I, p.128.
[30] I. Tóth-Zoltán, p.280-301.
[31] *B.A.C., Fond manuscrise latine*, mss.279, p.102.
[32] *B.A.C., Fond manuscrise latine*, mss.281.
[33] *Şematism Transilvania*, 1768.
[34] *B.A.C., Fond manuscrise latine*, mss.281.
[35] *B.A.C., Fond manuscrise româneşti*, mss.489.
[36] *Ibidem.*
[37] Puşcariu, I, p.128.
[38] *B.A.C., Fond manuscrise româneşti*, mss.489.
[39] *Ibidem.*
[40] Puşcariu, II, passim.
[41] *B.A.C., Fond manuscrise latine*, mss.384.
[42] Puşcariu, II, passim; *Şematism Transilvania*, 1780, passim.
[43] I. Tóth-Zoltán, p.328-346.
[44] *B.A.C., Fond manuscrise latine*, mss.279.
[45] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

[46] I. Tóth-Zoltán, p.328-346.
[47] Puşcariu, I, p. 167.
[48] Idem. II, passim.
[49] *Şematism Transilvania*, 1767, passim.
[50] Puşcariu, II, passim.
[51] I. Tóth-Zoltán, p.328-346.
[52] *B.A.C., Fond manuscrise româneşti*, mss.489
[53] Puşcariu, II, passim.
[54] *B.A.C., Fond manuscrise româneşti*, mss.489 şi 550.
[55] A intervenit, spre exemplu, prin agentul său vienez, pentru a-l ajuta pe Mihai Vass, registrator al Cancelariei Aulice maghiare, care i se adresase în problema unei burse pentru fiul său. *B.A.C., Fond manuscrise româneşti*, mss.489.
[56] *B.A.C., Fond manuscrise româneşti*, mss.550.
[57] Puşcariu, II, passim.
[58] Una dintre aceste cereri i-o trimite chiar mama lui, iar cele mai multe i le expediază protopopul Sibiului, Chiril Topa, tot o rudă a sa. *B.A.C., Fond manuscrise româneşti*, mss.5 11 şi 526.
[59] *Şematism Transilvania*, 1800, passim.
[60] Francisc Páll, *op.cit.*, vol. I, p.53.
[61] I. Tóth-Zoltán, p.328-346
[62] Puşcariu, II, passim.
[63] I. Tóth-Zoltán, p.328-346.
[64] *Şematism Transilvania*, 1796, 1800, passim.
[65] I. Tóth-Zoltán, p.328-326.
[66] Ion Budai-Deleanu, *Ţiganiada* (ediţie îngrijită de Florea Fugariu, studiu introductiv Romul Munteanu) Bucureşti, 1969, p.5-58; Lucia Protopopescu, *Noi contribuţii la biografia lui Ion Budai-Deleanu - documente inedite*, Bucureşti, 1967, passim; Mircea Vaida, *Ion Budai-Deleanu*, Bucureşti, 1977, passim.

ABREVIERI

B.A.C. - *Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române*

I.Tóth Zoltán - I. Tóth-Zoltán, *Az érdélyi román nacionalizmus elsö százada 1697-1792*, Budapest, 1946.

Puşcariu, I - Ioan Puşcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, partea I, Sibiu, 1892.

Puşcariu, II - Ioan Puşcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, partea II, Sibiu, 1892.

Şematism Transilvania, 1767 – *Titulare Dacicum quo omnes omnium dicasteriorum, et officiorum, tam provincialium, ac militarium, quam cameralium, atque ecclesiasticorum,*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

honorum tituli distincte exhibentur: et quidem partium normam, ac formam titularis calendarii I Apostolici RegniHungariae imitans pro anno MDCCLXVII, Sibiu, 1767.

Şematism Transilvania, 1768 – *Calendarium Transylvanicum Titulare pro anno ab Incarnatione Jesu Christi MDCCLXVIII bisextili dierum 366*, Sibiu, 1768.

Şematism Transilvania, 1770 – fără foaie de titlu.

Şematism Transilvania, 1771 – *Calendarium Transylvanicum Titulare pro anno ab Incarnatione Jesu Christi MDCCLXVIII*, Sibiu, 1771.

Şematism Transilvania, 1780 – *Calendarium Titulare et Historicum Magni Principatus Transilvaniae eidemque adnexarum Partium, pro anno Domini MDCCLXXX*, Sibiu, 1780.

Şematism Transilvania, 1782 – *Calendarium Maius Titulare pro anno Domini MDCCLXXXII, in usum M. Principatus Transylvaniae*, Sibiu, 1782.

Şematism Transilvania, 1787 – *Calendarium Maius Titulare pro anno Domini MDCCLXXXII, in usum M. Principatus Transylvaniae, Honorum adque Characterum Tituli comprehenduntur*, Sibiu, 1787.

Şematism Transilvania, 1789 – *Schematismus Dicasteriorum et Officialium Magni Principatus Transsylvaniae pro anno MDCCLXXXIX*, Sibiu, 1789.

Şematism Transilvania, 1794 – *Schematismus Dicasteriorum et Officialium Magni Principatus Transsylvaniae pro anno MDCCLXXXIX*, Cluj, 1794.

Şematism Transilvania, 1796 - *Schematismus Dicasteriorum et Officialium Magni Principatus Transsylvaniae pro anno MDCCLXXXIX*, Cluj, 1796.

Şematism Transilvania, 1800 - *Schematismus Dicasteriorum et Officialium Magni Principatus Transsylvaniae pro anno MDCCLXXXIX*, Cluj, 1800.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

MEMORIA SOCIALĂ ŞI MOMENTUL 11 FEBRUARIE ÎN ISTORIA MODERNĂ A ROMÂNIEI

Cătălin Turliuc

Una din ideile care au pătruns insidios în cîmpul istoriografiei româneşti actuale şi care - s-o recunoaştem - a ajuns în vogă este aceea a demitizării istoriei sau, mai nou, a demistificării ei. Fără îndoială, minţile lucide îşi vor fi pus deja multe întrebări de genul: Ce are istoria cu mitul? Cît de mult a fost şi este mitizată istoria? Istoria mistifică? Care este raportul sacru-profan în istorie şi istoriografie? ş.a.m.d. Dacă în alte orizonturi europene sau de aiurea unor astfel de întrebări li s-a dat de mult răspunsul, istoricii de la noi, chinuiţi parcă de trecutul apropiat şi de fantomele unor "adevăruri" de ei creditate sau impuse, se zbat acum să iasă din capcanele şi mrejele propriilor inconsecvenţe şi căderi, căutînd justificări în Istorie pentru a explica neputinţele şi alunecările istoriografice în păcat. Preocuparea pentru o astfel de tematică are, în momentul de faţă la noi, un rol curativ pentru o societate încă "bolnavă" şi, deopotrivă, terapeutică pentru istoricii care au alimentat-o cu diverse fantasme la ordinul regimului totalitar trecut care formula "comanda socială". Această preocupare, excesivă uneori prin generalitatea abordării în opinia noastră, nu va soluţiona însă problema de fond şi nici nu va scoate la lumină un eventual adevăr valabil pentru toţi. E ca şi cum, un medic ar constata că boala a atins unele organe, dar nu ar fi în stare să pună un diagnostic precis deşi oarecum intuit şi, cu atât mai puţin, să prescrie o cură care să ducă la însănătoşirea spiritului şi trupului. Care este însă semnificaţia acestui gen de preocupări? Eu cred că principalul eventual beneficiu al unui astfel de demers nu ar fi acela al "spălării" unor păcate şi al delimitării de cei cu totul compromişi din breasla noastră, nici măcar acela al unei eventuale rejudecări critice a trecutului nostru aşa cum a fost el reflectat istoriografic, ci acela al unui apel la luciditate şi chibzuită reflecţie asupra responsabilităţii *sub specie aeternitatis* a istoricului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Să încercăm mai întîi cîteva clarificări necesare pentru subiectul abordat. Legătura actuală a istoriei cu mitul este una accidentală şi din nevoia de sacru omul modern, supus cu brutalitate secularizării atotcuprinzătoare, a simţit nevoia transcederii unor întîmplări istorice prin mit. Mitul adus în istorie este unul decăzut şi incomplet, funcţional doar pentru o mică comunitate şi lipsit de valenţa lui universal fondatoare, mai precis nu este mit, invers, trecerea unui fapt istoric în mit (pseudo-mit, mai exact) nu este decît o diluare a acestuia prin atribuirea de sensuri şi înţelesuri noi adesea fără nici o legătură cu cele iniţiale. Mai precis: dacă Sisif este condamnat să ridice permanent bolovanul în vîrful muntelui, dacă Atlas trebuie să ţină pentru totdeauna bolta cerească pe umerii lui, dacă lui Prometeu vulturul trebuie să-i ciugulească etern ficatul, dacă Damaidele sunt condamnate să umple veşnic ciutura de apă găurită; pedepsele din istorie nu sînt paradigmatice, nu se înfăptuiesc pe un tărâm al vieţii veşnice şi al eternei condamnări ca cele din mituri; în istorie se moare, de multe ori în acelaşi fel, standardizat în modernitate (de sabie, funie, glonţ etc.), pentru greşeli sau fapte diferite.

Istoria este cea care dă în primul rînd identitate, este expresia vie a alterităţii, pe cînd mitul aparţine funciar umanităţii ca întreg, este paradigmatic pentru esenţele ultime ale fiinţelor umane. Numai un orgoliu nesfîrşit al istoricilor i-ar pune în situaţia, penibilă mai totdeauna, să deconstruiască şi să destructureze miturile esenţiale şi nu pe cele furnizate recent, în modernitate, de memoria socială. De aici şi clarificarea importantă pe care doresc să o precizez: istoria nu este rezultatul mitului şi nici nu-şi propune în sens teleologic alterarea sau modificarea lui, nu interacţionează cu acesta decît tangenţial, în schimb există o legătură organică, fundamentală între istoriografie şi memoria socială, care este paradigmatică pentru actul scrierii istoriei.

Ce înţelegem însă prin memorie socială? Memoria socială este într-o definiţie neutră, neîncărcată etic, actul de întipărire, conservare şi reactualizare al unor experienţe de viaţă comune unui grup, unei colectivităţi. Memoria socială depinde esenţial de împrejurările sociale ale vieţii indivizilor, de gravitarea lor în jurul experienţei colective de grup. Ea este rezultatul unui proces elaborat *în* şi *prin* grup, ca urmare a prezenţei simultane a evenimentului de viaţă în cîmpul percepţiei şi al acţiunii mai multor persoane. Memoria socială este afectată funciar de un proces de subiectivare şi interiorizare a informaţiei mnemonice şi, de aceea, memoria se impune din punct de vedere psihosocial ca una din

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pîrghiile cele mai importante care concură la unitatea şi conştiinţa de grup. Istoria este deci corespondentul fidel al memoriei sociale prin intermediul istoriografiei. Dacă memoria socială este afectată şi distorsionată de cel puţin trei procese: *reducţia*, *accentuarea* şi *asimilarea*, rezultă, în mod logic, că şi istoriografia este supusă unor tendinţe similare. Să analizăm pe scurt cele trei procese.

Reducţia: pe măsură ce circulă zvonul şi/sau informaţia tinde să devină mai scurt, mai uşor de înţeles şi povestit. Reducţia nu merge însă pînă la dispariţia totală a mesajului. Efectele ei se realizează după următoarele legi: a. cu cît o povestire este mai scurtă cu atît are şanse mai mari de a fi reprodusă mai fidel; b. cînd subiectul are de ales între mai puţine detalii, riscul distanţării ulterioare este mai redus; c. povestirea (informaţia) retransmisă devine atît de simplă încît memoria mecanică este suficientă pentru a o reţine, de regulă ultimele două versiuni seamănă cel mai mult.

Accentuarea: dintr-un anumit context sînt reţinute şi reproduse selectiv un număr limitat de detalii. În jurul detaliului accentuat se organizează discursul (pervertirea). Se reţin aspectele şi cuvintele frapante, simbolurile, dimensiunile mari etc.

Asimilarea: forţa de atracţie – în direcţia subsumării – exercitată de un mesaj asupra habitudinilor, intereselor, sentimentelor celor cărora li se adresează discursul.

Elaborînd în jurul mitului şi a memoriei sociale trebuie să remarcăm că dihotomia amintire/uitare nu este suficientă. Se poate pune problema felului în care mitul propriu-zis – adică secvenţa narativă care legitimează o credinţă religioasă, magică, basmul sau legenda – anexează în treacăt evenimentele istorice. Contrar credinţei evhemerismului[1] nu documentul istoric e cel care provoacă mitul, ci structurile mitice sunt cele care captează şi informează documentul. Dintre structurile imaginarului social, mitul pare să fie cel mai puţin influenţat de "presiunea" istorică, evenimenţială. Mitul este specific duratei lungi (*la longue duree*) pe cînd memoria socială se întinde în secvenţă cronotopică la nivelul unei singure generaţii, uneori. Memoria socială este terenul experimentelor, locul de întâlnire al tehnicilor de manipulare, poate fi dirijată, indusă, este în general extrem de dinamică[2]. Memoria socială este finită, rigidă în canoanele sale, pe când amintirea este amniotică, organică şi se vrea infinită. Memoria socială poate fi identificată, urmărită, explicată în cadrele istoriei şi a modelelor pe care le-a propus. De aici

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nevoia perpetuă a fiecărei generaţii de a rescrie şi reinterpreta istoria, de a o "demitiza" sau "demistifica" cum impropriu este numit acest proces. Căci dacă putem accepta ceva din abordările propuse pînă acum, acel ceva este nevoia de a "demitiza" sau "demistifica" istoriografia sau, mai bine zis, anumite părţi ale acesteia şi nicidecum istoria în întregul său.

Să demonstrăm însă, aşa cum se cade în breasla istoricilor, tot eşafodajul teoretic de mai sus folosind un exemplu din istoria noastră modernă, momentul 11 februarie 1866. Alegerea este una determinată şi circumscrisă de interesul nostru şi credem că acelaşi lucru se poate aplica şi altor numeroase momente cum ar fi cele legate de domnia şi posteritatea lui Vlad Ţepeş, celui de la 23 august 1944 sau - de ce nu? - momentului decembrie 1989.

Astăzi, semnificaţia lui 11 februarie 1866 este mult mai puţin cunoscută de societate în ansamblul său decât momentul 24 ianuarie 1859. Am făcut această comparaţie pornind de la premisa că ambele date sunt intrinsec legate de domnia, personalitatea şi posteritatea lui Cuza Vodă. Cu toate acestea, nu este nevoie de o cercetare specială ca să relevăm faptul că în a doua jumătate a secolului trecut, 11 februarie era cel puţin la fel de celebrat ca şi momentul Unirii principatelor, deşi el marca detronarea celui care a simbolizat-o şi întruchipat-o în bună măsură. Multă vreme s-a vorbit în societatea noastră, în istoriografie deopotrivă, despre revoluţia de la 11 februarie, deşi după toate canoanele cu care operăm astăzi termenul folosit era şi este, fără nici un dubiu, excesiv. 11 februarie a fost pentru o generaţie un moment de cotitură, de schimbare profundă, o dată aniversată prin întruniri publice şi prin arborarea de steaguri, un moment memorabil şi exemplar care marca înlocuirea arbitrariului şi dictaturii cu regimul constituţional de factură modern europeană. Evident, această haină a fost croită lui 11 februarie de către liberali, în special, dar cu o largă complicitate şi din rîndul conservatorilor. Într-o şedinţă a parlamentului din februarie 1886, deci după douăzeci de ani de la eveniment, "omul de la 2 mai", Mihail Kogălniceanu, exprima relativ timid, în cel mai important for politic al ţării, cîteva din meritele lui Cuza. Va fi nevoie încă de mulţi ani pînă cînd posteritatea Domnului Unirii să se bucure necondiţionat de admiraţia manifestă a clasei politice şi a publicului[3].

Să recapitulăm pe scurt faptele: aşa cum glăsuia *Proclamaţiunea D-lui Ministru de interne către toţi Românii* "Astăzi 11/23 februarie, la 5 ore ale dimineţii, Măria Sa Alexandru Ioan după cererea şi voinţa naţiunii

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

a abdicat, lăsînd puterea în mîinile unei Locotenențe Domnești și a unui minister, aclamate îndată de către orășenii capitalei..."[4]. Astăzi știm cu toții că a fost un complot, că armata a trădat Domnul căruia îi jurase credință, comandantul ei suprem, că "revoluția" s-a produs la ceas de noapte fără participare populară, fără nici o vărsare de sînge, că abdicarea forțată nu era "cererea și voința națiunii" ci a unei importante părți a elitei românești de atunci ș.a.m.d. Evident, nu voi discuta aici cauzele, modul de desfășurare, consecințele etc. căci s-a scris deja îndestulător pe această temă, nu voi adopta poziții partizane în favoarea lui Cuza sau a celor care l-au răsturnat, căci și față de acest subiect s-au pronunțat destui mai înțelepți înaintea noastră, voi folosi însă acest moment pentru a ilustra legătura dintre memoria socială și scrierea istoriei.

Glorificarea momentului 11 februarie s-a făcut, evident, printr-un mecanism descifrabil chiar în epocă, cu scopul de a menține încrederea societății în armată și în clasa politică, în principiile pe care acestea le reprezintă. Să luăm drept martor un autor din afara cîmpului istoriografic, un spirit coroziv și un fin observator, o conștiință vie a timpului său și un mare scriitor, este vorba de Ion Luca Caragiale, cel care punea o celebră afirmație în gura unui binecunoscut personaj: "O soțietate fără prințipuri care va să zică că nu le are". În 1884, cînd scrie *O scrisoare pierdută*[5], 11 februarie era încă extrem de viu în memoria socială. Pristanda – amintindu-și de steaguri – spune: "Două la piața lui 11 Fevruarie...", iar apoi, explicînd cum a ajuns la casa lui Cațavencu: " O iau prin dosul Primăriei și apuc pe maidan ca să ies la bariera Unirii." Două toponime exprimînd apogeul și decăderea lui Cuza sunt prezente simultan în orașul lui Caragiale, în ordinea existențială de atunci. Mai mult, cetățeanul turmentat precizează în finalul primului act: "Mă cunoaște conul Zaharia de la 11 fevruarie...". Același obsedant, în epocă, 11 februarie este prezent și în *Conu Leonida față cu reacțiunea* scrisă la 1880, "Așa cum îți spusei, mă scol într-o dimineață, și, știi obiceiul meu, pui mîna întîi și-ntîi pe Aurora Democratică, să văz cum mai merge țara. O deschid ... și ce citesc? Uite, țin minte ca acuma: "11/23 Făurar ... a căzut tirania! Vivat republica!". 11 februarie este în același timp traumatizant căci el exprimă trădarea de care o bună parte a publicului era conștientă. Replica lui Farfuridi: " Eu merg mai departe și zic: trădare să fie, dacă o cer interesele partidului, dar s-o știm și noi" și comentariul lui Bîrzovenescu: "De aceea eu totdeauna am repetat cu străbunii noștri, cu Mihai Bravul și Ștefan cel Mare: iubesc trădarea, dar urăsc trădătorii ..." ascund un miez

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

şi o "înţelepciune" a momentului 11 februarie. Pe scurt, acceptăm detronarea şi exilul lui Cuza chiar dacă acestea nu s-au întîmplat onorabil. 11 februarie a marcat şi teama de trădare, de a fi lăsat în afara celor aflaţi în prim planul scenei cu preţul trădării. În fine, să nu insistăm prea mult. Să precizăm că figuri tutelare ale culturii şi istoriei noastre precum Bolintineanu, Kogălniceanu, Eminescu, Xenopol, Iorga şi alţii au fost cei care au luptat deschis mai tîrziu, în epocă, pentru recuperarea memoriei lui Cuza şi a faptelor sale, au pus din nou Unirea şi figura lui Cuza în relaţie directă, au pus temelie soclului pe care acest personaj stă şi astăzi în bună măsură.

Să ne întoarcem la documentele vremii din care cu uşurinţă putem descifra obstinaţia liberalilor, a ziarului *Românul*, a multor reprezentanţi ai elitei în direcţia justificării şi glorificării lui 11 februarie. Aşa cum scria şi Bolintineanu "De la hotărîrea lui de a abdica (mesajul lui Cuza din 5/17 decembrie 1865 la deschiderea sesiunii parlamentare – n.ns.), nu mai fu considerat ca domn. Puţini nu îl trădară"[6]. După anunţarea în *Monitorul, Jurnal oficial al Principatelor Unite Române*, a abdicării, în chiar ziua de 11/23 februarie 1866, au urmat începînd cu numărul 34 al amintitei publicaţii, din duminica 13/25 februarie, tipărirea de depeşe telegrafice sosite din toate colţurile ţării, semnate uneori de sute de persoane, care aclamau detronarea, descriau "entuziasmul" popular, *Te Deum*-urile organizate, jurămintele depuse noilor autorităţi şi lui Filip de Flandra, în calitatea lui de domn desemnat de Locotenenţa Domnească etc. Limbajul folosit în aceste mesaje, evident bombastic, este mai mult decât revelator pentru starea de spirit a celor care au reacţionat la imboldul venit de la cei care au plănuit şi dus la capăt detronarea lui Cuza. Astfel, într-o telegramă venită de la Brăila se arăta: "Locuitorii urbei Brăila, împreună cu toată populaţia acestui district aprobă, admiră, respectează (sic!) şi binecuvîntează faptul aleşilor naţiunii române săvîrşit la 11 ale curentului Februariu cu atîta înţelepciune şi în cel mai propice timp"[7]. O altă telegramă, de la Galaţi, invoca providenţa să "binecuvînteze operele cele patriotice ale Românilor"[8] referindu-se la momentul 11 februarie. Giurgiuvenii (36 la număr) se exprimau astfel: "Locuitorii în veci recunoscători acelora ce au luat iniţiativa pentru a face naţiunea română fericită"[9]. În fine, aparent toţi aclamau "marele act naţional înfăptuit", "singurul care poate scăpa România din prăpastie", toţi apreciau că "Suferinţele şi rănile ţării sunt cunoscute de la palatul bogatului pînă la bordeiul săracului, ceea ce au cerut cetăţenii capitalei

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

uniţi cu fraţii armatei la 11 februarie a fost dorinţa şi voinţa deopotrivă şi a noastră" şi ca urmare actul "merită să fie scris cu litere aurite în analele României"[10]. Publicarea telegramelor de adeziune - să folosim un cuvînt încă proaspăt în mintea românilor – a încetat abia la 27 februarie/ 11 martie 1866. Armata, cea implicată şi responsabilă de evenimente alături de politicieni, amestecată grav în actul trădării, avea nevoie de o disculpare oficială, de o spălare a obrazului şi de garanţii de la noua putere. În şedinţa Adunării elective, din chiar ziua abdicării forţate, Tell s-a adresat astfel: "Domnilor, armata care e păzitoarea ţării şi care totdeauna ca fiică a ţării a păzit ţara de toate nevoile, astăzi armata noastră a binemeritat de la patrie"[11]. Maiorul Lecca, comandatul gărzii domneşti care-l trădase pe Cuza şi care ocupa acum postul de ministru de resbel drept recompensă, răspundea astfel: "Domnilor, ca reprezentant al armatei vă mulţumesc în numele ei. Aceasta nu va fi singura probă de devotament ce a dat şi va da armata"[12]. Este interesant de observat cum Tell foloseşte cuvîntul ţară şi patrie excesiv, în timp ce maiorul Lecca încearcă să liniştească noua putere şi să o asigure că nu o va trăda cum tocmai făcuse în cursul nopţii cu vechea putere căreia îi jurase credinţă. "Bucuria" şi "entuziasmul" publicului sunt de scurtă durată căci, la numai cinci zile după "măreţul act", ziarul *Românul* mustra poporul "pentru nepăsarea lui şi pentru grabnica stîngere a focului ce-l însufleţise"[13]. Este semnificativ faptul că şi presa străină sub influenţa celei româneşti a folosit termenul "revoluţiune" referindu-se la ceea ce s-a întîmplat în noaptea de 10/11 februarie 1866.

Evenimentele care s-au succedat lui 11 februarie şi care au marcat hotărîtor destinul nostru istoric: adoptarea constituţiei şi instaurarea dinastiei, independenţa, proclamarea regatului, desăvârşirea unităţii naţionale au adus la nivelul unei singure generaţii, aproape, uitarea şi iertarea pentru 11 februarie, care a devenit tot mai mult o simplă dată din calendar în paralel cu ascensiunea în atenţia publicului a domniei şi faptelor lui Cuza.

Memoria socială a acţionat deci sub impulsul trebuinţelor, idealurilor colective de moment, redimensionând trecutul din grila unui efervescent şi acaparator prezent.

În finalul intervenţiei noastre să concluzionăm:

Istoria nu propune şi vehiculează mituri în sensul deplin al cuvîntului, ci variante degradate ale acestora (pseudo-mituri) cu valoare şi semnificaţie socială în segmente cronotopice definibile. Memoria socială,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

perpetuu dinamică, manipulabilă şi influenţabilă mai mult, odată cu achiziţiile modernităţii, este cea care influenţează hotărîtor scrisul istoric. "Demitologizarea" istoriei este ea însăşi un mit, uneori periculos prin consecinţele sale la nivel social, dar necesar în momente de tranziţie ca acelea pe care le trăim astăzi. La rigoare, miturile noastre suntem noi înşine.

Momentul 11 februarie 1866 demonstrează cum memoria socială este implicată direct în sensurile pe care le capătă demersul istoriografic la un moment dat. În acest sens, consolarea istoricului este că asemeni lui Sisif se apropie şi el de vîrful muntelui pentru a recădea mai apoi la poalele lui odată cu schimbările intervenite în mediul în care trăieşte şi scrie, cu volutele memoriei sociale.

"Demistificarea" istoriei (cu sensul de istoriografie, se înţelege), mai precis excluderea din conştiinţa unei colectivităţi a ceea ce în mod brutal şi fals a fost introdus din motive politice şi ideologice este o operaţie de igienă necesară şi perpetuă în acelaşi timp. Ea ţine de însăşi cursul firesc al menirii istoricului în viaţa cetăţii şi este o operaţie care revine în întregime breslei istoricilor şi nu altora.

Mesajul ultim al oricărei dezbateri pe tema mitului şi a mistificării - în epoca pozitivistă şi demitologizantă în care trăim - este, în opinia mea, un nou apel la luciditate şi responsabilitate în faţa actului scrierii istoriei. Ca întotdeauna, marile adevăruri sînt simple şi uneori prea banale pentru noi.

---

[1] Doctrină potrivit căreia zeii păgînismului sînt personaje umane divinizate după moartea lor.

[2] Nicolae Georgescu, *Cuvintele limbii tale. Eseu practic despre memoria socială ca eseu proiectiv*, în, Septimiu Chelcea (coord.), Memorie socială şi identitate naţională, Bucureşti, 1998, p. 82. Datorăm acestui studiu "geneza" demersului nostru.

[3] Vezi, în acest sens, lămuritorul studiu semnat de Al. Zub, *Posteritatea lui Cuza Vodă*, în, Cuza Vodă - in memoriam, Iaşi, 1973, pp.581-629.

[4] Monitorul, Jurnal oficial al Principatelor Unite Române, sîmbătă, 12/24 februarie 1866, Nr. 33.

[5] Toate citatele care vor urma sunt preluate din textul piesei, deja clasică şi pătrunsă deplin în conştiinţa publică actuală, de aceea nu considerăm necesare eventuale trimiteri. Am folosit ca surse piesele din lucrarea I.L. Caragiale, Teatru, Bucureşti, 1984.

[6] Dimitrie Bolintineanu, *Viaţa lui Cuza Vodă*, Bucureşti, 1873, p. 118.

[7] *Monitorul, Jurnal oficial al Principatelor Unite Române*, marţi, 15/27 februarie 1866, Nr. 35.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

[8] *Ibidem.*

[9] *Ibidem.*

[10] Toate citatele provin din telegramele trimise Locotenenței Domnești și noului guvern de oficialități și simpatizanți din țară, telegrame publicate în Monitorul.

[11] *Monitorul. Jurnal oficial al Principatelor Unite Române*, miercuri, 16/28 februarie 1866, Nr.36

[12] *Ibidem.*

[13] *Românul*, 16 februarie 1866.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Unirea Basarabiei cu România: lumini şi umbre

Anatol Petrencu

La 1 decembrie 1998 s-au împlinit optzeci de ani de la desăvîrşirea naţional-statală a românilor, de la constituirea României Mari, Basarabia fiind prima dintre provinciile româneşti, care s-a unit cu Patria-mamă. Subiectul Unirii Basarabiei cu România, cel al consecinţelor Unirii pentru basarabeni, este unul dintre cele mai controversate în istoriografia românească şi universală.

Primii autori ai temei sus-menţionate au fost chiar martorii acelor evenimente. Este vorba de dr. Petre Cazacu, preşedintele Consiliului Directorilor generali, care în lucrarea "*Moldova dintre Prut şi Nistru. 1912-1918*"[1] a descris detaliat desfăşurarea evenimentelor din 1917-1918, iar în lucrarea "*Zece ani de la Unire. Moldova dintre Prut şi Nistru. 1918-1928*"[2] a analizat evoluţia Basarabiei, integrarea ei, în cadrul României întregite. Pe baza datelor exacte, autorul a demonstrat o creştere a natalităţii populaţiei din provincie, datorită ameliorării situaţiei economice şi sanitare a locuitorilor; autorul a atras atenţia asupra problemei agrare, arătînd că în condiţiile României întregite ţăranul basarabean a luat pământul prin lege, cu rînduială; răscumpărînd pămîntul, ţăranul devenea stăpîn pe veci pe bucata pe care o avea; el a beneficiat de credite cu o dobîndă mică şi de lungă durată, de seminţe selecţionate de bună calitate etc.

Panteleimon Halippa a scris despre Unire următoarele: "Actul unirii a fost capătul unui drum lung, greu şi bătătorit de cei mai mari patrioţi ai Basarabiei, actul unirii a fost flacăra românismului purtată din generaţie în generaţie, începînd cu familia lui Alexandru Haşdeu, Constantin Stamati, fraţii Vasile, Mihai şi Alexandru Stroiescu... Prin actul Unirii s-au realizat idealurile noastre din moşi strămoşi. Actul Unirii a deschis larg ferestrele, prin care cu abundenţă a pătruns lumina şi cultura, la care s-a adăpat în mod obligatoriu poporul românesc dintre Prut şi Nistru... Unirea provinciei noastre cu Patria Veche, România a fost un act de o importanţă deosebită, fiindcă efectele binefăcătoare ale unirii

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

se manifestă şi astăzi. În provincia noastră se vorbeşte o limbă frumoasă românească ca şi la Bucureşti"[3].

Argumentînd marea însemnătate a Unirii Basarabiei cu România, cea a efectelor benefice ale acesteia asupra românilor basarabeni, autorii români din perioada interbelică nu s-au sfiit să critice vehement aspectele negative ale actului istoric, opiniile lor devenind un bun public. În cartea lui P.Cazacu "*Zece ani de la Unire...*" au fost arătate o serie de greutăţi cu care s-a confruntat populaţia basarabeană în perioada de zece ani de la Unire. Şi mai clar şi-a expus opiniile în acest sens Onisifor Ghibu, care era adînc convins că Unirea Basarabiei cu România a fost pripită. "Cu totul altfel ar fi evoluat lucrurile în Basarabia, menţiona O.Ghibu, dacă Unirea nu ar fi fost forţată, şi dacă ea s-ar fi făcut de la sine, în toamna anului 1918, deodată cu cea a Ardealului şi a Bucovinei, într-o atmosferă de românism integral biruitor. Avînd scutul armatei române, Basarabia, îndrumată prin cultura naţională şi prin ideia unirii tuturor românilor, ajutată de oameni pătrunşi de simţămîntul sfînt al dragostei de neam, în timpul celor opt luni (martie-noiembrie 1918) <de> dezvoltare favorabilă, ca cea de pînă aici, s-ar fi înzdrăvenit aşa de bine, încît n-ar mai fi putut cădea jertfă nici ambiţiilor unora, nici otrăvurilor altora"[4]. Nu împărtăşim punctul de vedere al lui O.Ghibu, am citat, însă, pentru a demonstra că ştiinţa istorică românească dispune de diverse opinii faţă de unul şi acelaşi fenomen. Aflarea Basarabiei în componenţa României întregite a fost studiată mai ales de politicienii timpului.

Am argumenta aici prin scrierile lui C.Stere, care, în aprilie 1930, accentua că "nu se poate imagina un faliment mai lamentabil decît regimul de "mînă forte", inaugurat în Basarabia după Unire. Guvernarea românească s-a dovedit mai oarbă şi mai incapabilă decît chiar stăpînirea ţaristă"[5]. Aceste şi alte asemănătoare aprecieri ale lui C.Stere sînt oarecum stînjenitoare, dar în cazul autorului rîndurilor citate mai sus trebuie să dăm dovadă de o atenţie sporită, avînd în vedere situaţia lui politică din epocă, precum şi scopurile urmărite. C.Stere sublinia: "Sînt silit să iau apărarea acestor elemente. Nu sînt ele mai rele decît mojicia personalului administrativ din ţară. Cred chiar că sînt, îndeobşte superioare acestuia, prin spiritul lor de iniţiativă şi prin energia dovedită chiar prin faptul că au primit acest "serviciu comandat" în nişte regiuni oropsite" [6]. Deci, C.Stere vedea lucrurile prin prisma unui om politic, folosea realităţile din Basarabia în lupta ideologică şi politică ce o întreţinea cu adversarii săi.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Documentele din arhive demonstrează, că nu toţi basarabenii au fost toleranţi în raporturile lor cu administraţia românească; au fost cazuri de revolte deschise, de maltratare a administratorilor etc., astfel, realităţile basarabene trebuiesc studiate în întreaga lor complexitate.

Deci, în operele istorice din perioada interbelică, cititorul de azi va găsi o gamă întregă de opinii, privitoare atît la actul Unirii Basarabiei cu România, cît şi la consecinţele reîntregirii naţionale a românilor.

Istoricii români contemporani au apreciat just şi multilateral actul Unirii. Vom cita din *"Istoria Românilor. Compendiu"*: Marea Unire "a ridicat pe o treaptă superioară comunitatea de viaţă materială şi spirituală statornicită de-a lungul veacurilor între toate teritoriile româneşti, a realizat cadrul naţional şi statal pentru dezvoltarea mai rapidă a societăţii româneşti. Reformele din 1918-1923 au schimbat vechile structuri economice, politice şi sociale. (...) România întregită a însemnat nu numai provincii reunificate, ci şi un stat mai democratic. Nu toate problemele şi-au găsit o rezolvare deplină, nu s-au înlăturat anumite abuzuri, n-au putut fi evitate contradicţii şi chiar conflicte sociale. În ansamblu, însă, (...) s-au înregistrat progrese însemnate în multiple direcţii, pe diferite planuri. Statul român a urmărit să realizeze şi a realizat, pe baza pricipiilor adoptate în 1918, importante reforme democratice, cu consecinţe asupra tuturor provinciilor româneşti, asupra tuturor locuitorilor, indiferent de naţionalitate"[7].

Istoriografia sovietică, veritabilă creatoare de mituri istorice[8], n-a recunoscut aspectul legal al Unirii, considerînd că Basarabia ar fi fost cotropită. "În ianuarie 1918 trupele (României burgezo-moşiereşti) au ocupat mai întîi o parte, apoi întreaga Basarabie. La ocuparea Moldovei Sovietice România regală a fost ajutată de Antantă, de corpul generalilor Frontului român, de "Sfatul ţării" şi de Rada Ucraineană. Ocupanţii au lichidat în Basarabia toate cuceririle Marelui Octombrie, au instaurat un nou regim de asuprire socială şi naţională a popoarelor, mai crunt decît cel din timpul ţarismului"[9]. Istoriografia comunistă din perioada de tranziţie nu diferă mult de cea comunistă. Autorii monografiei colective, recent apărute la Chişinău ("Istoria Republicii Moldova"), consideră cum că Sfatul ţării, la votarea Unirii, a încălcat normele democratice ale votului secret, a introdus votul nominal, cum că "unirea a fost realizată nu la Chişinău, ci la Bucureşti", adică sub presiunea autorităţilor româneşti etc., etc.[10].

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Avem, deci toate motivele să considerăm, că problema Unirii Basarabiei cu ţara, integrării provinciei în toate domeniile, cu toate aspectele pozitive dar şi cele negative, este expusă în istoriografia românească. Ne referim la ştiinţa istorică românească în ansamblu, nu la o lucrare aparte. Atît în ţară, cît şi în R.Moldova[11], au ieşit de sub tipar lucrări noi, ce elucidează aspecte mai puţin cunoscute din acei ani cruciali pentru Neamul românesc. Recunoaştem, că unele aspecte au rămas neelucidate deplin. De pildă, este vorba de însemnătatea Unirii pentru diverse categorii sociale - ţărani, intelectuali etc., nu avem încă un studiu privind ocrotirea sănătăţii în anii interbelici în Basarabia ş.a.

Totuşi, recent istoricii au fost învinuiţi de aproape toate păcatele omeneşti. Răspunzînd unei întrebări, un istoric chişinăuean spune: "Cînd varbesc despre tendinţa hipercriticistă, am în vedere istoriografia sovetică şi în general antiromânească. În cazul celei de-a doua tendinţe, sînt vizaţi acei istorici care – din comoditate, bineînţeles, - văd numai faţa frumoasă a fenomenului Unirii, îl idealizează cît pot de tare, fără să le pese cîtuşi de puţin dacă spun adevărul sau nu. În legătură cu aceasta, m-aş referi mai ales la mentalitatea istoricilor noştri de la Chişinău. Unii din ei, mai puţini, este adevărat, continuiă "slăvita" tradiţie sovietică. Ceilalţi (nu toti, dar mulţi) şi-au însuşit un comportament, care dă de bănuit, Ei s-au preschimbat subit în patrioţi români (după ce mulţi ani în şir au servit cu osîrdie şi cu o fidelitate agresivă regimul sovietic comunist) şi au ajuns să promoveze, conştient sau inconştient, un românism deşuchiat, strident, primitiv şi, deci, pînă la urmă foarte dăunător adevăratei cauze naţionale, care a fost şi a rămas crezul dintotdeauna al românilor nevopsiţi.

La aceştia se mai adaugă un număr crescînd de diletanţi, mîzgîlitori de istorie, care sînt o mare pacoste pentru cultura noastră istorică. De altfel, istoricii – "patrioţi" şi diletanţii fac o operă comună: au aceeaşi viziune, acelaşi stil, aceaşi mentalitate, se conduc de aceleaşi principii, contribuind cu forţe comune la alterarea treptată a concepţiei de ştiinţă istorică. Din această cauză multe dintre simpozioanele ştiinţifice au devenit spectacole, în cadrul cărora vorbitorii se întrec în manifestări patriotarde"[12].

Pe fondul acestor învinuiri grave, dar lipsite de orice temei, unii autori chişinăueni, dîndu-şi aere de cercetători "serioşi", "profunzi", "nepărtinitori" etc., încearcă să "demonstreze" cum că, în 1917-1918, românii basarabeni n-ar fi fost pregătiţi pentru Unirea cu România, cum că Republica Democratică Moldovenească, care a existat între 24 ianuarie

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

şi 27 martie 1918, era văzută, "de mai toţi liderii ei politici şi de majoritatea absolută a populaţiei sale, precum şi de mulţi factori politici din afară, ca un stat de sine stătător"[13]. Afirmaţiile făcute denaturează cu bună ştiinţă realităţile istorice ale anului 1918. Astfel, ziarul "Cuvîntul moldovenesc" se adresa cititorilor: "Fraţi moldoveni! În ziua de 24 ianuarie, cînd se pomeneşte unirea ţărilor surori – Moldova şi Muntenia, să ne gîndim şi noi la unire, la unirea cea mai firească pentru noi: unirea Basarabiei cu România"[14].

Aşadar, locul vechilor mistificări este ocupat de unele mistificări noi, redactate la comanda noilor autorităţi politice. În acest context este necesară organizarea la Chişinău a unui simpozion similar celui de la Iaşi ce ar pune în dezbatere problemele tratării istoriei în condiţiile existente celor două state româneşti.

---

[1] P.Cazacu, *Moldova dintre Prut şi Nistru. 1912-1918*- Iaşi, f.a.

[2] P.Cazacu, *Zece ani de la Unire. Moldova dintre Prut şi Nistru*, Bucureşti, 1928, p. 105.

[3] P. Halippa, A. Moraru, *Testament pentru urmaşi*, Chişinău, 1991, p. 195.

[4] O.Ghibu, *De la Basarabia rusească la Basarabia românească /Basarabia română*. Antologie. Ediţie îngrigită, note şi comentarii de Florin Rotaru, Bucureşti, 1996, p. 295.

[5] C. Stere, *Singur împotriva tuturor*, Chişinău, 1997, p.180.

[6] *Ibidem*, p. 187.

[7] *Istoria Românilor*. Compendiu. Coordonatori I.Agrigoroaiei, Ion Todiraşcu, Iaşi, 1996, p.273.

[8] Unul dintre miturile istoriografiei bolşevice, propagat deosebit de asidiu, a fost cel referitor la victoria revoluţiei proletare în Basarabia, autorii sovietici neputînd să demonstreze metoda acestei imaginare revoluţii ("calea paşnică" sau "militară").

[9] *Istoria R.S.S.Moldoveneşti*, Chişinău, 1977, p. 52-53.

[10] *Istoria Republiki Moldovî s drevneişih vremion do naşih dnei*, Chişinău., 1998, s.178-179.

[11] A.Moraru, I.Negrei, *Anul 1918 – ora astrală a neamului românesc*, Chişinău, 1998; Gh.E.Cojocaru, *Sfatul Ţării. Utinerar*, Chişinău, 1998; M.Adauge, E.Danu, V.Popovschi, *Mişcarea naţională din Basarabia. Cronica evenimentelor din anii 1917-1918*, Chişinău, 1998.

[12] *Literatura şi arta* (Chişinău), 1998, 26 noiembrie.

[13] I.Ţurcanu, *Unirea Basarabiei cu Romania. Preludii, premise, realizări*, Chişinău, 1998, p. 161.

[14] Gh.E.Cojocaru, *op.cit*, p.77.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ROMÂNIA ŞI SFÎRŞITUL CELUI DE AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL: CÎTEVA CONSIDERAŢII ISTORIOGRAFICE

Ovidiu Buruiană

Anul 1944 s-a dovedit a fi, pe multiple planuri şi dincolo de discursul propagandistic comunist, unul decisiv în istoria secolului XX românesc. Spiritul şi instituţiile dominante în evoluţia României după 1848 îi aduseseră pe români mai aproape de modelul politic, economic şi social asumat – care era Europa occidentală – chiar dacă practica şi rezultatele nu au fost uneori la înălţimea idealului. Elita societăţii avea credinţa că eram o parte a Europei. Începînd cu 1944-1945 această Românie avea să fie înlocuită de o alta, cursul dezvoltării orientîndu-se brusc spre Răsărit[1].

Gustave Le Bon afirma că perturbaţiile care preced schimbările majore de civilizaţie nu sînt provocate de transformări politice considerabile-invazii, lovituri de stat etc. – ci de o modificare profundă în ideile popoarelor[2]. Paradigma mulţimilor lui Le Bon, cu trimitere indirectă la modernizare, privilegiază anumite interogaţii de tipul: era "civilizaţia românească modernă" (în sens occidental) – atît cît era civilizaţie – una care să facă necesară schimbarea ? Privind spre instituţiile epocii, chiar dacă substanţa lor a fost de multe ori viciată, ca şi spre dinamica mulţimilor, în simultaneitatea şi dualitatea reprezentării lor, ca Românie modernă şi tradiţională, răspunsul este esenţialmente negativ. Din perspectiva celor petrecute după august 1944, nu putem decela decît un voluntarism al schimbării societale, exacerbat de necesitatea prezervării puterii – cucerite într-o manieră violentă şi în acelaşi timp legală[3] – sub presiunea decisivă a factorului extern, sovietic, pe fundalul sfîrşitului războiului.

Această dispunere intern-extern în ascensiunea comuniştilor spre putere a generat mituri politice recognoscibile atît în propaganda comunistă, cît şi la nivelul istoriografic al unei "opoziţii naţionaliste"[4]. În

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

prezentul expozeu nu vom insista asupra discursului comunist, îndreptîndu-ne atenţia asupra acelui tip de demers care tinde să devină oficial astăzi, ocupînd locul lăsat liber de colapsul comunismului şi care recuperează "în folos naţional"implicaţiile factorului extern în istoria imediat postbelică a României. O realitate care oferă decorul pentru drama reală a poporului român în acest secol: preluarea puterii de către comunişti şi instaurarea regimului de democraţie populară. Străbătut de nuanţe acuzatoare la adresa unui Occident care, în timp ce ne promitea libertatea, "ceda" pe ascuns România monstrului de la Răsărit, hrăpăreţul vecin dintotdeauna, discursul este încadrabil în ceea ce Lucian Boia denumeşte ca fiind "mitul conspiraţiei", al complotului împotriva României, una din figurile cele mai comune ale imaginarului politico-istoric[5].

Demersul actual s-a "organizat" (neintenţionat) pe două paliere, nu întrutotul separabile, avînd ca factor unificator preeminenţa imorală a interesului marilor puteri în dauna ţărilor mici, peste orice norme şi valori. Primul palier se proiectează, cu precădere, dinspre exterior şi are ca repere marile conferinţe interaliate din timpul celui de-al doilea război mondial – care au luat firesc în discuţie şi organizarea postbelică a păcii. Accentul este pus pe cele de la Moscova din octombrie 1944, cu "faimosul" acord de procentaj dintre Stalin şi Churchill privind împărţirea sferelor de influenţă în Europa centrală şi de est, şi de la Ialta (februarie 1945) care a "consfinţit" politica anglo-americanilor de cedare a unei părţi din lume comunismului. Ramificaţiile acestui tip de discurs sînt vaste, mergînd de la individualizarea vinovaţilor în persoanele lui Churchill şi Roosevelt[6] pînă la diverse luări de poziţie încriminînd politici de stat – care anunţau, cumva, instaurarea lumii bipolare şi permanentizarea confruntării la sfîrşitul războiului mondial. Fenomen văzut retrospectiv, prin prisma războiului rece, ca suprema greşeală diplomatică care a făcut ca America să cîştige războiul dar să piardă pacea[7].

Al doilea nivel discursiv, în completarea primului, se referă la participarea României la războiul Naţiunilor Unite împotriva Germaniei, la rolul factorului politic de la Bucureşti şi al armatei române în scurtarea războiului în Europa, cu trimitere directă la neacordarea de către marile puteri a statutului de cobeligeranţă după evenimentele din 23 august 1944. România a fost un "partener de război", neîndreptăţit la Conferinţa de pace[8].

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Fiecare societate îşi plăteşte propria istorie şi propriul refuz al istoriei. La noi şi aiurea, refuzul istoriei îşi găseşte materialitatea în naşterea miturilor politice care, dincolo de rolul lor fondator, mobilizator, legitimant al unor structuri preponderent politice, asigură acele ecrane pe care se proiectează angoasele colective; reprezintă (miturile) modalităţi de reacţie, induse sau nu, faţă de dezechilibre din interiorul societăţii[9]. Pentru structurarea modernă a unei comunităţi, aceste mituri devin, adeseori, un factor de frînare. Sînt un punct de sprijin, un punct fix, dar, în acelaşi timp, constituie o piedică în acel tip de decolaj (şi istoriografic) pe care-l presupun timpurile actuale, bazat pe capacitatea de adaptare la metodologii diverse, pe pluralitatea discursului (istoric) şi pe empatie. Creează blocaje la nivelul unui demers istoric, văzut din perspectivă naţională, şi aşa handicapat ca metodologie de analiză şi de interpretare după 45 de ani de regim totalitar. Un sentiment naţional golit aproape de conţinut şi nişte valori care fundaseră naţiunea, devenite formale, relativizate prin absorbţia lor de către comunism, exacerbează în continuare mituri precum, în cazul nostru, cel al Ialtei, al tocmelii de la Moscova sau cel al neîndreptăţirii României – a patra ţară împotriva Germaniei ca sacrificii umane şi materiale-, potenţînd astfel un naţionalism postcomunist în căutare de identitate. Ele ascund faptul că la sfîrşitul războiului am fost consideraţi învinşi[10] – şi am fost nişte învinşi pe toate planurile -, din teama că istoria nu are răbdare cu învinşii. Ne este greu să acceptăm rolul regional, minor – mai în toate epocile – al românilor, refuz specific naţionalismului recent sau regăsit al unui popor.

Rolul României în scurtarea războiului şi în victoria finală a Aliaţilor în Europa este, incontestabil, o realitate militară, recunoscută ca atare chiar de către Stalin[11]. Discuţia însă asupra relevanţei politice a participării noastre la război în condiţiile în care, spre sfîrşitul anului 1944, aspectele politice începeau să se distingă de cele militare[12], se impune cu necesitate. Trebuie să ne punem întrebarea de ce au insistat sovieticii în negocierile pentru convenţia de armistiţiu ca armata română să participe la războiul din Vest?[13] De unde atîta încredere într-o armată care luptase timp de trei ani împotriva lor şi care avea, cel puţin la nivelul conducerii, sentimente antiruseşti şi antibolşevice ? Un răspuns cert este dificil de oferit, situarea în zona ipoteticului fiind necesară. Cu perspectiva a ceea ce a urmat, explicaţia facilă a dorinţei sovieticilor cît mai repede războiul pare depăşită, chiar dacă nu trebuie eludată. Răspunsul balansează, credem, între teama Armatei Roşii de a lăsa în

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

spatele frontului o armată prin excelenţă inamică şi, legat de această temă, ideea de a lipsi ţara de o forţă de rezistenţă redutabilă în planurile politice ale Kremlinului privind România.

Privirea unilaterală a fenomenelor, numai dintr-un unghi convenabil, este ilustrată plenar de momentele Moscova şi Ialta, evenimente pur şi simplu demonizate în istoriografia românească. Efortul pentru a găsi motivaţiile poziţiei anglo-americane este minim, condamnarea fiind, prin urmare, totală.

Precizarea că nu putem, în ceea ce ne priveşte, vorbi despre o trădare de către Occident a ţărilor central şi est europene este una de substanţă. Despre o trădare a ideii de democraţie poate. Ceea ce se poate imputa anglo-americanilor era orbirea lor în raport cu adevăratele obiective ale lui Stalin, faptul că s-au lăsat amăgiţi de proteismul fenomenului sovietic-comunist (aceasta şi prin prisma maniheismului impus de război) şi l-au judecat cu măsuri proprii crezîndu-l reformabil. Cînd s-au dezmeticit, sub presiunea evenimentelor – a măsurilor luate de comunişti înţările ocupate/ "eliberate" de armata sovietică -, nu aveau altă alternativă decît de a permanentiza confruntarea, schimbînd inamicul[14]. Sferele de influenţă s-au relevat a fi o realitate necesară. Uniunea Sovietică jucase în războiul împotriva Germaniei un rol decisiv şi occidentalii erau conştienţi că Moscova dorea o sporire a importanţei ei pe scena internaţională, mai ales pe cea europeană. Pentru ceilalţi Mari era esenţial să menţină relaţii bune cu ruşii, necesare şi în perspectiva postbelică a asigurării păcii[15]. Au recunoscut astfel dreptul aliatului din Răsărit de a avea propria sferă de influenţă – condiţie a statutului de mare putere-, un spaţiu protector, idee răsturnată a acelui "cordon sanitar" creat de Occident împotriva bolşevismului în perioada interbelică.

Cu vizionarismul lor aplicat – şi pe relaţie cu lumea de după război-, bazat pe principiile generoase ale Cartei Atlanticului, americanii au denunţat constant ideea sferelor de influenţă, secretarul de stat Cordell Hull declarînd că "orice acţiune care s-ar fi referit la crearea sau la acceptarea sferelor de influenţă se va întoarce mai tîrziu împotriva noastră"[16]. Dar, în contextul război mondial, Europa era pentru ei un teatru de acţiune secundar pe care doreau să-l părăsească cît mai repede după înfrîngerea Germaniei[17] – cu atît mai mult cu cît, în perioada conferinţei de la Ialta, războiul din Pacific părea să mai dureze. Şi-au dat seama că "sferele de influenţă erau singura soluţie pentru lumea

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

postbelică, pînă cînd apărătorii păcii se vor fi convins că pacea este durabilă" (Walter Lippmann)[18].

Problemele s-au pus diferit pentru britanici. Era o angoasă asupra viitorului lumii şi în special al bătrînului continent. Gîndeau că se vor afla singuri în faţa copleşitoarei forţe ruseşti şi s-au temut realmente că dominaţia sovietică asupra Europei va fi totală, în condiţiile în care şi comuniştii dintr-o serie de ţări apusene (Franţa, Italia sau Grecia) se găseau pe o poziţie favorizantă în lupta pentru putere. Principiile Cartei erau nobile şi generoase, dar demonstraţia de forţă a Sovietelor de după Stalingrad îi obliga să-şi definească cu precizie interesele de mare putere. Un acord privind sferele de influenţă a fost, din acest punct de vedere, culmea politicii lor[19]. Conferinţa "Tolstoi" (Moscova, octombrie 1944) a reprezentat un gest disperat din partea lui Churchill care urmărea să mai salveze ceea ce mai putea fi salvat – Grecia – şi a obţine astfel un răgaz pentru interesele aliaţilor occidentali în Mediterana. Aceasta în condiţiile în care sovieticii îşi schimbă, din punct de vedere strategic, priorităţile de război, părăsind frontul principal şi obiectivul comun de război – drumul cel mai uşor spre Berlin trecea prin cîmpiile Poloniei – în favoarea fronturilor secundare, neesenţiale militar. Marea Britanie nu avea, spre deosebire de Uniunea Sovietică, posibilitatea practică de a interveni în Grecia. Churchill nu deţinea prea multe atuuri în disputa cu Stalin, nu avea ce să trădeze[20].

În acelaşi sens trebuie văzut şi momentul Ialta (februarie 1945) care avea loc într-un context militar favorabil Uniunii Sovietice[21]. Mai mult, cei trei Mari avansau la Conferinţa din Crimeea pe un teren necunoscut: trebuiau să elaboreze o strategie comună a păcii. Asta a făcut ca improvizaţiile să fie inerente, atît asupra unor probleme principale, cît şi asupra unora secundare, deciziile tinzînd a armoniza "situaţiile de fapt" cu principiile generale în scopul de a valoriza motivele războiului şi de a preîntîmpina o repetare a conflictelor care, după 1919, subminaseră pacea. Se adăuga ideea de a convinge opinia publică despre posibilitatea "lumii unitare" şi a o face astfel să adere la conceptul organizaţiei internaţionale pentru pace. Ideea prezervării Marii Alianţe a fost determinantă pentru rezultatele Conferinţei, fiecare naţiune europeană hipostaziind această alianţă prin acele "fronturi populare" care înglobau tendinţe prooccidentale şi prosovietice în lupta împotriva inamicului comun. Ceea ce a condus la multă confuzie, mai cu seamă în ţările din Europa centrală şi de est unde comunismul era, adeseori, răul absolut. De altfel, problema

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

occidentalilor în aceste ţări a fost incompatibilitatea între instaurarea unor regimuri prosovietice şi a ţine alegeri libere, conform criteriilor democratice[22].

Contrar istoriografiei româneşti, imună la reviziuiri care ar atinge discursul mitologizant, după Ialta cei care s-au arătat entuziasmaţi de rezultatele Conferinţei au fost anglo-americanii[23]. Din punct de vedere sovietic, bilanţul Ialtei era mai degrabă negativ, recunoscîndu-se ceea ce aveau deja. În schimb aderaseră la "Declaraţia Europei eliberate", se obligaseră să lupte împotriva Japoniei – foarte important, la acel moment, pentru partea americană – şi să conlucreze la crearea O.N.U.[24], acţiuni şi organisme pe care nu le credeau utile şi viabile.

Sferele de influenţă erau, prin urmare, o realitate. În plus, şi din aceasta deriva tragismul lor pentru români, erau o necesitate. Ele ofereau, la un preţ considerabil, securitatea temporară pentru desfăşurarea evenimentelor politice în Vest şi chiar în Est, prin menţinerea alianţei încheiată în timpul războiului pînă cînd noi organisme îi vor lua locul[25].

Dar pacea s-a dovedit, destul de repede, o iluzie. Tensionarea relaţiilor dintre partenerii împotriva Germaniei lui Hitler s-a produs, multiplu semnificativ din perspectiva războiului rece, datorită dualităţii limbajului politic, urmare implicită a diferenţelor la nivelul filosofiilor politice. Fiecare a înţeles altceva din conceptele vehiculate.

Vesticii erau de acord că Uniunea Sovietică avea nevoie de o centură de siguranţă care nu putea fi decît Europa de est. Anglo-americanii – mai ales americanii – n-au înţeles ce înseamnă "zonă de securitate", "zonă tampon" pentru sovietici. Gîndeau, în spiritul clasic al conceptului, la state asupra cărora Moscova să-şi exercite influenţa prin "instaurarea" unor guverne prietene (mai ales la nivelul politicii externe promovate) şi care să-i ofere garanţia securitaţii/liniştii. Aşa cum se situau ţările Americii Centrale şi de Sud faţă de Statele Unite sau Ţările de Jos raportat la Marea Britanie[26]. Stalin vizualiza conceptul însă în termeni de putere, de Imperiu: o zonă de dominaţie efectivă[27], de regim, în sensul celor spuse lui Djilas – "războiul acesta nu este la fel ca cel din trecut, ci cel care ocupă un teritoriu îşi impune şi sistemul său social. Fiecare îşi impune sistemul său acolo unde ajunge armata sa " -, chiar dacă afirmaţia a fost supervalorizată în perioada războiului rece[28]. Această dualitate a reprezentării conceptuale se regăseşte în celebrul discurs din 5 martie 1946 ţinut de Winston Churchill la Fulton, Missouri care reafirma înţelegerea anglo-americanilor faţă de propensiunea ruşilor de a-şi asigura

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

frontierele lor apusene, dar – spune el – "şi toate [ţările din Est] se află nu numai sub influenţa sovietică ci şi sub un control foarte strict de la Moscova..."[29].

Capacitatea de autoiluzionare a occidentalilor în legătură cu fenomenul comunist şi cu posibilitatea acestuia de a fi asemănător Occidentului (Koncealowski) a fost mare, sporită de maleabilitatea limbajului promovat de liderii sovietici. Dacă în 1939 îşi copiase stilul după Hitler, Stalin vorbea după 1941 limbajul noilor săi aliaţi: limbajul libertăţii[30]. Imaginea comunismului, avînd drept coordonate principale antifascismul recuperat, întruchiparea forţei dar şi a libertăţii, se găsea la apogeu în opinia publică din Vest[31]. Situarea în alianţa cu cele mai democratice societăţi ale timpului i-a conferit comunismului "un paşaport democratic ce a permis Uniunii Sovietice să înveşmînteze expansiunea sa teritorială în straiele ideii democratice"[32]. Persuasiunea discursului din faţa Congresului (12 martie 1947) este relevantă pentru greutatea lui Truman de a explica necesitatea ajutorării Greciei şi Turciei împotriva comunismului[33].

Ne este greu să înţelegem această aură de consideraţie şi de admiraţie pe care ideea comunistă a dobîndit-o în urma victoriei Armatei Roşii asupra naţional-socialismului. Imposibila obiectivare derivă, atunci şi acum, din teama de Rusia, constitutivă modernităţii româneşti[34], teamă exacerbată de experienţa comunistă directă şi de faptul că terminarea celui de al doilea război al secolului XX însemna sfîrşitul preeminenţei mondiale a Europei[35]. Începutul istoriei extraeuropene s-a constituit într-un moment de aprehensiune pentru elita politică românească din perspectiva sfîrşitului tradiţionalelor alianţe externe ale României.

Dezvoltarea războiului rece[36], cel de al doilea fenomen major al epocii, legat indisolubil de existenţa sferelor de influenţă după război, a dus la înstăpînirea comunismului rusesc în România. Radicalizarea discursului anglo-american faţă de realităţile din spaţiul de dominaţie sovietic, dorită de cei care deveniseră "istoricii" – elita politica tradiţională -, i-a adus, paradoxal, pe comuniştii români mai aproape de puterea absolută, obligînd Moscova să-i sprijine total şi necondiţionat.

Marchizul de Custine prevedea, la mijlocul secolului trecut, că atunci cînd democraţiile cosmopolite "din cădere în cădere, vor fi fost cuprinse de somn pe dinăuntru şi de dispreţ pe dinafară, orice alianţă cu aceste societăţi dispărute în egoism fiind recunoscută ca imposibilă, ecluzele Nordului se vor ridica din nou asupra noastră şi atunci vom

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

suferi o ultimă invazie care nu va mai fi a unor barbari ignoranţi, ci a unor stăpîni vicleni, mai experimentaţi ca noi, deoarece vor fi învăţat din propriile noastre excese cum putem şi cum trebuie să fim guvernaţi"[37]. Tot el spunea că atunci cînd vei fi nemulţumit să trăieşti într-o ţară europeană, trebuie să faci o călătorie în Rusia "căci oricine va vedea bine această ţară se va considera fericit că trăieşte oriunde în altă parte"[38]. Românii nu au avut nevoie să facă o călătorie în Rusia. De Custine era francez, noi însă ne aflam în vecinătatea Imperiului şi Rusia a venit la noi.

"Nu era pentru noi Victoria aceea şi nici primăvara aceea"[39].

---

[1] Keith Hitchins, *România. 1866-1947*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1996, p. 533. Procesul edificării naţionale şi crearea României Mari au fost, în esenţă, fenomene europene.

[2] Gustave Le Bon, *Psihologia mulţimilor*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1991, p.9.

[3] Era o metodă "mafiotă", "o conspiraţie la putere". Vezi Vladimir Tismăneanu, *Ghilotina de scrum. Despre nevroze şi revoluţii*, Ed. de Vest, Timişoara, 1992, p. 55.

[4] Termenul poate fi, evident, o forţare. Nu are o conotaţie politică sau aceasta nu este predominantă; el trebuie pus în relaţie cu discursul comunist dominant şi se referă,pe de o parte, la demersurile exilului românesc de a înţelege ce s-a petrecut cu România la sfîrşitul celui de al doilea război mondial şi, pe de alta, la mutaţiile petrecute la nivelul discursului "comunist", mai ales spre sfîrşitul perioadei, cu inevitabile reminiscenţe după 1989.

[5] Lucian Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1997, p. 207.

[6] A se vedea mai ales Nicolae Baciu, *Yalta şi crucificarea României*, Ed. Europa, Roma, 1983 şi Idem, *Agonia României. 1944-1948. Dosarele secrete acuză*, Ed. Dacia, Cluj, 1990. Autorul reuşeşte să ne dovedească faptul că nu este istoric ci aparţine mai curînd lumii juridice. El doreşte să demonstreze, nu să înţeleagă; pledează un "adevăr", aşa cum l-a trăit şi simţit; modelează trecutul potrivit propriilor aprehensiuni şi frustrări. Abuzează de sociologie prin realizarea de serii tipologice dihotomice, conform "grilei naţionale". Personajele nu pot fi decît "prieteni sau duşmani", "răi sau buni" , în raport cu situarea faţă de evenimente. Winston Churchill se află în partea de jos a unei asemenea scale imaginare, ca cel care "a trădat România" (*Agonia României ...*, p. 85), care a vîndut la Moscova întreaga Europă răsăriteană (*Ibidem*, p. 116-134) sau care, împreună cu Roosevelt, s-a vîndut lui Stalin (*Ibidem*, p. 289) . În acelaşi timp, există un abuz al psihopatologiei; N. Baciu, referindu-se la cei doi lideri occidentali, o spune tranşant: "aceşti bolnavi care ne guvernează" (*Yalta...*, p. 54-61), similar lucrării lui Pierre Accoce şi Pierre Rentchnick, *Ces malades qui nous guvernent*, Ed. Stock, Paris, 1976. Acuzarea liderilor anglo-americani ia forme ascunse, extraistorice: erau bolnavi dintotdeauna. Roosevelt ne este prezentat ca dictatorul bolnav al Americii (*Yalta...*, p. 62-68), cu o soţie lesbiană şi adulterină, incriminat fiind un sergent, "comunist notoriu", de aici decurgînd simpatiile comuniste ale preşedintelui (*Ibidem*, p. 26). Un capitol

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

special îi este dedicat premierului britanic, "De cînd era bolnav Churchill" (*Ibidem*, p. 69-75). Imprecaţiile moraliste sînt regula: "împreună cu Roosevelt, Churchill este creatorul cortinei de fier. El ştie ce face, nu a ezitat să o facă şi de aceea păcatele lui sînt grele, păcate de moarte faţă de popoarele din Răsăritul Europei [...]. A pus la picioarele celor 120 de milioane de oameni lanţurile sclaviei... (*Ibidem*, p.75). O poziţie asemănătoare şi în Florian Tănăsescu, *Cele "două Europe" şi condiţia de "răsăriteană" a României*, în "Polis. Revistă de ştiinţe politice", nr. 1/1996, p. 33: "finalul războiului îi găseşte pe ruşi în postura de învingători cu un ascendent serios asupra aliaţilor prin cei doi pioni avansaţi în cîmpul occidental, Churchill şi Roosevelt" sau în Alexandru Cretzianu, *Ocazia pierdută*, Institutul European, Iaşi, 1998 care vorbeşte de vinovăţia lui Roosevelt, groparul planurilor balcanice ale lui Churchill, prelungind intenţionat războiul (p. 178) şi care mergea în întîmpinarea dorinţelor lui Stalin (p. 186).

[7] Condamnarea la nivelul politicilor administraţiilor se face, explicit sau voalat, de pe diverse poziţii: republicane, un Hamilton Fish, *Pearl Harbour, Ialta şi trădarea Europei*, Ed. Venus, Bucureşti, 1993, p. 134-141 sau cardinalul Spellman, în N. Baciu, *Agonia...*, p. 51-53, diplomatice – cei care au trăit aici speranţele românilor în anii de după 1944 -, Ivor Porter, *Operaţiunea "Autonomus". În România pe vreme de război*, Ed. Humanitas, 1991, Reuben H. Markham, *România sub jugul sovietic*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1996, C.V.R. Schuyler, *Misiune dificilă. Jurnal (28 ianuarie 1945 – 20 septembrie 1946)*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1997. Majoritatea "luărilor de cuvînt" sînt însă autohtone; Vladimir Tismăneanu, *Noaptea totalitară. Crepusculul ideologiilor radicale în Europa de Est*, Editura Athena, Bucureşti 1995, vede în Ialta "simbolul unei prelungite şi chinuitoare jigniri istorice, semnul cel mai limpede al neputinţei sau nedorinţei liderilor occidentali de a ţine piept instinctelor expansioniste ale imperiului sovietic", iar ceea ce s-a întîmplat practic ca fiind "consfinţirea politicii de abandon şi resemnare în care se complăceau liderii vestici [...] şi legitimizarea exportului de revoluţie" (p. 211-212); Al. Cretzianu, *op. cit.*, p. 176: "Moscova şi-a văzut de drum nestingherită, în timp ce aliaţii occidentali priveau cu obstinaţie în altă parte"; Ion Raţiu, *Moscova sfidează lumea*, Ed. Signata, Timişoara, 1990, p. 191: "responsabilitatea înaintea istoriei este în primul rînd a Statelor Unite şi Marii Britanii, indiferent de scuze sau de faptul că au acţionat cu bună credinţă"; Ghiţă Ionescu, *Comunismul în România*, Ed. Litera, Bucureşti, 1994, p. 122; Gheorghe Sprinţeroiu, *Ialta şi problemele europene*, Ed. Excelsior, Bucureşti, 1996, p.130-131, Titu Georgescu, *România între Yalta şi Malta*, Ed. Şansa, Bucureşti, 1993, p. 32-35; Ion Şuţa, *România la cumpăna istoriei. August 1944*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1991, cap. "Sfîrşitul războiului şi crucificarea României"; Ioan Scurtu, în strudiul introductiv la culegerea de documente *România. Viaţa politică în documente. 1945* (coord. Ioan Scurtu), Arhivele Statului din România, Bucureşti 1994; I. Chiper, Fl. Constantiniu, Adrian Pop, *Sovietizarea României. Percepţii anglo-americane*, Ed. Iconica, Bucureşti, 1993, p. 15, în care anglo-americanii sînt acuzaţi că au abandonat România în ghearele ursului sovietic, în fond o trădare a oamenilor politici români care luptaseră pentru a scoate România din orbita Reich-ului. O trădare de asemenea natură încît anglo-americanii au bombardat obiective civile în România pentru a-i face, la nivelul societăţii româneşti, prin reacţie inversă, acceptabili pe sovietici; vezi în acest sens Nicolae Ciachir, *Marile Puteri şi România (1856-1947)*, Ed. Albatros, 1996, p. 308. O poziţie mai nuanţată o are Florin Constantiniu, în *Doi ori doi fac şaisprezece. A început războiul*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

rece în România ?, Ed. Eurosong & Book, Bucureşti, 1997, p. 150 care deplînge faptul că România n-a constituit o miză atît de importantă astfel încît Washington-ul şi Londra să reacţioneze la Moscova. Dar "orice indignare faţă de atitudinea puterilor occidentale în problemele Europei de Est în general, a României în special, este deplasată", spune autorul. "Nu li se poate reproşa că nu au intervenit în favoarea României; interesele lor nu o cereau".

[8] A se vedea, cu precădere, Florin Constantiniu, Ilie Ceauşescu, Mihai E. Ionescu, *200 de zile mai devreme. Rolul României în scurtarea celui de al doilea război mondial*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1984, analizele "largi" ale lui I. Şuţa, *op. cit.*, p. 257-263 şi Gheorghe Buzatu, *România şi războiul mondial din 1939-1945*, Iaşi, 1995, p. 172-215, lucrarea Elizei Campus, *Din politica externă a României. 1913-1947*, Ed. Politică, Bucureşti, 1980, p. 578-579, ca şi colecţia de documente coordonată de Marin Radu Mocanu, *România – marele sacrificat al celui de al doilea război mondial. Documente*, vol. I, Arhivele Statului din România, Bucureşti, 1994.

[9] Raoul Girardet, *Mituri şi mitologii politice*, Institutul European, Iaşi, 1997.

[10] O analiză pertinentă asupra acestui subiect în Valeriu-Florin Dobrinescu, *România şi organizarea postbelică a lumii (1945-1947)*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1988.

[11] Ivor Porter, *op. cit.*, p. 296; semnificativ este faptul că regele Mihai era unul din puţinii străini (alături de generalul Eisenhawer, feldmareşalul Montgomery şi mareşalul Tito) decoraţi cu înalta distincţie sovietică "Victoria"; era însă un ordin exclusiv militar, nu civil (politic).

[12] Oarecum asemănător participării armatei române – nu a României ca stat – la războiul ruso-turc din 1877-1878, care pentru noi a fost ruso-româno-turc şi "război de independenţă".

[13] Asupra negocierilor de armistiţiu şi despre prevederile Convenţiei semnate la Moscova la 12 septembrie 1944, vezi *România şi armistiţiul cu Naţiunile Unire. Documente*, vol. II (coord. M. R. Mocanu), Arhivele Statului din România, Bucureşti, 1995.

[14] Lloyd C. Gardner, *Sferele de influenţă. Împărţirea Europei între marile puteri de la München la Ialta*, Ed. Elit, Bucureşti, f.a., p. 264-265.

[15] Winston Churchill, *Al doilea război mondial*, Ed. Saeculum I. O., Bucureşti, 1996, vol. II, p. 190.

[16] L. Gardner, *op. cit.*, p. 237; similar André Fontaine, *Istoria războiului rece. De la Revoluţia din Octombrie la războiul din Coreea1917-1950*, vol. I, p. 283.

[17] Wilfred Loth, *Împărţirea lumii. Istoria războiului rece. 1941-1955*, Ed. Saeculum I.O., Bucureşti, 1997, p. 73 şi Jacques de Launay, *Mari decizii ale celui de-al doilea război mondial*, vol. II, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988, p. 299-300.

[18] L. Gardner, *op. cit.*, p. 11.

[19] Încă din 1943 britanicii au început să-şi pună problema ajungerii la un aranjament cu ruşii în privinţa viitorului politic al Europei. Foreign Office-ul presupunea faptul că Moscova ar prefera o Europă unitară şi era conştient că sferele de influenţă, deşi nu erau o soluţie ideală, ar oferi fiecărei părţi libertatea de acţiune (Sprinţeroiu, *op. cit.*,p. 5). Odată cu creşterea percepţiei micimii propriei naţiuni – la Teheran, spune Churchill, am stat ca un "măgăruş între marele urs rusesc de o parte şi cu marele bizon

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

american de cealaltă parte" (Christopher Andrew, Oleg Gordievski, *K.G.B. Istoria secretă a operațiunilor sale externe de la Lenin la Gorbaciov*, Ed. All, București, 1994, p. 237), englezii erau temători de faptul că rușii vor deveni prea puternici și erau preocupați să stabilească o linie pe care să oprească înaintarea comunismului (Fontaine, *op. cit.*, p. 274). În acest context, acordul privind sferele de influență în Europa, încheiat de Churchill la Moscova (după ce în mai 1944 Anthony Eden schițase cu ambasadorul sovietic la Londra, Gusev, un prim aranjament prin care Marea Britanie obținea Grecia în schimbul României), era pentru ei (britanici) un succes. Vezi Adam B. Ulam, *Expansion and coexistence: The History of Soviet Foreign Policy. 1917-1967*, New York, 1968, p. 314. Asupra strategiei militare în timpul anilor 1944-1945 a se vedea B. Liddel Hart, *Istoria celui de-al doilea război mondial*, vol. II, Ed. Orizont + Lider, București, f.a. (1998), p. 239-255 și Henri Bernard, *La guerre et son evolution à travers les sieclès. Tome second. De 1939 a aujourd'hui*, Imprimerie Medicale et Scientiphique, Bruxelles, 1957, p. 354-356.

[20] Henry Kissinger, *Diplomația*, Ed. All, București, 1998, p. 372 și 377. Stalin cunoaștea faptul că posesia înseamnă 90 % din lege. Influența era definită prin prezența armatelor de susținere. La momentul Conferinței de la Ialta, din acordul Churchill – Stalin nu a mai rămas nimic. Armata Roșie era deja în posesia tuturor teritoriilor în dispută. Nu trebuie pierdută din vedere nici situația militară din Europa și din Pacific.

[21] Despre conferința de la Ialta ca atare, Arthur Conte, *Yalta ou le partage du monde (11 février 1945)*, Paris, 1964; Gh. Sprințeroiu, *op. cit.*; Churchill, *op. cit.*, vol. II, p. 405-421.

[22] Despre caracterul vag al deciziilor de la Ialta, vezi și François Fejtö, *Histoire des democraties populaires*, ed du Seuil, Paris 1952, vol. I, p. 31-33. Cel puțin în privința României, în Crimeea nu era nimic de împărțit.

[23] Churchill declara în Parlamentul britanic: "Conferința din Crimeea i-a găsit pe aliați mai strîns uniți ca oricînd, atît în domeniul militar, cît și în cel politic..." (Sprințeroiu, *op. cit.*, p. 130; Churchill, *op. cit.*, p. 420). La rîndul lui, Roosevelt considera rezultatele acestei Conferințe "drept începutul structurării permanente a păcii" (Sprințeroiu, *op. cit.*, p. 131). Politicianul american Sumner Wells scria în "Washington Post" (28 februarie 1945): ... "Declarația de la Ialta, oricum ar evolua lucrurile în viitor, va rămîne un gigantic pas înainte spre întemeierea finală a unei lumi a păcii și ordinii" (Vl. Tismăneanu, *op. cit.*, p. 212).

[24] W. Loth, *op. cit.*, p. 66-67; H. Kissinger, *op. cit.*, p. 378: Stalin a subestimat mult seriozitatea cu care americanii abordau, în mod tradițional, documentele juridice.

[25] L. Gardner, *op. cit.*, p. 303.

[26] André Fontaine, *op. cit.*, p. 282-283.

[27] H. Kissinger, *op. cit.*, p. 260.

[28] Milovan Djilas, *Întîlniri cu Stalin*, Ed. Europa, Craiova, f.a., p. 75. Stalin discuta cu Djilas în 1944 cînd, teoretic cel puțin, colaborarea dintre cei Trei Mari era o reușită. Credem că afirmația liderului bolșevic are drept scop calmarea susceptibilităților comuniștilor iugoslavi, extrem de atenți la ortodoxia marxist-leninistă. Moscova se afla într-o relație ambiguă față de partidele comuniste din lumea întreagă. În pofida invocării patriotismului, " razboiul fusese privit ca un triumf al unui sistem social superior, cel marxist-comunist. Stalin nu și-ar fi putut asuma rolul de urmaș al lui Lenin dacă ar fi abandonat retorica revoluției.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

[29] Winston S. Churchill, *The Sinews of Peace: Post-War Speeches*, ed by Randolph S. Churchill, London, 1967, p. 1000-1005.

[30] François Furet, *Trecutul unei iluzii. Eseu despre ideea comunistă în secolul XX*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1996, p. 372.

[31] *Ibidem*, p. 374

[32] *Ibidem*, p. 386

[33] U.S. Congress, Congressional Record, 80-th Congress, 1-st session, Washington D.C., 1947, XCIII, p. 1988-1991; Harry S. Truman, *Memoires*, Paris 1955, vol.II, partea I, cap. VII, A*idé à la Grèce et a la Turquie*, p. 107-128; Truman foloseşte argumente în stil american: neacordarea ajutorului ar fi afectat prosperitatea americană; ar fi fost o investiţie ratată.

[34] România modernă s-a constituit, cumva, sub teama de Rusia şi împotriva ei, prin alegerea modelului european occidental; Z. Ornea, *Modelul european*, în "Dilema", an. V, nr. 168 din 29 martie - 4 aprilie 1996.

[35] Maurice Vaisse, *Les relations internationales depuis 1945*, Armand Colin, Paris, 1990, 1994, p. 7; Serge Berstein, Pierre Milza, *Histoire de l'Europe contemporaine. Le XXe siécle (1919 à nos jours)*, Hatier, Paris, 1992, p. 172.

[36] O bibliografie a războiului rece în Gheorghe Buzatu, *Istoriografia războiului rece*, în "Dosarele Istoriei", an. II, nr. 1(6), 1997. Este dificil de stabilit momentul de debut al războiului rece. Turnura de la pacea relativă la războiul rece o constituie, credem, planul Marshall, urmare a imposibilităţii dialogului între părţi; din acest punct de vedere războiul rece se află înscris în realităţile Ialtei, cînd fiecare din actori a înţeles altfel piesa pe care urmau s-o joace după sfîrşitul conflagraţiei. După 1947 orice posibilitate de "finlandizare" a ţărilor din Europa centrală şi de est devine o iluzie iar mersul spre modelul sovietic de societate se accelerează.

[37] Marchiz de Custine, *Scrisori din Rusia. Rusia în 1839*, Uniunea Scriitorilor, Chişinău, 1992, p. 15

[38] *Ibidem*, p. 130.

[39] Alexandr Soljeniţîn, *Arhipelagul Gulag. 1918-1956. Încercare de investigare literară*, Ed. Univers, Bucureşti, 1997, vol. I, p. 168.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

PSEUDOREFORMA ISTORIOGRAFIEI ROMÂNEŞTI

Andrei Pippidi

O perspectivă asupra istoriografiei noastre contemporane, aşa cum ne-o va arăta cartea pe care o pregăteşte Susanne Ekman, o tînără cercetătoare daneză în domeniul antropologiei sociale, poate fi articulată pe trei planuri: acela al producătorilor vulgatei istorice, în primul rînd, apoi cel al consumatorilor ei, la nivelul culturii generale (muzee, monumente, lectură, cinema, televiziune), în sfîrşit al memoriei colective, în care se refugiază valorile omologate la nivelul precedent, atunci cînd ele au început să se erodeze.

La o reformă a istoriografiei româneşti au îndrăznit să se gîndească autorii manifestului de la 25 decembrie 1989. Din documentul redactat atunci, cînd încă se trăgea pe stradă în Bucureşti, se vede naivitatea noastră, a celor care credeam că, în momentul unei radicale transformări a puterii politice, o construcţie intelectuală direct influenţată de ideologie şi propagandă se va nărui din temelie, imediat şi definitiv. Am avut de curînd prilejul să constat că o nouă generaţie de studenţi, în deplina ignoranţă a acelui text, îşi pune întrebări despre statutul şi credibilitatea istoricului în societatea românească actuală. Recitind împreună cu aceşti tineri programul la realizarea căruia au fost atunci chemaţi istoricii români (cu unele excepţii: eu personal am notificat d-lor C.P. şi L.R. refuzul de a-i accepta drept tovarăşi - şi nici azi n-aş face altfel), ne-am dat seama că, din păcate, doar exigenţa ca revenirea la un ton normal şi un vocabular ştiinţific, în locul grandilocvenţei demagogice, sau că reluarea legăturilor cu străinătatea au fost satisfăcute.

Cadrele de cercetare şi, mai ales, de învăţămînt s-au schimbat mai puţin decît am avut iluzia, deşi mişcarea studenţească din ianuarie 1990, măcar în anumite facultăţi ale Universităţii din Bucureşti, a obţinut unele rezultate. Că d. Gh. I., fost decan şi fost director, mai este şi astăzi profesor, sau că d-lui V. B. nu i s-a putut, în condiţii corecte legal, desface

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

contractul de muncă este o ruşine pentru comunitatea noastră, pe care ar descalifica-o dacă undeva, într-o ţară civilizată, s-ar percepe just - şi dramatic - grosolănia mentală a acestor colegi. Asemenea dascăli continuă să se înconjoare de asistenţi după chipul şi asemănarea lor, care au şanse să-şi imite modelul tutelar încă două-trei decenii. La aceasta se adaugă programele de învăţămînt cărora nefericita reducere a perioadei de studii, de la cinci la patru ani, le-a impus să îndese informaţia ca să juxtapună, contra cronologiei şi a bunului simţ, antichitatea şi Evul Mediu.

În institutele academice, o primă serie de cercetători au fost invitaţi să-şi asume sarcini didactice: era încă în 1990, în plină euforie iacobină. Tremurînd de parcă ar fi văzut un spectru, la intrarea revoluţionarei mele persoane, d. I.D.-B., încă prorector al Universităţii din Bucureşti, mi se adresa: "Poftiţi, d-le profesor", deşi nu eram decît un simplu cercetător, ocupînd exact acelaşi post de 20 de ani. Poate că ideea ca studenţii să-şi aleagă profesorii nici nu era aşa de rea ... Timpul a trecut, o a doua serie, mai numeroasă, a fost atrasă de învăţămînt, din motive care nu sînt numai alimentare, deşi - de ce n-am spune-o ? - cumulul a devenit condiţia unui trai decent. De aici au apărut disfuncţii în activitatea institutelor, la care Academia reacţionează cu o exagerată severitate. În realitate, e numai un aspect al crizei institutelor în ale căror preocupări istoria deţine locul principal (de fapt, *mutatis mutandis*, o criză a tuturor institutelor). Această criză este determinată de discreditarea istoricului - pierderea capitalului de prestigiu simbolic -, de dificultăţile de a publica rezultatele muncii noastre, de tensiunile între o generaţie vîrstnică, parţial compromisă, şi tinerii cooptaţi recent în institute, de absenţele frecvente şi îndelungate ale aceloraşi tineri, ca bursieri în străinătate, de eclipsa unei gîndiri teoretice care să structureze cercetările.

Să luăm pe rînd aceste trăsături ale situaţiei, care nu sînt inevitabile, nici, toate, nefaste. E adevărat că responsabilitatea politică şi morală a istoricilor pentru opera de propagandă oficială a regimului comunist, responsabilitate pe care tocmai cei mai vinovaţi o dau uitării, i-a adus întregii bresle un discredit care nu e nedrept, deşi au existat şi caractere integre. Pentru acestea din urmă, mijlocul de supravieţuire a fost orientarea către cercetări punctuale, de erudiţie (Pierre Chaunu, după o vizită la Bucureşti, dovedea că a înţeles, vorbind de "pointillism istoric"). Problema nu e că istoricii şi-au pierdut autoritatea morală - mantia sacerdotală care a alunecat de pe umerii lor era oricum făcută pe altă

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

măsură, cea a făuritorilor națiunii din veacul al XIX-lea, - ci că eliberarea a venit prea tîrziu ca oamenii să-şi mai schimbe sistemul de referințe. Cine a acumulat, decenii de-a rîndul, o informație bogată, dar de un anumit tip, nu e dispus să o lase la o parte, ca să învețe altceva. Există şi excepții, dar ele nu sînt încurajatoare: i-am văzut pe unii că-şi părăsesc domeniul în care se reformaseră şi îşi cîştigaseră chiar o reputație onorabilă, pentru a dobîndi la repezeală, eventual după scurte stagii de documentare în Occident, o nouă specializare, mai "fashionable" (de pildă, politologia, după istoria artei bizantine).

Alții se plîng că revistele profesionale, întîrziatate la Editura Academiei, care era demult o întreprindere falimentară şi financiar şi intelectual, nu le oferă un spațiu destul de vast pentru afirmare. De la o vreme s-au înmulțit culegerile de studii cu caracter omagial. Cum iese un profesor la pensie, i se închină un "Festschrift". Dar au apărut şi reviste noi: *Revue des études roumaines*, adusă în țară, *Revista de istorie socială*, *Buletinul* Institutului de studii sud-est europene, *Revista Monumentelor Istorice* şi *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, *Martor*, *Hrisovul*, reluat, *Xenopoliana*, *Mediaevalia Transsylvanica* şi, probabil, altele pe care le-am uitat. Multe, avînd în vedere că lansarea unei reviste e o inițiativă care implică mari răspunderi. Ne putem socoti avantajați față de situația de la sfîrşitul lui 1989 ? Fără doar şi poate. Editurile, şi ele, au crescut ca număr şi posibilități: să nu aruncăm asupra lor vina, fiindcă se străduiesc şi chiar izbutesc să facă mai mult decît ar fi fost de aşteptat într-o economie de tranziție, a cărei fragilitate o cunoaştem fiecare dintre noi.

Atmosfera din institute şi, cu atît mai vîrtos, din facultăți reflectă şi ea nehotărîrile şi ipocriziile de a doua zi după o victorie discutabilă. Notele false şi grelele tăceri care intervin abrupt nu pot produce o armonie, iar unanimitatea corurilor nici n-o mai dorim. Sîntem siliți să lucrăm împreună, oricît ar fi de diferite experiențele din trecut, judecățile personale cu privire la prezent şi, în general, sistemele de valori. Tinerii, în interiorul institutelor sau al facultăților, nu se mai revoltă ca în 1990. Dar, în condiții pe care ei le percep ca gerontocratice, se retrag. Renunțînd să mai solicite un dialog care nu li se oferă, îşi concentrează energia spre obținerea unei burse, cu perspectiva, poate, a alteia următoare, ca să mai întîrzie întoarcerea într-un loc unde nu-i aşteaptă nici căldura omenească,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nici biblioteca ţinută la zi cu ultimele apariţii, nici măcar o locuinţă ceva mai încăpătoare decît celula de cămin studenţesc.

In sfîrşit, dacă vocaţia şi competenţa ar triumfa, ar mai rămîne o lacună care, vizibilă în pregătirea tuturor generaţiilor de istorici români de după război, limitează şi acum progresul studiilor noastre, fiind responsabilă şi pentru aberaţiile discursului public. Majoritatea istoricilor s-au dovedit incapabili de opţiune teoretică, cea pentru marxism fiind oportunistă şi superficială. În 1990, repudierea marxismului s-a manifestat prompt şi quasi-unanim, ceea ce nu-i o chezăsie de sinceritate. Acolo unde ar fi normale suprapunerea sau paralelismul unor limbaje axiologice, nu există de fapt nici o formulă din filosofia istoriei care să fi influenţat interpretările produse de istoriografia noastră în ultimul deceniu. Singura alternativă la un pozitivism inerţial o reprezintă doar aplicarea, mai mult sau mai puţin paradoxală, a perspectivelor lui Foucault (sau chiar Bourdieu) în context românesc, soluţie care i-a sedus doar pe cîţiva "străluciţi marginali", după expresia unui gazetar. E grav ? E foarte grav, căci fără un dialog interdisciplinar cu ţintă filosofică nu se poate concepe nici o perfecţiune a istoriografiei în afară de precizarea unor date şi fapte identificate cu ficţiunea "adevărului obiectiv".

Aşadar, o reformă, care, bineînţeles, nu era să fie decretată de autoritatea politică, abia începe. Cenzură nu mai este, istoricii sînt liberi să circule la congrese sau colocvii şi apar, chiar prea des, la televiziune. Cu toate acestea, lupta pentru o nouă vulgată a istoriei naţionale e în plină desfăşurare. Ca şi în 1947-1948, se revendică o reinterpretare globală, cu deosebirea că aceasta nu mai e stabilită cu forţa. Suprimarea Institutului de studii social-politice de pe lîngă C. C. al P.C.R., ca şi a Muzeului de istorie a Partidului, s-au făcut fără vandalisme. Distrugerea sau ascunderea unor arhive, chiar în timpul Revoluţiei sau în primele luni ale anului 1990, n-au putut fi împiedicate, dar ele par să fi afectat numai moştenirea documentară a unui trecut foarte recent. Totuşi, istoria contemporană este, în actualele condiţii ale accesului la arhive, tocmai perioada pentru care mijloacele de investigaţie sînt mai puţine şi mai imperfecte. Reticenţele istoricilor de a trata în bloc întreaga experienţă a spaţiului românesc arată mai degrabă ezitarea de a-i impune acestui bogat material o coerenţă discutabilă decît teama lor că ar fi prea devreme pentru o asemenea întreprindere, că ar fi necesară o înnoire a surselor sau că fiecare autor beneficiază doar de informaţia unui domeniu limitat.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ambiţia de a dezvolta o viziune integratoare întîmpină în realitate alte dificultăţi: absenţa unui suport filosofic (nu ideologic) şi faptul că terenul a fost demult ocupat de miturile cărora le-au dat naştere naţionalismul, apoi comunismul şi, în cele din urmă, fuziunea acestora. Ultima sinteză istorică iniţiată înainte de 1989 în România a fost aceea prin care activiştii Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice încercau să legitimeze regimul Ceauşescu în anii 1977 şi următorii. Singurul volum pregătit pentru tipar, cel dintîi, n-a mai fost publicat din motive care ar merita să fie evocate astăzi, ca şi confruntarea publică pe care noul Tratat a provocat-o la vremea aceea între raţionalismul de stînga şi un factice naţionalism de tip neofascist. Pentru diasporă şi pentru universitarii americani, Vlad Georgescu a căutat să prezinte clar şi echilibrat istoria românilor într-o carte a cărei principală originalitate se găsea în capitolele referitoare la cea din urmă jumătate de secol. Mult mai radicală apare restructurarea propusă de Lucian Boia, dar *Istorie şi mit în conştiinţa românească* nu e încă o tenatativă de a rescrie istoria naţională, ci doar un eseu despre cum a fost ea scrisă, sugerînd cu tact ce obsesii ar trebui îndepărtate (lucrarea a fost primită foarte favorabil de intelectualii "literari", cărora li s-a părut "politically correct", dar cu rezerve din parte istoricilor, rezerve pînă acum nedeclarate, şi cu o perfect explicabilă iritare din partea oamenilor bisericii). *O istorie sinceră a poporului român* a fost încercată de Florin Constantiniu, pe baza dublei sale specializări, în istoria Evului Mediu şi în cea contemporană. Mai puţin "sinceră" decît o făgăduieşte titlul, cartea este în linii mari just şi ferm gîndită, deşi nelipsită de inexactităţi scăpate din fuga condeiului. Prejudecăţile sînt relativ învăluite, devenind vizibile doar în excesiva blamare a statului român interbelic, dar procesul făcut primei democraţii româneşti scuză implicit dictaturile faţă de care atitudinea autorului rămîne ambiguă.

Concomitent, traducerea în româneşte a unor manuale străine de istorie a românilor a produs o alternativă. Omniscient, Keith Hitchins a reuşit, prin deplasarea accentelor, să prezinte faptele cunoscute cu detaşare şi sobrietate. Rezultatul este surprinzător de arid, dar satisface prin imparţialitate. Din păcate, cele două volume nu depăşesc limitele cronologice 1774-1947. Catherine Durandin, observatoare pătrunzătoare a contextului politic contemporan, a aruncat o privire mai rapidă asupra trecutului românesc prin labirintul căruia intuiţiile autoarei au călăuzit-o bine. În sfîrşit, în anul care stă să se încheie, a apărut *Istoria României*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

(titlul manifestă despărţirea de naţionalismul etnic), un volum masiv, datorat lui Şerban Papacostea şi colaboratorilor săi, dintre care doi universitari clujeni, Pompiliu Teodor şi Mihai Bărbulescu, pe cînd Keith Hitchins şi Dennis Deletant au fost invitaţi să li se alăture ca omagiu atît pentru competenţa lor, cît şi ca garanţie a unei obiectivităţi de care indigenii au dat mai rar dovadă.

Toate aceste lucrări au contribuit semnificativ la combaterea mistificării istoriografice. Ele au însă în comun ideea că împletirea de evenimente şi monumente a unei epoci poate fi expusă în chip firesc sub rubrici ca: societate, economie, cultură, politică (neapărat în capitole diferite, externă şi internă). Nici o încercare de construcţie a acestui model moştenit de la secolul al XIX-lea n-a intrat în discuţie. Totuşi, la capătul multor experienţe, trebuie spus că adevărata istorie, crudă şi concretă, neprelucrată în laborator, este aceea care se constituie din înmănuncherea unor istorii paralele, personale. Vă amintiţi poate romanul lui Thornton Wilder, *The Bridge of San Luis Ray*. Un accident, prăbuşirea unui pod, dă prilejul de a povesti vieţile celor cîtorva persoane care, aflîndu-se întîmplător acolo pe pod în acelaşi moment, au murit împreună. Ceea ce acolo era ficţiune meşteşugit ţesută poate deveni model pentru o reconstrucţie istorică. De la o vreme, de cînd "evenimenţialul" a fost repus în drepturile sale, şi biografia se bucură din partea istoricilor de un interes sporit. Pentru ultimele două secole, ori chiar de mai demult, culegerea unor "vieţi reprezentative" ar realiza cadrul unei reflecţii istorice căreia i se restituie dramatismul. Naraţiunea se transformă în replică la disocierea nivelurilor în care se implică aceeaşi existenţă omenească.

Pe alt plan, cel al structurilor instituţionale şi al libertăţii de informaţie, o iniţiativă foarte interesantă netezeşte calea. După un model olandez (Institutul de Documentare asupra Războiului) şi cu o subvenţie consistentă de aceeaşi origine, Fundaţie "Noua Europă" are intenţia de a crea în Bucureşti, pe lîngă Colegiul care există din 1993, un Centru Român pentru Informaţie şi Documentare. Acesta îşi propune să promoveze valorile democratice - adevărul, dialogul şi drepturile omului - prin reunirea de materiale de arhivă şi alte mărturii, inclusiv înregistrări de istorie orală, cu privire la ultimii 60 de ani din istoria României, într-un fond accesibil oricui. În afară de colecţiile documentare şi de biblioteca ce se vor constitui, Centrul urmează să desfăşoare o activitate care se va

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

reflecta în editarea unor monografii şi a unui buletin semestrial. Echipe de cercetători vor putea încheia contracte temporare cu Centrul, în vederea alcătuirii unor studii independente pe teme controversate din trecutul cel mai apropiat. Coagularea unei acţiuni a societăţii civile în acest domeniu ar putea fi un semn de revenire la normalitate.

Mistificarea la care reacţionăm, de dată mai veche sau mai recentă, n-a fost îngrădită în zona care fabrică imagini istorice. Ea s-a infiltrat şi în reţeaua de răspîndire a acestor imagini. Forma cea mai directă şi, aparent, mai veridică de contact cu istoria este muzeul. Aici s-a procedat sumar, închizîndu-se unele săli (ca în Ardeal după 1919, ca la Budapesta după 1989) şi scoţîndu-se din depozite piese altădată ocultate: cenzura funcţionează în sens invers. Tipul de discurs nu s-a schimbat, dar procedează după alte repere. Singura dogmă disponibilă era naţionalismul, care şi-a găsit sanctuarele în muzeele militare (iarăşi, ca la Budapesta). Revanşa anticomunistă şi-a stabilit "locul de memorie" la Sighet - închisoarea unde au suferit şi au pierit fruntaşii clasei politice dinainte de război -, dar, într-o expresie mult mai subtilă, poate fi recunoscută şi în noul Muzeu al Ţăranului Român. Casele memoriale sînt îmbătrînite, lăsate în paragină, destinate aproape exclusiv catehizării şcolarilor. Slavici, la Şiria, este adăpostit în castelul unui nobil ungar, Enescu la Teţcani are doar două încăperi mobilate în spiritul caselor de cultură de pe vremuri, cu vitrine tapiţate roşu. Redeschis de curînd, Muzeul Municipal Bucureşti are în sfîrşit un aer normal, iar cei care l-au regîndit au fost mai interesaţi de elementul pitoresc.

Prezenţa trecutului este întrupată în monumentele istorice. "-N-am putea să micşorăm numărul de monumente ?" întreabă autorităţile locale, care, în privincie ca şi la Bucureşti, se supun consemnelor de partid, lecţie învăţată înainte de 1989, şi se lasă influenţate de interesele afaceriştilor. Acţiunea lobby-urilor e înlesnită de absenţa legii monumentelor, pentru care ar fi de invocat felurite pricini, şi de neajunsurile în funcţionarea instituţiilor existente, precum şi de ineficienţa organismelor de evidenţă, avizare şi control. Identitatea tradiţională a oraşelor şi satelor noastre este mutilată, fie prin degradare, fie prin diverse tipuri de agresiuni cărora le cad victimă tot mai multe clădiri. În contextul discuţiei noastre de astăzi se cuvine amintită doar nepăsarea generală, atît faţă de monumentele de arhitectură, semnalate ca atare, cît şi faţă de un mare număr de edificii de calitate, fără merite excepţionale, dar care în ansamblu creează atmosferă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

deci au valoare urbanistică. Mistificarea începe din momentul în care transformările şi implantarea unor construcţii noi sugerează o fictivă continuitate. Am în vedere proiectul unei grandioase catedrale în centrul capitalei. E îngrijorătoare graba cu care conducerea Bisericii acceptă să părăsească vechea Mitropolie, după 350 de ani, ca să se instaleze într-un sediu mai apt pentru ostentaţia de pompă şi solemnitate, nescotind nevoile duhovniceşti ale comunităţii. Să nu fie oare îndreptăţită bănuiala că se caută un loc unde vor fi filmaţi preşedintele, guvernul, senatorii şi deputaţii cu ocazia marilor sărbători religioase şi care va rămîne pustiu în restul anului ? Oricum, tendinţa este de a imita statul, care a abandonat şi el clădirea istorică a Parlamentului, deşi tocmai retragerea sa i-ar îngădui Patriarhiei să ocupe singură această acropolă, pînă de curînd împărţită între puterea civilă şi cea eclesiastică.

Trecînd la alt nivel de comunicare cu istoria, cel al lecturii, este de remarcat că adevărata anarhie din 1990, cînd apăreau diverse broşuri bizare, alcătuite *ad hoc* de diletanţi, s-a cam epuizat. Profesionalismul şi-a redobîndit drepturile. Marginalii necalificaţi s-au grupat în extrema dreaptă, fiindcă publicistica legionară nu include numai memorii, ci şi tenatative de a rescrie istoria Gărzii de Fier, în cea mai apologetică formă posibilă. Restabilirea unui raport raţional cu trecutul a făcut progrese, încrîncenarea luptelor politice a început să se lipsească de argumentul istoric, care era fundamental în emoţionalitatea primilor ani după Revoluţie. Într-o societatee liberă, cum spune Havel, "o istorie care nu e supusă nici unei selecţii prealabile poate să existe pur şi simplu". Nu e vorba aici de a corecta iluzia că vom renunţa vreodată la orice selecţie, ci de dorinţa legitimă de a reduce ponderea acelui *a priori* politic în judecata istorică. Din acest punct de vedere, comunitatea ştiinţifică şi chiar publicul larg se autoeducă treptat. Cu încă o excepţie: minorităţile naţionale. Pe cînd însa un grup etnic puţin numeros şi fără o distribuire compactă în teritoriu, ca armenii, cultivă un stil sentimental paseist în paginile revistei *Ararat*, de altfel bine scrise, cazul maghiar e foarte diferit. Întîmplarea mi-a pus la dispoziţie o istorie a Transilvaniei publicată în ungureşte la Odorheiul Secuiesc în 1992, sub titlul *Erdély a historiaban*. Răspunsul pe care-l capătă acolo problemele controversate ale vechiului dialog este cel clasic, în sensul istoriografiei maghiare. Într-o Transilvanie pe care strămoşii lor daco-romani o părăsiseră în urma decretului lui Aurelian, românii îşi fac intrarea abia după marea invazie a

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tătarilor (după Szucz Jeno; Makkai Laszlo le atribuie drept spaţiu de formare regiunea dintre Sofia şi Carpaţii Meridionali). Aprecieri mai nuanţate se găsesc sub semnătura istoricilor Kosary Domokos şi Miskolczy Ambrus; cartea e alcătuită, după tehnica mozaicului, din fragmente desprinse din lucrările mai multor autori, deşi niciunul român. Desigur, nu e o carte subversivă, dar propagandă este (ca în orice manual) şi ea tinde să statornicească ideea unei istorii comune a maghiarilor din Ungaria şi a celor din România.

În sens opus avem de semnalat acţiunea cinematografului şi a televiziunii. Producţia de filme româneşti a anilor din urmă se caracterizează prin tendinţa de a denunţa regimul comunist şi, ocazional ("Senatorul melcilor", "Terminus Paradis"), chiar atmosfera de corupţie şi vulgară iresponsabilitate de după '89. Dincolo de o realitate direct determinată de condiţia politică, pe care o incriminează, de pildă, Stere Gulea, pentru Lucian Pintilie sau Mircea Daneliuc, moralişti stăpîniţi de o înverşunată ură de sine, însăşi societatea românească e de acuzat, ca barbară sau, după marile mutaţii din ultima jumătate de secol, pervertită. Pe de altă parte, Sergiu Nicolaescu, în "Oglinda", a oferit o mediocră şi partizană reconstituire a lui 23 August. Filmele precedente ale aceluiaşi regizor, adevărate benzi desenate, ca pentru a ilustra tirade patriotice, n-au ieşit încă din circulaţie. Un post TV şi-a făcut o specialitate din vechiul repertoriu cu haiduci şi cu ilegalişti. La televiziune, filmele documentare sînt în general oneste şi utile; în schimb, mesele rotunde pe teme istorice nu prind viaţă, nu slujesc ca instrument de autocunoaştere pentru o naţiune care şi-a pierdut trecutul.

În anii regimului comunist, memoria era o rugăciune pe care bătrînii o repetau în tăcere sau pe care o şopteau la ureche copiilor. Atîtea familii au păstrat astfel epavele marelui naufragiu - un certificat de eliberare din închisoare, o fotografie, o medalie, poate şi cărţi interzise. Murmurul memoriei româneşti a crescut treptat, dar n-a devenit imensul cor la care ne-am fi aşteptat, ci un vacarm de voci stridente, strigînd fiecare adevărul său. Întoarcerea trecutului, ca şi a supravieţuitorilor emigraţiei, e traumatizantă. Reconstruirea unei identităţi ar trebui să adopte un model etic, dar ar însemna să lase de o parte pe acei români, deloc puţini, care, de bună voie sau silit, au absorbit comunismul în substanţa vieţii lor. A ni se spune acum că jumătate din populaţie a avut de cîştigat din modernizarea forţată adusă de comunism este cinic şi fals.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Şi apoi, chiar aşa, ce-i de făcut cu cealaltă jumătate ? "Mistificarea" căreia organizatorii acestui colocviu au înţeles să i se opună operează cu sofisme.

Nu numai Daniel Barbu, ale cărui consideraţii despre instaurarea comunismului în România au fost întîmpinate de o violentă opoziţie, ci şi Sorin Antohi, în cu totul alt context, comentînd *Surveiller et punir*, au cerut "să se renunţe la eroizarea romantică a disidenţei intelectuale" şi să se scrie despre cele patru decenii de regim totalitar altfel decît în cadrul formulei "Noi versus Ei". Amîndoi autorii îl invocă pe Foucault atunci cînd propun o interpretare pozitivă a puterii totalitare. Ar fi nedrept să le facem un proces de intenţie, să căutăm intenţii nemărturisite în adoptarea unei poziţii care comportă un oarecare risc de impopularitate. Dar invitaţia de a exprima judecăţi mai echilibrate asupra acestui trecut dureros ne aduce aminte de tendinţa de reabilitare a stalinismului care a apărut în Uniunea Sovietică după înlăturarea lui Hruşciov şi care a reuşit să întîrzie cu 20 de ani demolarea miturilor dictaturii. Şi dacă, toată viaţa noastră, am gîndit în termeni de "ei" şi "noi", ce motiv am avea acum să ne schimbăm ? Sîntem gata să ne asumăm, ca români, trecutul integral, al cărui adevărat tragism nu provine din sacrificarea celor buni, ci din laşitatea celorlalţi, pe care comunismul i-a lăsat orfani. Nu ne ascundem caracterul ruşinos şi grotesc al transformismului la care sîntem martori. Dar nici n-avem de ce să acceptăm ficţiunea unei culpe colective de dragul reconcilierii naţionale în Piaţa Independenţei (sau a Constituţiei). Interesant este, de altminteri, că cea mai perseverentă reacţie la aceste acrobaţii teoretice, contestaţie avînd o fermă bază raţionalistă, a venit din partea unui literat, Alexandru George, serios orientat în materie de istorie şi politică.

Deşi reforma istoriografiei româneşti nu va fi îndeplinită de azi pe mîine, să ne străduim totuşi a-i fixa reperele. Multe subiecte necunoscute sau falsificate chemă atenţia unei alte generaţii care, dacă ne facem datoria, va fi mai fericită.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

DEMISTIFICARE SAU REMISTIFICARE ?
TRECUTUL COMUNIST ÎN VIZIUNE ACTUALĂ

Şerban Papacostea

Prăbuşirea suprastructurii de partid a regimului comunist din România în decembrie 1989 a eliberat şi istoriografia română din constrîngerile impuse de directivele politice şi ideologice ale partidului şi statului totalitar. Libertatea recîştigată pe multiple planuri s-a manifestat şi în cîmpul criticii istoriografice. Se remarcă în acest sens apariţia unui curent de demistificare a istoriografiei trecutului comunist dar cu prelungiri în timp şi în epoca precomunistă, cea a istoriografiei naţionale. Lucrările apărute în cadrul acestui curent şi-au cîştigat merite incontestabile chiar dacă, uneori, în elanul înnoirii istorigorafice, interpretarea îşi depăşeşte scopul şi implică în demistificare şi unele teze ale istoriografiei române care nu au nimic comun cu ceea ce consituie o mistificare. Oricum, în ciuda unor exagerări şi a insuficienţei delimitării între mit, legendă, fals şi mistificare, uneori amalgamate nediscriminat, noul curent are o incontestabilă valenţă pozitivă şi, cu precauţiile de rigoare, el se cuvine continuat şi dezvoltat, îndeosebi astăzi când se constată formarea unei puternice tendinţe de mistificare sau remistificare a trecutului comunist, în concordanţă cu linia de interpretare impusă odinioară de forurile de resort create de regimul totalitar comunist şi cu necesarele adaptări actuale.

Cu atît mai necesară este, aşadar, sub raport ştiinţific şi actual politic, urmărirea atentă a procesului de remistificare a trecutului totalitar-comunist care se manifestă în forme mai discrete sau mai agresive, dar în orice caz din ce în ce mai insistent, sub ochii noştri. Un întreg efort de denaturare şi legitimare a comunismului din România, destinat să creeze o stare de spirit favorabilă unui scop politic, care nu e greu de ghicit, se desfăşoară convergent, dacă nu chiar coordonat, din diverse segmente ale spectrului politic românesc. Foşti activişti sau conducători ai Partidului Comunist, nostalgici ai regimului trecut, gazetari, forţele organizate care

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

s-au salvat din naufragiul regimului comunist şi intelectuali care au asumat sarcina ingrată de a descoperi argumente istorico-politologice justificative pentru varianta "din România" a sistemului sovietic impus ţării la sfîrşitul celui de al doilea război mondial îşi asociază eforturile pentru a "reabilita" trecutul comunist şi a-i conferi statut de realitate organică, spontană şi autogenă a istoriei noastre, pentru a-l elibera de păcatul său originar, hegemonia sovietică şi dictatul lui Stalin. Formulate mai elementar sau mai savant, comunicate direct sau prezentate în haina elegantă a curentelor istoriografice, sociologice sau politologice apusene, "tezele" puse în circulaţie de exponenţii acestui curent de legitimare istorică a comunismului se constituie într-un vast păienjeniş de mistificare istorică, fenomen de "suprastructură" care tinde să consolideze "infrastructura" neocomunismului.

Întocmirea unui inventar complet al tezelor puse în circulaţie în anii din urmă a curentului de remistificare a trecutului apropiat rămîne un proiect a cărui împlinire revine specialiştilor istoriei contemporane şi politologilor. Textul de faţă nu îşi propune decît să semnaleze fenomenul, să-i sublinieze semnificaţia prin cîteva exemple ilustrative şi, pe această cale, să sesizeze opinia publică asupra primejdiei de a deveni prada unui nou masiv val de falsificare a istoriei. Celor care îşi consacră activitatea cercetării ideologiei în general, şi tehnicii dirijării opiniei publice în special, investigarea sistematică a masivului efort actual de remistificare a trecutului comunist le va oferi un excelent cîmp de observaţie. Ea le va permite să reconstituie spectrul temelor propagandistice introduse în circuitul public de curentul remistificator şi să ajungă la forţele care le elaborează, la mediul social-politic care le generează şi le difuzează. În urma acestor investigaţii va fi neîndoielnic stabilit şi caracterul spontan sau premeditat al reinterpretării mistificatoare a epocii comuniste.

Schematic, şi redusă la tezele esenţiale, istoria regimului comunist din România se desfăşoară astfel, în versiunea neocomunistă.

În România, comunismul nu a fost decît în subsidiar un fenomen de import, impus din afara ţării; elementul străin, intervenţia forţei sovietice, s-a altoit pe o realitate internă, o "predispoziţie" a românilor care, aderînd masiv la comunism după 1944, au asigurat legitimitate regimului comunist a cărui instaurare la putere se dovedeşte a fi fost rezultatul unui "indiscutabile alegeri istorice". Faptul că descoperirea acestei "predispoziţii" vine în contradicţie flagrantă cu cei numai o mie de

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

comunişti dinainte de 1944 nu pare a deranja logica autorilor acestei fabuloase descoperiri. Despre decalogul elaborat de Kremlin cu instrucţiuni către comuniştii români cu privire la modalităţile comunizării României şi a subordonării ei totale faţă de URSS autorii tezei "predispoziţii", a caracterului nesemnificativ sau secundar al ingerinţei sovietice, nu par a fi informaţi.

Proclamaţia regelui Mihai I de la 23 august 1944 a fost redactată de Lucreţiu Pătrăşcanu şi doar "rostită" de suveran la radio. Ne apropiem vertiginos de unul din falsurile constitutive ale versiunii comuniste şi a istoriografiei contemporane, acela a înfăptuirii de către Partidul Comunist a "eliberării ţării", a "insurecţiei antifasciste şi antiimperialiste". Despre rolul partidelor democratice şi despre cel personal al regelui în înfăptuirea acestui act, exponenţii noului val mistificator iarăşi nu par a şti nimic. După cum par a fi uitat şi ceea ce unii dintre noi nu au uitat, anume teza "eliberării patriei de către glorioasa armată roşie".

Luînd iniţiativa legislativă după 30 august 1944, comuniştii s-au aflat mereu, "cu un pas înaintea celorlalte forţe politice". În aceste condiţii, e de la sine înţeles că instaurarea guvernului Groza la 6 martie 1945 s-a înfăptuit pe cale constituţională, "cu respectarea tuturor formelor legale"; ceea ce diminuează rolul trupelor sovietice, a ocupaţiei sovietice, al ingerinţei lui Stalin prin emisarul său, A. I. Vîşinski, notoriul procuror din vremea de vîrf a terorii staliniste în URSS. Că acelaşi scenariu a fost aplicat şi în celelalte ţări destinate a deveni satelite ale Uniunii Sovietice nu pare a tulbura logica istorică a elaboratorilor acestor teze. În cazul cel mai bun, unii dintre ei admit că la instaurarea comunismului în România au concurat, cu contribuţii egale, ingerinţa sovietică şi voinţa populară.

Gheorghe Gheorghiu-Dej a rezistat de la început sovieticilor, în opoziţie cu guvernul moscovit Ana Pauker, Vasile Luca ş.a. Nu ni se explică însă de ce Stalin a tolerat această rezistenţă antisovietică. Iuliu Maniu e vinovat că nu a sprijinit această rezistenţă. Nu se adaugă însă că a înţeles între rolul unui Anton Alexandrescu, paravan "naţional-ţărănist" al totalitarismului comunist încă deghizat şi cea de martir al comunismului, arestat şi asasinat în detenţie din ordinul "rezistentului" antisovietic Dej.

Suveranul, care a domnit în colaborare cu regimul comunist, a asigurat legalitatea guvernării. În chip suspect, o amnezie desăvîrşită învăluie în textele mistificatorilor greva regală, care indică sensul real al acţiunii regelui, al "colaborării" sale cu guvernul Petru Groza. E drept,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

susţin interpreţii actuali ai trecutului comunist, că alegerile din 1946 au fost "contestate", dar confiscarea statului de către comunişti s-a făcut cu ajutorul unor procese "prin excelenţă legale". Nimic despre falsificarea absolută a alegerilor din 1946, fapt astăzi certificat de înşişi istoricii ruşi care au avut acces la arhivele sovietice şi care nu îşi fac scrupule din a recunoaşte fără rezerve că rezultatul a fost dictat de la Moscova. În ciuda acestor date categorice, care răstoarnă întreaga construcţie a acceptării comunismului în România pe temeiul unei "predispoziţii" naţionale, curentul neocomunist invocă suportul popular, "relativ însemnat", din care au beneficiat comuniştii, în vreme ce partidele istorice erau "discreditate" în ochii maselor, între altele din pricina răspunderii lor în ceea ce a fost instaurarea dictaturii regale din 1938. Iarăşi pentru a servi cauza, mistificatorii uită că majoritatea covîrşitoare a populaţiei româneşti a votat cu Iuliu Maniu în 1946.

Membrii partidului comunist în număr de numai o mie înainte de război (cum rămâne însă cu predispoziţia românilor pentru comunism?) s-au înmulţit cel mai rapid după 1944, raportat la celelalte ţări satelite. Aplicarea aberantă a metodei cantitative în cazul de faţă tinde să confirme că pentru români acceptarea comunismului a fost într-adevăr o "alegere istorică" (în realitate cifrele invocate, în măsura în care au valoare, indică contrariul).

Represiunea nu a jucat un rol politic central în instaurarea comunismului; ea nu a definit "natura şi directivele puterii", întrucît nu a lovit direct decât o infimă minoritate de români; chiar extinzînd numărul victimelor directe la cercul familiilor lor, represiunea nu a cuprins decît maximum opt la sută din populaţia totală. În schimb, imensa majoritate a populaţiei nu a avut decît de cîştigat, în calitate de salariaţi de stat, studenţi, elevi etc. Condiţia de trai a acestor categorii majoritare s-a ameliorat simţitor, trecerea de la sat la oraş a constituit un salt în existenţa lor socială fapt care covârşeşte neajunsurile suferite de o redusă minoritate din partea regimului totalitar şi îi conferă acestuia un caracter hotărît pozitiv. Exponenţii curentului de remistificare a istoriei comunismului nu par a şti nimic despre teoria generalizată, despre condiţia zilnică de teroare în care era condamnată să trăiască imensa majoritate a populaţiei, de încadrarea acesteia de o imensă armată de cadrişti responsabili de stradă, responsabili de bloc, de agenţi omniprezenţi ai securităţii şi ai partidului, de presiunea exercitată prin sindicate, "curelele de transmisie"

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ale partidului, de acapararea silnică a pămîntului ţării - colectivizarea forţată, de preluarea unei părţi însemnate a avuţiei naţionale de către sovietici, de prezenţa consilierilor sovietici în sectoarele cheie ale vieţii politice şi ale instituţiilor ţării, de politica de înfometare, de condamnarea celei mai mari părţi a populaţiei la condiţia de supravieţuire cotidiană; pentru a nu mai aminti, decît în trecut, de suprimarea oricăror libertăţi, care ea singură infirmă total falsul de interpretare eliberat sub ochii noştri. Rolul imensului efort de remodelare a mentalităţilor colective, în condiţiile teroarei de masă şi ale acţiunii propagandei oficiale, nestînjenită de libertatea de expresie, este cu desăvîrşire ignorat de protagoniştii restauraţiei ideologice neocomuniste.

Viziunea pozitivă despre rolul comunismului în istoria contemporană a României, în care s-ar fi articulat "organic", asigură tranziţia spre teza revoltei exclusiv anticeauşiste din decembrie 1989, pentru înlăturarea "întinării" de către dictatorul roşu a valorilor şi idealurilor superioare ale comunismului. Prăbuşirea comunismului în România e prezentată ca rezultat al eşecului regimului de a corespunde funcţiei de îndestulare materială, "animalico-pastorală", pe care şi-a asumat-o. Despre prăbuşirea Uniunii Sovietice, despre incapacitatea ei de a mai susţine blocul de sateliţi pe care îl constituise cu decenii în urmă, remistificatorii nu par a avea conştiinţă. Că această prăbuşire s-a datorat în mare măsură bumerangului teroarei permanente, care a paralizat forţele vii ale societăţilor comuniste, nu pare să tulbure elanul reinterpretativ al cercurilor neocomuniste.

Ceauşescu a fost răsturnat de forţe internaţionale - teză care cuprinde o mare parte de adevăr - pentru a îndepărta România de la un curs politic naţional - ceea ce este un neadevăr flagrant. Nu poate fi naţional un regim care înlătură sistematic şi permanent naţiunea de la deciziile care o privesc; adevăr elementar, care "a scăpat" atenţiei elogiatorilor timpului trecut.

În esenţă, noua viziune asupra trecutului comunist al României va fi următoarea; regimul comunist a avut de la începuturile sale legitimitate, conferită de sus de suveranul ţării şi de jos de adeziunea populară din ce în ce mai largă; aşadar regim "naţional", care a satisfăcut interesele majorităţii populaţiei, s-a opus sovieticilor prin reprezentanţii săi cei mai autentici şi nu a paracticat decît marginal represiunea împotriva celor care se opuneau restructurării social-economice; prăbuşirea comunismului în

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

România s-a produs din cauza incapacității sale de a mai corespunde promisiunilor sale inițiale de bunăstare generalizată, urmare a "greșelilor" lui Nicolae Ceaușescu, dar și acțiunii forțelor internaționale hotărîte să pună capăt cursului național al regimului.

Rândurile de față nu sînt nici o cercetare, care urmează să fie înfăptuită, nici măcar o semnalare, care s-a mai făcut, ci doar un îndemn adresat specialiștilor demistificării de a-și îndrepta privirile și investigațiile spre manifestările *actuale* ale tendinței de mistificare a trecutului celui mai apropiat.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

TRECUTUL CA PREZENT ŞI PREZENTUL CA TRECUT ÎN ROMÂNIA POST-TOTALITARĂ

Ovidiu Pecican

1. Nevoia de sinteze istorice ca expresie a nevoii de renovare discursivă şi metodologică în România anilor '90

La Salonul Naţional de Carte de la Cluj, ediţia 1998, au fost premiate două cărţi de istorie. Una era sinteza de *Istoria românilor* semnată de cinci istorici redutabili – trei români, doi străini[1] -, şi premiul venea să consacre o semnificativă tentativă practică de a elabora o nouă viziune asupra subiectului. Cealaltă aparţinea lui Alexandru Zub şi era o reflecţie cu privire la modificările discursului istoriografic autohton în perioada tranziţiei[2]. Aproape în acelaşi timp, juriul ASPRO acorda unul dintre premiile asociaţiei cărţii lui Lucian Boia despre miturile noastre istoriografice. Faptul că două jurii literare premiază cele trei cărţi pomenite aici semnalează, cred, un reviriment pe care cartea de istorie îl cunoaşte după câţiva ani de tatonări şi ezitări. Vreme de cincizeci de ani scriitorii au fost conştiinţele prin excelenţă neînregimentate ale naţiunii, istoria şi disciplinele socio-umane lăsîndu-se în mare măsură înregimentate. Pe de altă parte, e important de observat că triada de titluri avută în vedere răspunde unei nevoi acute a societăţii româneşti de renovare a viziunii asupra trecutului nostru. Ceea ce salutau deci scriitorii era tentativa de a demonta mecanismele unui discurs istoric poate depăşit, poate redundant, poate chiar valid, dar în orice caz rigid, închistat în propria, unică, viziune. Încercarea de a regîndi faptele de odinioară prin prisma altor achiziţii conceptuale, de a descifra alte înţelesuri, de a muta unghiul investigaţiei, toate acestea sînt semnalate, pîndite cu interes şi întîmpinate cu entuziasm de publicul interesat de evoluţia unei discipline mereu prestigioase la noi.

Ele survin într-un peisaj de specialitate deja modificat de cîteva apariţii autohtone (sintezele lui Vlad Georgescu şi Florin Constantiniu, de pildă) şi străine (sintezele lui Keith Hitchins şi Catherine Durandin) şi

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

relativizează salutar maniera pînă nu demult monologală a reconstituirii realităţilor apuse.

2.Mari absenţe: metaistoria şi antropologia culturală

Cu toate acestea, suntem încă departe de a fi recuperat pe toate dimensiunile întîrzierea în care istoriografia română multă vreme s-a plasat. Rămînem deocamdată pe mai departe tributari modelelor puse în joc de istoriografia franceză – în special de istoricii şcolii *Analelor* -, iar dezbaterea teoretică, elaborarea unor modele epistemologice noi, pe baza unor sugestii venite din mai multe direcţii, cu îndrăzneala cognitivă şi, în acelaşi timp, cu un instrumentar înnoit prin frecventarea altor discipline, încă nu s-a produs. Cu doar două numere în urmă, revista americană *History and Theory* închina un grupaj substanţial de texte unui remarcabil gînditor din perimetrul istoriei: Hayden White. În România nimeni nu a dedicat încă, fie şi cîte o simplă recenzie, celor două lucrări ale sale fundamentale, *Metahistory* şi *The Form of the Content* – apărute cu trei, respectiv două decenii în urmă -, ca să nu mai pomenesc celelalte eseuri publicate de ilustrul teoretician. Şi e cu atît mai regretabil că s-a întâmplat astfel, cu cît *Metaistoria* lui Hayden White a adus istoriografiei servicii de tipul şi calitatea celor pe care, la rîndul său, *Mimesis*-ul lui Auerbach le aducea literaturii.

O altă direcţie fertilă de cercetare, cea ale cărei prime beneficii le aducea în România Claude Levy-Strauss, rămîne explorată - destul de superficial - doar pe latura structuralistă, nu şi pe cea antropologică. Odată moda structuralismului trecută, puntea aşezată de el a rămas suspendată în gol. Aceasta deşi de atunci încoace, antropologia culturală a făcut paşi semnificativi înainte, aducînd importante sugestii metodologice şi achiziţii factice la îndemîna istoricilor. Nimeni nu şi-a propus, de pildă, încă să investigheze sistematic "formele şi conţinuturile identitare (discursurile, ideologiile, miturile, ritualurile, ca forme culturale şi ca acţiuni simbolice producătoare de sensuri), prin care politicile identitare construiesc realitatea socială şi însăşi identitatea actorilor implicaţi în aceste politici, constituite şi constitutive prin praxismul social"[3]. La fel, paradigma simbolică în analiza politicului, aşa cum o concepeau Charles D. Elder şi Roger W. Cobb, se poate aplica într-o manieră convingătoare şi trecutului, nu doar prezentului. După Elder şi Cobb, realitatea e construită social, de-a lungul agregării ei fiind generate

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

multe simboluri. Considerate de colectivitate drept semnificative, fiind împărtăşite de membrii comunităţii, simbolurile respective devin elementele caracteristice ale culturii politice. Actorii sociali individuali ori colectivi le utilizează ca "obiecte" asociate anumitor mituri ori convenţii, situîndu-se unii faţă de alţii prin intermediul lor[4]. Abordarea politicului dintr-o perspectivă simbolică face posibilă reconstituirea "instrumentelor" (a simbolurilor) prin care, într-o societate, indivizii se raportează la politic, şi invers"[5].

Perspectiva simbolică în antropologia culturală presupune interesul pentru modalităţile prin care luptele pentru putere se reprezintă şi se derulează prin confruntări culturale. Studiile care urmează surpind această dimensiune, dînd la iveală rolul esenţial jucat în modelarea realităţilor din spaţiul românesc mituri precum cel al originii troiene şi al celei romane a românilor, mitul originii tîlhăreşti, ca şi poziţionarea cruciaţilor, vlahilor, bulgarilor şi cumanilor, a maghiarilor şi românilor prin intermediul acestor construcţii simbolice.

Din aceeaşi direcţie de investigaţie antropologică provine şi Clifford Geertz, care defineşte conceptul de ideologie într-o viziune care îl face util şi legitimează utilizarea lui şi în cîmpul istoriei politice medievale. Înţelegînd prin cultură sistemul sensurilor formate istoriceşte, care orientează fiinţa umană, Geertz vede în ideologie un sistem cultural, anume sistemul simbolurilor interactive, al categoriilor, al semnificaţiilor, un rol esenţial revenind în acest context analizei procesului de simbolizare. El observă că ideologiile formale apar atunci şi acolo unde regulile tradiţionale, care modelau comportamentul şi gîndirea oamenilor, îşi pierd valabilitatea. În aceste momente de criză a tradiţiei sistemul politic nu mai poate fi organizat şi controlat în mod direct prin tradiţiile moştenite, tocmai pentru că ele nu mai sînt acceptate ca valabile şi evidente. Ideologia trasează hărţile realităţii sociale problematice, asigură o viziune acceptabilă despre un scop colectiv şi asigură forţa morală necesară convingerii, mobilizării oamenilor în raport cu aceasta. În acest sens, ideologia defineşte realitatea socială într-un mod angajat, ea este dimensiunea apologetică şi justificatoare a culturii, obiectivînd printr-un stil viu, pregnant, sentimente morale şi motivînd acţiunea colectivă[6].

Un cadru teoretic incitant pentru analiza limbii şi a discursului îl oferă consideraţiile lui Ralph Grillo cu privire la limbă considerată ca obiect al acţiunilor politice, cele ale lui Austin şi Kenneth Burke privitoare la limbă ca sursă a puterii politice, ori analiza practicii

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

discursive întreprinsă de Raph Grillo[7]. Tratarea textelor istorice ca discurs, luarea în considerare – împreună cu David Parkin – a faptului că orice discurs are, în afară de funcţiile cognitivă şi comunicativă, şi o funcţie politică şi, respectiv, o dimensiune ideologică sînt ipoteze de lucru ce pot modifica sensibil lectura întreprinsă pînă astăzi de către specialiştii formaţi sub semnul lui Clio. În acelaşi sens, se dovedeşte fertilă distincţia lui David Kress între discurs – ca mod de vorbire – şi text oral sau scris, acesta din urmă fiind văzut ca sistem al categoriilor[8].

3. Mari absenţe: politologia şi filosofia

Politologia oferă, şi ea, sugestii fertile istoricului. Teoriile lui Samuel P. Huntington, dezvoltate în volumul *Ciocnirea civilizaţiilor şi refacerea ordinii mondiale* (1997)[9], aduc sugestii interpretative ce se cuvin luate în seamă, în pofida criticilor ce li se pot aduce[10]. Imaginea pe care politologul american o creionează cu privire la perioada post-totalitară, cea inaugurată cu revoluţiile din 1989, evocă, sub multe aspecte, realităţile anterioare erei ideologice, şi pare să le continue pe acelea. Autorul o spune la un moment dat în mod expres: "... Apariţia unei idei internaţionale multistratificate [după 1989 – n. O.P.] seamănă mult mai bine cu cea din timpurile medievale". Acum revin şi simbolurile culturale în prim-plan, semn că identităţile culturale sînt cele care grupează, din nou, colectivităţile umane. "În lumea posterioară Războiul Rece, steagurile contează, asemeni altor simboluri ale identităţii culturale, printre care cruci, semilune, chiar şi obiecte de acoperit capul, deoarece *cultura contează, iar identitatea culturală reprezintă ceea ce este cel mai mult încărcat de semnificaţii pentru majoritatea* oamenilor [subl. O.P.]"[11].

"... Identitatea culturală şi cultura care, la nivelul cel mai răspîndit, sînt identităţi ale civilizaţiei, modelează tendinţele de coeziune, dezintegrare şi conflict..."[12]. Huntington se referă la aceeaşi lume de după Războiul Rece, dar la fel se petreceau lucrurile şi în evul mediu. "Pentru cei care caută identitate şi reinventează etnicitate duşmanii sînt esenţiali şi, potenţial, cele mai periculoase duşmănii apar în jurul liniilor de falie dintre marile civilizaţii ale lumii"[13].

Ca o urmare directă a acestei stări de fapt, codul de lectură huntingtonian poate fi util şi în descifrarea realităţilor istorice medievale. La înţelegerea mai vechilor realităţi s-ar putea astfel porni de la un

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

principiu formulat tot de gînditorul american: "... Politica locală este politica etnicităţii, iar politica globală este politica civilizaţiilor"[14].

Dincolo însă de orice alte consideraţii, din cele de mai sus se detaşează net posibilitatea de a descoperi şi în trecut arealul de referinţă al teoriei politice huntingtoniene.

Un fapt şi mai mirabil este absenţa oricărui interes al istoricilor români faţă de unul dintre experimentele sociale cele mai interesante pe care ne e dat să le trăim. E vorba despre tentativa lui George Soros de a pune în practică ideile lui Karl Popper despre societatea deschisă. Deşi George Soros a vizitat de mai multe ori în decursul ultimilor nouă ani România, deşi el a investit sume semnificative în proiectul său şi pentru ţara noastră, deşi atît cartea fundamentală a lui Popper, *Societatea deschisă şi inamicii ei*[15], cît şi două dintre volumele lui Soros însuşi au fost traduse şi publicate în limba română, nimeni nu a iniţiat o dezbatere serioasă cu privire la consecinţele istoriografice ale acestui program teoretic şi ale aplicării sale.

4. Cu privire la de detensionarea afectivă a prezentului prin regîndirea discursului istoriografic

E un lucru notoriu că în România istoria a jucat şi continuă să joace un rol major nu doar în structurarea conştiinţei identitare, ci şi a discursului identitar. E la fel de bine cunoscut faptul că ea a fost şi continuă încă să fie un ingredient esenţial al legitimării politice. Toate acestea sînt un dat şi ca atare trebuie ţinut seama de ele. Ceea ce se poate face în plus este organizarea unui anume manageriat al istoriei, în spiritul detensionării trăirii afective a istoriei. La ce bun acest efort ? Pentru a ne scuti pe viitor de tensiunile unei convieţuiri sub semnul suspiciunii şi revanşei la nivelul raporturilor dintre majoritate şi minorităţi, pentru ca timpul ce vine să nu ne oblige să trăim pariind încrezător-iresponsabil pe lideri charismatici în spatele retoricii cărora se ascunde lipsa de soluţii pragmatice ori oportunismul politic.

În eventualitatea unei asemenea căi au fost deja elaborate strategii intelectuale viabile şi există deja proceduri omologate. Nu e de mirare că în societăţi unde paradigma naţională e concepută mai puţin etnocentric, mai curînd într-o abordare liberal-democrată şi contractuală, istoria şi-a îndreptat atenţia către alte areale problematice, mai puţin dominate de paradigma gloriilor trecute şi mai atentă la vicisitudinile şi succesele vieţii

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

de zi cu zi. Una dintre căi a fost aşadar aceea a redefinirii evenimentului istoric în sensul depolitizării sale. Aceasta s-a înfăptuit fie pe calea recursului la o istorie ce lua în discuţie durata lungă, marile regiuni geografice, lumile-economii ori trenduri ample ale dezvoltării social-economice, fie prin păstrarea investigaţiei în domeniul umanului cu o deplasare a interesului către aspectele "neepice" ale vieţii (modă, obiceiuri, viaţă de zi cu zi, existenţă familială, idei şi sentimente, mentalităţi şi credinţe).

Toate acestea sînt posibilităţi din interiorul disciplinei, direcţii fertile de demontare a mecanismelor care conduc la încărcarea viziunii asupra trecutului cu un uriaş potenţial afectiv-agresiv. Există însă, fireşte, şi în afara discursului istoriografic propriu-zis modalităţi de a reduce şansele ca trecutul să devină detonatorul prezentului. Am în vedere demersurile grupate sub întrebarea generică "Ce-ar fi fost dacă ? ....". Mulţi dintre experţii occidentali în domeniu nu se sfiesc să treacă de limitele lui, discutînd scenarii alternative ale trecutului. La antipod e de menţionat literatura SF care practică măcar prin două genuri ale sale – ucronia şi fantezia eroică – specularea literară a unor elemente ale trecutului într-o combinatorie inedită.

Încărcarea prezentului de întreaga tensiune emoţională a trecutului în România actuală poate fi stopată printr-o mai accentuată reflexivitate la nivelul profesiei istorice. În măsura în care istoricii români nu vor răspunde acestei exigenţe ei se vor face în continuare vinovaţi de complicitate la nefericirea colectivă.

---

[1] Mihai Bărbulescu, Şerban Papacostea, Pompiliu Teodor, Jeith Hitchins şi Dennis Deletant, *Istoria românilor*, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1998.

[2] Al. Zub, *Discurs istoric şi tranziţie*, Iaşi, Institutul european, 1998.

[3] Enikö Magyari-Vincze, *Antropologia politicii identitare naţionaliste*, Cluj-Napoca, EFES, 1997, p. 111.

[4] C. D. Elder, E. W. Cobb, *The Political Uses of Symbols*, Longman, 1983.

[5] Enikö Magyari-Vincze, *op. cit.*, p. 95.

[6] Clifford Geertz, "Ideology as Cultural System", în *Interpretation of Cultures*, New York, Basic Books, 1973, p. 87-233; Enikö Magyari-Vincze, *op. cit.*, p. 96-97.

[7] Enikö Magyari-Vincze, *op. cit.*, p. 120-121.

[8] David Kress, "Ideological Structure in Discourse", în T. van Dijk (ed.), *Handbook of Discourse Analysis*, vol. 4, London & New York, Academic Press, 1985, p. 26-42.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

[9] Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilization and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, 1997.

[10] Cu privire la criticile ideilor lui Huntington vezi Andrei Marga, *Filosofia construcţiei europene,* ed. a II-a, Cluj, Apostrof, 1997. O dezbatere în acest sens găzduieşte şi revista Altera în nr.8, la care participă Molnar Gusztav, Gabriel Andreescu, Antonela Capelle-Pogăcean, Victor Neumann.

[11] Idem, *Ciocnirea civilizaţiilor şi refacerea ordinii mondiale*, Bucureşti, Ed. Antet, 1998, p. 26.

[12] *Ibidem.*

[13] *Ibidem*, p. 27.

[14] *Ibidem*, p. 36.

[15] Karl Popper, *Societatea deschisă şi inamicii ei,* Bucureşti, Ed. Humanitas, 2 vol., 1992-1993.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

INSTITUTUL DE ISTORIE ŞI FILOZOFIE AL ACADEMIEI R. P. R. (1947-1951)

Gabriel Catalan

În anul 1947 a avut loc ultima aniversare liberă a Institutului de Istorie universală "Nicolae Iorga" – denumire adoptată în 1941, după înfrîngerea rebeliunii legionare, în cinstea fondatorului, la iniţiativa lui Gheorghe Brătianu[1].

În acelaşi an, la 1 octombrie, institutul era decapitat: directorul acestuia, eminentul savant Gheorghe Brătianu avea să fie îndepărtat atît de la conducerea prestigioasei instituţii de cercetare istorică, cît şi de la catedra de istorie universală a Facultăţii de Litere din cadrul Universităţii Bucureşti[2]. În locul lui Brătianu (care, după epurare, va cunoaşte regimul supravegherii şi domiciliul obligatoriu) ministrul adjunct al educaţiei, Miron Nicolescu, îl va delega "cu toate drepturile care decurg din această calitate, afară de cel al salarizării" pe Andrei Oţetea[3].

După "restructurarea" cercetării istorice din România (devenită între timp populară) prin care se crea unicul "Institut de Istorie al R.P.R."[4] şi "reorganizarea" Academiei[5] (devenită tot a R.P.R.) s-a decis şi unificarea conducerii în acelaşi scop/spirit al hipercentralismului: la 16 septembrie 1948 este instalat noul director al institutului – Petre Constantinescu-Iaşi – profesor universitar (din 1944 la Universitatea Bucureşti, Facultatea de Litere) şi preşedinte al secţiei de ştiinţe istorice, filozofice şi economico-juridice a Academiei R.P.R.[6].

Dar care era colectivul condus de P. Constantinescu-Iaşi ? Răspunsul l-am aflat răsfoind statele de plată existente în Arhiva Institutului de Istorie "Nicolae Iorga".

O primă situaţie, evident parţială, datează din decembrie 1948[7]. Existau atunci patru secţii, conduse de: Letiţia Lăzărescu-Ionescu (istoria României), Emil Condurachi (istoria popoarelor slave şi a Bizanţului), Constantin Balmuş (istoria veche) şi Andrei Oţetea (istoria medievală, modernă şi contemporană). Toate aceste persoane, împreună cu directorul adjunct administrativ[8] şi cu Mihail Ralea – directorul secţiei filozofice[9],

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

au condus, alături de director, institutul pînă în 1952, iar unele dintre ele chiar mult timp după acest an.

Rămîne de lămurit extrordinara putere de influență și decizie deținută de Mihail Roller, devenit academician[10] aproape concomitent cu Constantin Daicoviciu, Emil Condurachi, Andrei Oțetea și David Prodan. Roller nu apare în acești ani încadrat la Institutul de Istorie, dar totuși dirija întreaga istoriografie românească. Oare funcțiile sale pe linie de partid (membru al aparatului de propagandă al C.C. al P.C.R.) să fie singurele explicații ale dominației sale pe tărîm istoric ? Dar și P. Constantinescu-Iași avusese și va avea încă multe și importante funcții de partid și de stat[11], ca să nu mai vorbim de funcția academică și de cea de director al institutului.

Din ianuarie 1949 datele se înmulțesc, situațiile salariaților fiind din ce în ce mai clare. Astfel, pe lîngă cei amintiți, mai existau cinci subdirectori de secție[12], șase consilieri științifici (categorie în care erau încadrați cei mai renumiți istorici "burghezi" neeliminați încă)[13], cinci șefi de lucrări[14], zece asistenți[15], șapte bibliotecari[16] plus șase funcționari administrativi (secretari, stenodactilografi, translatori, arhiviști, administratori) și șapte angajați-personal de întreținere.

De remarcat că numărul personalului științific angajat a crescut constant de la cca. 30-32 în ianuarie 1949 la cca. 90-94 în iulie 1951[17]. Un aport semnificativ l-a avut Muzeul Național de Antichități, condus de Ion Nestor, instituție separată pînă atunci (1951)[18]. Din 1951 structura institutului este modificată. În noua configurație existau tot cinci secții, dar denumirile și conducerile erau diferite puțin: 1. secția istorie veche și Muzeul Național de Antichități (director C. Balmuș; director adjunct E. Condurachi; director sector Gh. Ștefan); 2. secția istorie medie (director Letiția Lăzărescu; director adjunct Barbu Cîmpina)[19]; 3. secția istorie modernă și contemporană (director Vasile Maciu[20]; director A. Oțetea); 4. Secția relații româno-ruse (director adjunct Valeria Costăchel)[21]; 5. secția filozofie (director M. Rallea; director adjunct Constantin Ionescu-Gulian)[22]. În schimb, filiala de la Iași (de dimensiunea unei secții) a avut în tot acest timp un personal științific de 8-9 oameni[23].

În această perioadă lucrau în institut un mare număr de tineri cercetători asistenți care se vor afirma puternic în deceniile ulterioare: Sebastian Morintz, Eugen Comșa, Dan și Paul Cernovodeanu, Petre Năsturel, Nicolae Stoicescu, Octavian Iliescu, Dan Berindei, Cornelia Bodea, Ilie Corfus, Radu Manolescu (preparator)[24].

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Se cuvine, de asemenea, să fie amintiţi, printre cei consacraţi, încadraţi în categoria "consilieri ştiinţifici", filosoful Mircea Florian şi istoricul Mihai Berza[25]. Cîţiva dintre consacraţi fuseseră arestaţi şi închişi în 1950 deoarece ocupaseră funcţii importante în guvernele şi partidele "burghezo-moşiereşti". Printre ei se numărau Victor Papacostea şi Constantin C. Giurescu[26]. Un alt val de represiuni se va abate asupra institutului în 1952, cînd, în contextul înfrîngerii grupului "deviaţionist" Pauker-Luca, au fost eliminaţi, sub diverse pretexte ideologice, mai mulţi membri ai institutului, dintre care amintesc pe A. Oţetea, M. Berza, D. Berindei, D. Cernovodeanu, P. Cernovodeanu, P. Năsturel, Alexandru Marcu, Şerban Papacostea (ultimii doi veniţi de foarte puţin timp în institut)[27]. Acest moment, ca şi întreaga istorie a institutului, ar putea fi mult mai uşor de analizat dacă membrii de atunci ai Institutului aflaţi încă în viaţă ar face efortul de memorie necesar reconstituirii acelor evenimente (chiar şi numai din punct de vedere personal, strict subiectiv)[28].

Fără recuperarea istoriei orale, în condiţiile îngreunării sau chiar interzicerii accesului la arhive (unde se găsesc documentele consistente) trebuie să ne mulţumim cu aceste frînturi de informaţii pe care, cu mare greutate, le putem aduna de prin diverse dosare de acte administrative.

---

[1] Vezi broşura Institutului de Istorie Universală "Nicolae Iorga" la zece ani de la întemeiere – 1 IV 1947.

[2] Monitorul Oficial, nr. 239, 16 X 1947.

[3] Decizia nr. 272765 din 22 X 1947 în M.O. (Partea IB), nr. 246, 2X 1947.

[4] Decretul nr. 148 pentru organizarea şi funcţionarea "Institutului de Istorie al Republicii Populare Române" în M.O. (Partea IA), nr. 1612, 15 VII 1948.

[5] Statutul de organizare şi funcţionare a Academiei R.P.R., 1948; Decrete prezidiale pentru numirea membrilor titulari activi şi a Prezidiului Academiei R.P.R. în M.O. (Partea IB), nr. 186, 13 VIII 1948.

[6] P. Constantinescu-Iaşi fusese suspendat la 1 I 1935 şi exclus la 6 II 1937 din învăţămîntul superior, iar catedra de istoria artei de la Facultatea de Teologie din Chişinău, al cărei titular fusese P. Constantinescu-Iaşi, fusese comprimată în 1939. Pe baza decretului de amnistie nr. 1622/24 VIII 1944, Constantinescu-Iaşi a fost reintegrat, la cerere, prin decret regal contrasemnat de Ştefan Voitec – ministrul educaţiei naţionale – la catedra de istoria artelor din Facultatea de Litere şi Filozofie a Universităţii Bucureşti – vezi M. O. nr. 282, 5 XII 1944; Despre evenimentul din 16 IX 1948 vezi Solemnitatea instalării profesorului Petre Constantinescu-Iaşi ca director al Institutului de Istorie Naţională în "Scânteia", nr. 1226/17 IX 1948 (vineri), p. 5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

[7] V. Arhiva Institutului de Istorie "N. Iorga", fond Institutul de Istorie şi Filozofie al Academiei R.P.R., dosar State de plată (dec. 1948 – iul. 1951).

[8] Marin Bădescu (ian. 1949), Alexandru Marinas (dec. 1950), Anghel Culicov (ian. 1951).

[9] Arh. Inst. Ist. "N. Iorga", fond. Inst. De Ist. Şi Filoz. Al Acad. R.P.R., dosar State de plată (dec. 1948 – iul. 1951), statul din mai 1949.

[10] Roller a fost ales membru titular activ la 1 XI 1948 odată cu M. Ralea şi C. Balmuş, în timp ce Oţetea, Daicoviciu, Condurachi şi Prodan erau aleşi pe 2 XI 1948 membri corespondenţi – v. Dorina N. Rusu, Istoria Academiei Române în date (1866-1996), Buc., Ed. Academiei, 1997.

[11] El a fost ministru al informaţiilor în guvernul Groza (1945-1946), vicepreşedinte al Camerei Deputaţilor (1946-1948), vicepereşedinte al Marii Adunări Naţionale (1948-1953), ministru al cultelor (1953-1957), membru al Prezidiului Marii Adunări Naţionale (1957-1962), membru în Consiliu de Stat (1964-1966). Concomitent ocupa înainte funcţii ştiinţifice: membru titular activ al Academiei R.P.R. din 1948, preşedinte al secţiei de ştiinţe istorice a Academiei (1948-1960), vicepreşedinte al Academiei (1948-1955), şeful catedrei de Istoria României de la Facultatea de Istorie a Univ. Buc. (1948-1962).

[12] Constantin Grecescu, Virginia Sacerdoţeanu, Dumitru Berciu, Vasile Mihordea, Marin Bădescu (? – concomitent semna statele în calitate de director adjunct administrativ).

[13] Radu Vulpe, Dionisie M. Pippidi, P. P. Panaintescu, C. C. Giurescu, Victor Papacostea, Gh. Zane.

[14] Ion Ionaşcu, Avram Teodor, Marina Vlasiu (Lupaş), Rodica Ciocan, Mihail Guboglu şi/sau Tatiana Golim.

[15] Nestor Camariano, Gh. Ionescu, Dan Berindei, Margareta Dolinescu, Petre Năsturel, Paul Cernovodeanu, Lia Lehr, Vladimir Diculescu, Adelina Piatcovski, Ion Matei.

[16] Valeria Costachel (director de bibliotecă), Eleonora Alexiu, Maria Roşca, Vera Merencu, Claudia Mihailescu (toate patru ocupau posturi de bibliotecar-şef), Crizantema Alecu şî Teodora Soreanu (amîndouă pe cîte un post de bibliotecar).

[17] Vezi anexele.

[18] V. Arh. Inst. Ist. "N. Iorga", Fond Inst. Ist şi Filoz. Acad. R.P.R., dosar State de plată (dec. 1948 – iul. 1951), statul Muzeul Naţional de Antichităţi – aprilie 1950; cf. Anexele M.N.A. avea cca. 30 de angajaţi.

[19] Consilier ştiinţific în statul de plată din dec. 1950.

[20] Referent ştiinţific în statul de plată din dec. 1950; înregistrat prima oară în oct. 1949.

[21] Se pare că directorul secţiei relaţii româno-ruse era chiar directorul institutului, P. Constantinescu-Iaşi, deşi la 1 XI 1950, cînd are loc restructurarea institutului, secţia era condusă practic de Alexandru Severin (fost preot basarabean) şi Tatiana Golim, fiind mai mult filologica.

[22] M. Ralea apare ca director al secţiei încă din mai 1949, în timp ce C. Ionescu-Gulian este trecut întîia oară în statele de plată în oct. 1949.

[23] Vezi anexele.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

[24] V. Statul de plată din iulie 1951 în anexe. Unii dintre ei (fraţii Cernovodeanu, P. Năsturel, D. Berindei, Ilie Corfus ş.a.) vor fi eliminaţi din institut în 1952 sub diverse pretexte proletcultiste (apartenenţa la "clasele exploatatoare" era cel mai des invocat).

[25] Ambii sînt menţionaţi pentru prima dată în statul de plată din mai 1949: M. Berza – şef de sector, iar M. Florian – consilier ştiinţific I – vezi Arh. Inst. Ist. "N. Iorga", Fond Inst. Ist şi Filoz. al Acad. R.P.R., dosar State de plată (dec. 1948 – iul. 1951).

[26] V. Cinci ani şi două luni în penitenciarul din Sighet. (7 mai 1950 – 5 iulie 1955). Introducere de Dinu C. Giurescu, ediţie îngrijită, anexe şi indice de Lia Ioana Ciplea, Buc., Ed. Fundaţiei Culturale Române, 1994.

[27] Aceeaşi soartă au avut Gh. Zane, Ilie Corfus, Nicolae Bănescu, Ovidiu Papadima ş.a. (cca. 30 de consilieri, colaboratori, cercetători între iun. – oct. 1952).

[28] Deja, cîţiva dintre ei au făcut lucrul acesta la sesiunea ştiinţifică din 16-17 IX 1997 dedicată aniversării a 60 de ani de la înfiinţarea Institutului de Istorie "N. Iorga", prezentînd informaţii bogate şi interesante atît în cadrul comunicărilor scrise (Paul Cernovodeanu, *Organizarea şi activitatea Institutului de Istorie în anii 1948-1952*), cît şi prin discuţiile şi amintirile depanate oral (Petre Năsturel şi Şerban Papacostea).

ANEXE

Anexa 1

Stat de plată – dec. 1948

Secţia de istorie a României: Litiţia Lăzărescu-Ionescu; Margareta Dolinescu.

Secţia de istorie a popoarelor slave şi a Bizanţului: Emil Condurachi, Rodica Ciocan, Dan Berindei, Petre Năsturel.

Secţia de istorie veche: Constantin Balmuş, Dionisie M. Pippidi.

Secţia de istoriei modernă şi contemporană: Andrei Oţetea şi Olga Husceac.

Anexa 2

Stat de plată – ian 1949

1. Letiţia Lăzărescu – director de secţie
2. Emil Condurachi – director de secţie
3. Constantin Balmuş – director de secţie
4. Andrei Oţetea – director de secţie
5. Constantin Grecescu – subdirector de secţie
6. Victor Papacostea – consilier ştiinţific
7. Petre P. Panaitescu – consilier ştiinţific
8. Dionisie M. Pippidi – consilier ştiinţific
9. Radu Vulpe – consilier ştiinţific
10. Gheorghe Zane – consilier ştiinţific
11. Constantin C. Giurescu – consilier ştiinţific

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

12. Virginia Sacerdoțeanu – subdirector de secție
13. Dumitru Berciu – subdirector de secție (consilier științific din februarie)
14. Vasile Mihordea – subdirector de secție
15. Marin Bădescu – subdirector de secție (director administrativ adjunct)
16. Ion Ionașcu – șef de lucrări
17. Avram Todor – șef de lucrări
18. Marina Vlasiu – șef de lucrări
19. Rodica Ciocan – șef de lucrări
20. Mihail Guboglu – șef de lucrări
21. Tatiana Golim – șef de lucrări
22. Nestor Camariáno – asistent
23. Gheorghe Ionescu – asistent
24. Dan Berindei – asistent
25. Margareta Dolinescu – asistent
26. Petre Năsturel – asistent
27. Paul Cernovodeanu – asistent
28. Lia Lehr – asistent
29. Vladimir Diculescu – asistent
30. Adelina Piatcovski – asistent
31. Ion Matei – asistent
32. Valeria Costachel – director de bibliotecă
33. Eleonora Alexiu – bibliotecar șef
34. Maria Roșca – bibliotecar șef
35. Vera Merencu – bibliotecar șef
36. Claudia Mihailescu – bibliotecar șef
37. Crizantema Alecu – bibliotecar
38. Teodora Soreanu – bibliotecar
39. Petre Ștefănescu – administrator general
40. Eugenia Chișca – translator interpret șef
41. Eleonora Petrov – prim secretar
42. Georgeta Totoiu – stenodactilograf șef
43. Olga Husceac – administrator adjunct (arhivist din februarie)
44. Lucia Maria Enache – secretar
45. Maria Safta – intendent
46. Frențiu Tudor – telefonist
47. Victor Simion – mecanic (mînuitor cărți – februarie)
48. Constantin Solomon – curier

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

49. Ştefan Safta – om de serviciu
50. Veronica Pop – om de serviciu
51. Ana Coman – om de serviciu

Aprobat

Secretar general	Director	Rectificat director personal
indescifrabil	M. Bădescu	indescifrabil

Anexa 3

State de plată – filiala (secţia) Iaşi

A. Ianuarie 1949

1. Nicolae Corivan ("Fiind conferenţiar la Universitatea Iaşi nu mai are aprobarea cumulului pentru funcţia de subdirector la Institutul de Istorie R.P.R.")
2. Ion Radu Mircea – şef de lucrări
3. Dimitrie Constantinescu – asistent
4. Ion Apostoaie – secretar
5. Dumitru Stratan – curier

Aprobat	Verificat
M. Bădescu	Comanescu

B. Martie 1949

1. Neculae Bagdasar – director de secţie (consilier ştiinţific în mai 1949)
2. Dan Bădărău – director de secţie (consilier ştiinţific în mai 1949)
3. Nicolae Corivan – şef de sector
4. Ion Radu Mircea – şef de sector
5. Dimitrie Constantinescu – asistent
6. Ion Apostoaie – secretar
7. Dumitru Stratan – curier

C. Aprilie 1949 – Personalul ştiinţific

1. Neculae Bagdasar – director de secţie
2. Dan Bădărău – director de secţie
3. Nicolae Corivan – şef de sector

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

4. Ion Radu Mircea – şef de sector
5. Dumitru Berlescu – şef de lucrări
6. Dimitrie Constantinescu – asistent
7. Dalila Iliescu – asistent

D. Mai 1949 – Personalul ştiinţific
1. Neculae Bagdasar – consilier ştiinţific
2. Dan Bădărău – consilier ştiinţific
3. Nicolae Corivan – consilier ştiinţific
4. Ion Radu Mircea – consilier ştiinţific
5. Rodica Ciocan – şef de lucrări (se pare că se transferase de la Bucureşti la Iaşi – vezi anexa 2)
6. Dumitru Berlescu – asistent
7. Dimitrie Constantinescu – asistent
8. Dalila Iliescu – asistent

E. Ianuarie 1950 – Personalul ştiinţific
1. Valerian Popovici – director filială/secţie
2. Neculae Bogdasar – consilier ştiinţific
3. Dan Bădărău – consilier ştiinţific
4. Nicolae Corivan – consilier ştiinţific
5. Ion Radu Mircea – consilier ştiinţific
6. Rodica Ciocan – şef de lucrări
7. Dumitru Berlescu – asistent
8. Dimitrie Constantinescu – asistent
9. Dalila Iliescu – asistent

F. Iulie 1951 – Personalul ştiinţific
IDEM

Anexa 4

Stat de plată – iulie 1951 – Personalul ştiinţific

I. Direcţia
1. Petre Constantinescu-Iaşi – director

II. Secţia Istorie Veche şi Muzeul Naţional de Antichităţi
2. Constantin Balmuş – director de secţie
3. Emil Condurachi – director adjunct de secţie
4. Gheorghe Ştefan – director sector

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

5. Hortensia Dumitrescu – consilier ştiinţific
6. Ion Nestor – consilier ştiinţific
7. Radu Vulpe – consilier ştiinţific
8. Dumitru Berciu – consilier ştiinţific
9. Dorin Popescu – consilier ştiinţific
10. Iorgu Stoian – şef de lucrări
11. Ion Barnea – şef de lucrări
12. Grigore Florescu – şef de lucrări
13. Bucur Mitrea – şef de lucrări
14. Vasile Canarache – şef de lucrări
15. Sebastian Morintz – asistent
16. Ştefan Constantinescu – asistent
17. Eugenia Petrescu – asistent
18. Alexandru Alexandrescu – asistent
19. Emil Bujor – asistent
20. Vlad Zirra – asistent
21. Eugen Comşa – asistent
22. Anca Matrusenco – asistent
23. Ecaterina Vulpe – asistent
24. Corneliu Mateescu – asistent
25. Valeriu Popescu – preparator
26. Constantin Preda – preparator
27. Pamfil Polonic – asistent director tehnic
28. Georgeta Palade – ceramist
29. Simion Barta – laborant

III. Secţia Istorie Medie

30. Letiţia Lăzărescu – director secţie
31. Barbu Cîmpina – director adjunct de secţie (cons. şt. în dec. 1950)
32. Ion Ionaşcu – consilier ştiinţific
33. Constantin Grecescu – consilier ştiinţific
34. Petre P. Panaitescu – consilier ştiinţific
35. Mihai Berza – consilier ştiinţific
36. Mihail Guboglu – şef de lucrări
37. Ariadna Cioranu – şef de lucrări
38. Gheorghe Ionescu – asistent
39. Claudia Mihailescu – asistent

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

40. Georgeta Totoiu - – asistent
41. Petre Năsturel – asistent
42. Dan Cernovodeanu – asistent
43. Lia Lehr – asistent
44. Traian Ionescu-Niscov – asistent
45. Gheorghe Diaconu – asistent
46. Nicolae Stoicescu – asistent
47. Teodora Rădulescu – asistent
48. Octavian Iliescu – asistent
49. Gheorghe Cront – asistent
50. Maria Turbatu – preparator

IV. Secţia Istorie Modernă şi Contemporană

51. Vasile Maciu – director secţie
52. Andrei Oţetea – director secţie
53. Marin Bădescu – consilier ştiinţific
54. Gheorghe Zane – consilier ştiinţific
55. Vasile Mihordea – consilier ştiinţific
56. Radu Paul – şef de lucrări
57. Marina Vlasiu – şef de lucrări
58. Petre Dimitriu – şef de lucrări
59. Nestor Camariano – asistent
60. Margareta Dolinescu – asistent
61. Dan Berindei – asistent
62. Cornelia Bodea – asistent (din mai 1949)
63. Traian Udrea – asistent
64. Vladimir Diculescu – asistent
65. Rodica Voropanov – asistent
66. Calomira Calomiris – asistent
67. Corina Bunis – asistent
68. Trifu Selea – asistent
69. Horia Ursu – asistent
70. Slavca Negreanu – asistent
71. Teodor Sotinescu – asistent
72. Nichifor Ionescu – asistent
73. Dumitru Ionescu – asistent
74. Sava Iancovici – asistent
75. Ilie Corfus – asistent

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

76. Olimpia Diaconescu – asistent
77. Petru Neagu – preparator
78. Mateescu Vasiliu – preparator
79. Eugen Munteanu – preparator
80. Radu Manolescu – preparator

V. Secţia Relaţii româno-ruse
81. Valeria Costachel – director adjunct de secţie
82. Alexandru Severin – asistent
83. Anatole Goian – asistent
84. Emma Telnic – asistent
85. Gheorghe Bezviconi – asistent
86. Aurelian Constantinescu – preparator

VI. Secţia Filozofie
87. Mihail Ralea – director secţie (din mai 1949)
88. Constantin Ionescu-Gulian – director adjunct de secţie (din oct. 1949)
89. Mircea Florian – consilier ştiinţific
90. Dan Bădărău – consilier ştiinţific
91. Crizantema Totoescu – asistent
92. Nastase Bolboase – asistent
93. Dan Clara – asistent
94. Geta Cristian – preparator
95-142. personal administrativ şi tehnic (139-142 = vacante)

Observaţii

- Directorul Petre Constantinescu-Iaşi apare pe statele de plată abia în noiembrie 1949.
- Letiţia Lăzărescu apare mereu ca director de secţie în state, deşi în amintirile contemporanilor şi în vol. Bibliografia lucrărilor ştiinţifice ale cadrelor didactice din Universitatea Bucureşti: seria Istorie, Bucureşti, B.C.U., 1970, vol. I este amintită ca director adjunct între 1948-1952.
- Au existat o serie de cercetători colaboratori care nu erau remuneraţi (angajaţi oficiali), dar care au avut o contribuţie deosebită, mai ales la realizarea colecţiilor de documente. Ei sînt menţionaţi în registrele de procese verbale şi în

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

bibliografia citată: N. Bănescu, Vl. Dumitrescu, Al. Elian, V. Grecu, A. Sacerdoţeanu, Em. Virtosu ş.a. Alături de ei se aflau şi o mare parte din cadrele universitare, printre care D. P. Bogdan, Gh. Georgescu-Buzău, N. Popescu-Doreanu, M. Kandel ş.a.

- Au existat şi prezenţe efemere. De exemplu: Adela Cruceanu, Dumitru Dogaru, Ştefan Constantinescu, Pirin Boiagief etc. (v. state de plată feb. – mai 1949).
- Paul Cernovodeanu era asistent din ian. 1949, dar nu apare în statul din iul. 1951 (din eroare sau poate fiind în concediu), deşi a rămas angajat al Institutului pînă-n 1952 (v. textul şi anexele).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘI

Anul IX. Ianuarie și Februarie 1898. No. 1 și 2

A. D. XENOPOL

Principiile Fundamentale ale Istoriei

Inainte cuvîntare

Scriind aceastǎ carte, nu am avut în cuget a alcătui o filosofie a istorieĭ, nicĭ nu am căutat a tălcui trecutul dintr-un punt de vedere oare-care. Lucrarea noastră urmăreşte cu totul o altă ţintă de cît acea de a da o explicare împrejurărilor prin care s-a strecurat neamul omenesc. Vroim numaĭ să cercetăm şi să întemeiem principiile pe care se razimă cunoştinţa trecutuluĭ, să dovedim caracterul cu desăvîrşire ştiinţific al acesteĭ cunoştinţĭ şi să apărăm istoria în protiva invinuirilor ce i se a-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

duc din toate părţile; într-un cuvînt, vroim să constituim ***ştiinţa istorieĭ***.

Intr'adevăr, în expunerea trecutuluĭ omenesc, trebuie deosebit practica de teorie, deosebire care se face şi în sfera artelor, spre pildă pentru arhitectură şi muzică, iar în acea a chestiunilor economice, pentru agricultură. Aceste ramurĭ ale activităţeĭ omeneştĭ înfăţoşază o parte practică, prin care ele daŭ naştere productelor lor şi o parte teoretică care cuprinde principiile ce le slujesc de temelie. Tot aşa e şi în istorie. Practica acesteĭ discipline constă în expunerea trecutuluĭ, aşa cum el reiesă din faptele constatate; teoria va cerceta fundamentele acesteĭ cunoştinţĭ. Istoriciĭ care aŭ expus trecutul popoarelor, aŭ făcut istorie în chip practic, aplicînd în mod neconştiut principiile pe care se răzămaŭ cercetările lor. Eĭ aŭ făcut ca şi agricultoriĭ care aŭ cultivat pămîntul, timp de veacurĭ întregĭ, luîndu-şĭ îndreptare de la experienţă, fără a-şĭ da samă despre adevărurile ştiinţifice pe care se întemeiază îndeletnicirea lor. Eĭ nu se deosebesc de arhitecţĭ care şi eĭ aŭ rîdicat vremurĭ îndelungate clădirĭ, pe deplin în concordanţă cu legile cumpeniređ, fără ca aceste legĭ să le fi fost cunoscute în chip teoretic, nicĭ de muzicanţĭ care aplicară regulele armonieĭ, cu mult înainte ca principiile acesteia să fi fost stabilite.

Cu timpul făclia ştiinţeĭ veni să lumineze procedeurile practice, şi tot aşa se petrecură lucrurile şi cu istoria. De abia în zilele noastre a început să se cerceteze, într'un chip maĭ serioz, principiile

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pe care se razimă cunoștința trecutuluĭ și să se întemeieze o teorie a istorieĭ.

Și cu toate acestea, — lucru ce se va părea poate straniu la întăia privire — nu istoriciĭ duseră grija principiilor disciplineĭ lor; căcĭ precum ie aminte *Gervinus*: „istoriculuĭ îĭ place tot atît de puțin a cugeta asupra chipuluĭ săŭ de procedare, ca și artistuluĭ; și totușĭ prea firesc lucru este de a-șĭ da samă de ținta urmărită, și nu s-ar putea sta o clipă la îndoială pentru a recunoaște, că nu se poate ajunge la ceva temeinic în artă nicĭ în știință, fără a căuta lămurirĭ asupra chipuluĭ lor de a lucra".[1] Această neîngrijire este foarte dăunătoare propășireĭ istorieĭ. Ceĭ maĭ marĭ istoricĭ practicĭ nu-șĭ daŭ samă de ținta pe care o urmăresc în studiile lor. Nu vroim să aducem alt exemplu decît pe acel al vestituluĭ Leopold Ranke care, în cele 50 de volumurĭ de istorie pragmatică ce aŭ eșit din rodnica luĭ pană, a fost adus maĭ adese-orĭ a caracteriza îndeletnicirea căreia el se devotase. Nu este totușĭ cu putință de aflat cu limpezime ce concepție îșĭ făcea el despre istorie, scopul ce ea l-ar urmări și ce ar tinde să stabilească. După cum o recunoaște unul din învățăceiĭ săĭ ceĭ maĭ credincioșĭ, D. *Ottokar Lorenz*. D-sa spune: „Se poate admite cu siguranță că Ranke căuta, în dosul fenomenelor vieței istorice, ceva care aducea cu concepțiile filosofice asupra eĭ. Acel *ce* străbate adese orĭ din scrierile luĭ și maĭ în tot-deauna prin aceleașĭ cuvinte: di-

1. *Grundriss der Historik*, Leipzig, 1837, p. 13.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

recţie generalizătoare, inlănţuire a totuluĭ, conţinut spiritual al fenomenelor istorice, desvoltare obştească objectivă, lucrare a ideilor, deosebire între ştiinţa istorieĭ universale şi acea a perioadelor speciale. Cine nu-şĭ aduce aminte a fi întîlnit de miĭ de orĭ atarĭ rostirĭ saŭ asemenele lor, în scrierile luĭ Ranke? Dar ce vra să spună prin ele, iată o întrebare de cercetat, căcĭ nu este de loc uşor de a pătrunde adevărata sa gîndire". [2] Tot aşa staŭ lucrurile cu toţĭ ceilalţĭ istoricĭ: lipsa de principiĭ care să îndrepteze cercetările face cel maĭ mare răŭ ştiinţeĭ. Tărîmurile pe care ea ar trebui să le cultive sunt adese orĭ neîngrijite; o mulţime de întrebărĭ care ar putea să fie lăsate la o parte, sunt studiate cu mare cheltuială de muncă ce ar putea aduce maĭ multe roade, dacă ar fi întrebuinţată aiurea.

Maĭ multe glasurĭ cumpenitoare s-aŭ rîdicat spre a deplînge această stare de anarhie, în care se găseşte istoria. *Droysen*, după ce recunoaşte „că nu s-ar putea tăgădui partea pe care studiile istorice aŭ luat-o în mişcarea intelectuală a vremurilor în care trăim, adauge că dacă se cercetează titlurile lor ştiinţifice, raporturile lor cu celelalte sfere ale cunoştinţelor omeneştĭ, dacă ele sunt întrebate asupra fundamentelor procedeurilor lor, asupra închegăreĭ împreună a mijloacelor lor, asupra ţinteĭ pe care o urmăresc, ele nu sunt în stare să deie asupra acestor punte, un răspuns deplin şi mulţămitor. Cu

2. *Leopold von Ranke, Die Generationslehre und der Geschichtsunterricht*, Berlin, 1891, p. 52.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

toată seriozitatea și adîncimea pe care unii din confrații noștri le aŭ pus în studiile lor, știința noastră nu și-a stabilit încă teoria și sistemul eĭ, și pentru moment atîta numaĭ se proclamă, că ea nu este numaĭ o știință ci încă și o artă, și poate chiar — cel puțin dacă judecăm după părerea obștească — maĭ curînd o artă de cît o știință".[3] D. *Ottokar Lorenz*, mărturisește de asemenea că „nu posedăm astăzĭ nicĭ principiĭ fundamentale, nicĭ îndreptare recunoscută în istorie"[4], și D. *Bernheim* care, în lucrarea D-sale, se îndeletnicește în deosebĭ cu metoada istorică, este silit să convină că „de și nici o altă știință nu se bucură de favoarea de care se bucură istoria, nu este — lucru straniu în vremile noastre — nicĭ o altă știință în care părerile asupra miezuluĭ și a țintelor sale să fie așa de deosebite ca într-a noastră".[5] Tot așa susține și măestrul filolog *Herrmann Paul*, că „până acuma metoadele întrebuințate de către cercetările istorice aŭ fost aflate maĭ mult prin instinct, decît prin cugetare asupra fireĭ intime a fenomenelor".[6]

O așa stare de lucrurĭ a avut de urmare că istoria și-a văzut metoada și principiile formulate de alțĭ cugetătorĭ de cît de istoricĭ însușĭ, și anume de naturaliștĭ și de filosofĭ. Astfeliŭ luâ naștere ideea cea cu desăvîrșire rătăcită, de a aplica istorieĭ principiile de cercetare întrebuințate în științele naturale;

---

3. *Die Erhebung der Geschichte zum Range einer Wissenschaft* in al său *Grundriss der Historik*, Leipzig. 1875. p. 44.
4. *Die Geschichtswisenschaft in ihren Hauptrichtungen und Aufgaben*, Berlin. 1886. p. 5.
5 *Geschichtsauffassung und Geschichtsphilosophie*, Göttingen, 1880, p. 1.
6. *Principien der Sprachgeschichte*, Halle, 1880, p. 6.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

și s'aŭ aflat istoricĭ care, fără să pătrundă lucrurile cu deamăruntul, s-aŭ grăbit a îmbrăţişa astfeliŭ de viderĭ. Aşa văzură lumina nişte teoriĭ istorice care, din fericire, sunt cu desăvîrşire neaplicabile, căcĭ dacă ele ar putea fi puse în practică, ar duce la o sigură nimicire ştiinţa trecutuluĭ.

Iată starea cea tristă în care se află, în vremile noastre ştiinţa teoretică a istorieĭ. Este neaparat de a relua această problemă, de a o studia în ea însăşĭ, fără a fi abătut din cale, nicĭ de principiile filosofice, nicĭ maĭ ales de izbînzile ştiinţilor naturale care se cred singure în stare de a oglindi adevărul. De şi ne deosebim, în fond, în ceea ce priveşte concepţia ştiinţeĭ trecutuluĭ, de maĭ toţĭ aceĭ ce s-aŭ îndeletnicit cu ea maĭ înainte, părerile lor aŭ fost pretutindenĭ luate în bagare de samă, fie pentru a le respinge, fie pentru a le îmbrăţişa, acolo unde ele nu aŭ părut a fi atins adevărul. In vremile noastre nu se maĭ poate cugeta într'un chip singuratic. Munca ştiinţifică a luat un caracter colectiv; descoperirea adevăruluĭ nu maĭ este păstrată numaĭ pentru cîte-va naturĭ privilegiate; ea este productul silinţeĭ numeroşilor învăţaţĭ care, cu toţiĭ împreună şi ajutîndu-se uniĭ pe alţiĭ, contribuie a o face să strălucească înaintea ochilor omenireĭ. Ştiinţa s-a democratizat, pentru a zice ast-feliŭ, ca şi toate celelalte forme ale vieţeĭ. In timpul nostru nu se maĭ pot scoate adevărurĭ numaĭ din singura sa minte şi a se maĭ întemeia numaĭ pe propriile sale cercetărĭ. Trebuie numaĭ de cît cunoscut ceea ce aŭ cugetat, ceea ce aŭ descoperit ceilalţĭ cercetătorĭ, în

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

fie care din ramurile cunoştinţelor omeneştĭ. Dar îngrămădirea lucrărilor în fie care cîmp de studiĭ face foarte grea şi aproape cu neputinţă o cunoştinţă deplină a tot ce s'a scris asupra uneĭ materiĭ. Cu toate silinţele date, se poate tot-deauna întîmpla ca o gîndire, scormonită de un autor, să rămînă necunoscută. Şi totuşĭ această gîndire ar fi putut arunca o lumină foarte vie asupra obiectuluĭ pe care-l răsfrînge. Cercetătorul zilelor noastre va fi tot deauna pus între Charybda şi Scylla. El va sta în cumpănă saŭ de a rămînea necomplect şi de a nu ajunge cu deplinătate ţinta ce şi-o propune — descoperirea adevăruluĭ — saŭ de a se prăbuşi sub povoara prea grea a cunoştinţelor adunate de timpurĭ. In această primejdie se poate găsi chiar şi acela ce a întreprins a trata o materie ce nu este decît la începuturile eĭ; căcĭ şi în acest caz cîmpul răscolit de gîndirea omenească este aşa de întins!

---

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ACTIVITATEA FUNDAȚIEI ACADEMICE "A. D. XENOPOL", 1998

Resursele finaciare limitate și implicarea unui număr redus de membri în activitățile curente au constituit și în anul 1998 problemele principale ale Fundației. Într-un context general mai degrabă nefavorabil, conducerea Fundației a urmărit insistent mărirea disponibilităților bănești și dinamizarea activităților uzuale.

Printre cele mai importante reușite în anul 1998 se numără editarea pentru prima dată a două fascicole ale buletinului "Xenopoliana". Acest lucru a fost posibil datorită suplimentării fondurilor acordate de către Fundația pentru o Societate Deschisă.

Ajutorul financiar al aceleiași organizații a înlesnit și continuarea editării de noi scrieri în domeniul istoriei. În seria Biblioteca istorică a apărut deja lucrările: Mihai-Ștefan Ceaușu, *Bucovina Habsburgică. De la anexare la Congresul de la Viena. Iosefinism și Postiosefinism (1774-1815)* și *Studii istorice româno-ungare*, ed. de Lucian Nastasă. În primul caz este vorba de o teză de doctorat susținută la Universitatea "Al. I. Cuza" din Iași, în timp ce la baza celui de-al doilea volum stau comunicările prezentate în anul 1997 la Simpozionul internațional *Manualul de istorie ca instrument în relațiile interetnice*.

Tot în sfera activităților editoriale se înscrie și asistența acordată în pregătirea pentru tipar a *Anuarului Institutului de Istorie "A. D. Xenopol"*.

Dintre manifestările științifice organizate în 1998 de către Fundație, trebuie remarcat, în primul rînd, simpozionul *Demistificarea istoriei, o exigență mereu actuală*. Susținut financiar de către Comisia Națională a României pentru UNESCO și consacrat unei temei deosebit

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

de actuale pentru ştiinţa istorică românească, aceasta s-a bucurat de prezenţa a peste 30 de invitaţi din Iaşi, Bucureşti, Chişinău, Cluj-Napoca, Timişoara, Suceava şi Sibiu. Reuşita deplină a acestei întruniri şi-a găsit foarte curînd ecoul şi într-o nouă ofertă de colaborare venită din partea UNESCO.

De asemenea, Fundaţia s-a implicat activ şi în organizarea altor manifestări ştiinţifice: simpozionul *Paşoptismul românesc. 150 de ani de la Revoluţia din 1848* (25 martie, în colaborare cu Academia Română şi Comitetul Naţional pentru sărbătorirea a 150 de ani de la Revoluţia din 1848); conferinţa internaţională *România în epoca primului război mondial* (23-28 iunie, în colaborare cu Centrul de Studii Româneşti, Consiliul Judeţean Iaşi şi Complexul Naţional Muzeal "Moldova"); dezbaterea DRH, Moldova (29 octombrie, în colaborare cu Editura Academiei Române).

La fel ca şi în anii anteriori Fundaţia a premiat cei mai buni studenţi de la Facultatea de Istorie a Universităţii "Al. I. Cuza" din Iaşi. De asemenea, o importantă donaţie de carte a fost trimisă pe adresa Facultăţii de Istorie a Universităţii Libere Internaţionale din Chişinău.

Flavius Solomon

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

SUMAR

OPȚIUNI, REPERE, METODE

Demistificarea. O exigență mereu actuală (**Al. Zub**) 1
Istoria românilor: o istorie conflictuală ? (**Lucian Boia**) 4
Noua istorie (**Victor Neumann**) 11
O meteahnă încă persistentă: cosmetizarea prin omisiune (**Dumitru Vitcu**) 16
Genealogia între știință, mitologie și monomanie (**Lucian Nastasă**).. 24

EXERCIȚII, TENTATIVE, INTERPRETĂRI DEMISTIFICATOARE

Destinul miturilor istorice contemporane ale românilor. Au ele un viitor ? (**Mihai-Răzvan Ungureanu**) 34
Mistificare sau ideologizare ? Câteva reflecții în orizontul istoriei politice (**Gheorghe Cliveti**) 49
Un aspect al raporturilor juridice româno-otomane din secolul XVIII: viziune istoriografică și realitate istorică (**Veniamin Ciobanu**) 58
Demistificarea unei teze despre Bucovina (**Mihai Iacobescu**) 66
Recuperarea unui handicap social. Nepotismul în familiile nobiliare românești din Transilvania în veacul al XVIII-lea (**Remus Câmpeanu**) 74
Memoria socială și momentul 11 februarie în istoria modernă a României (**Cătălin Turliuc**) 92
Unirea Basarabiei cu România: lumini și umbre (**Anatol Petrencu**) 101
România și sfîrșitul celui de al doilea război mondial: câteva considerații istoriografice (**Ovidiu Buruiană**) 106

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ROSTIRE ŞI "RĂSTIRE" ISTORIOGRAFICĂ

Pseudoreforma istoriografiei româneşti (**Andrei Pippidi**)............. 118
Demistificare sau remistificare ? Trecutul comunist în viziune actuală (**Şerban Papacostea**).. 128
Trecutul ca prezent şi prezentul ca trecut în România post-totalitară (**Ovidiu Pecican**) 134
Institutul de Istorie şi Filozofie al Academiei R. P. R. (1947-1951) (**Gabriel Catalan**).. 141

XENOPOLIANA: RESTITUTIO

Principiile fundamentale ale istoriei (**A. D. Xenopol**) 153

VIAŢA FUNDAŢIEI

Activitatea Fundaţiei Academice "A. D. Xenopol", 1998 161

Tiparul executat la S.C. ***DOSOFTEI*** *S.A.*
Str. Sf. Lazăr nr. 49, Iaşi
Tel.: 032/13.70.60

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

XENOPOLIANA

publicaţie trimestrială a Fundaţiei Academice "A.D. Xenopol"

Str. Lascăr Catargi, 15, 6600 - Iaşi, România

Abonamente se pot face la redacţie.
Fiindcă revista se autofinanţează orice contribuţie bănescă este binevenită.
Cont (LEI) nr. 251102002090980000008, BANCOREX
Sucursala Iaşi, România

XENOPOLIANA

quaterly published by the "A.D. Xenopol" Academic Fundation

Str. Lascăr Catargi, 15, 6600 - Iaşi, România

Any financial contributions are welcomed.
Cont (USD) nr. 251102002090980000008, BANCOREX
Sucursala Iaşi, România

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Xenopoliana

Buletinul Fundaţiei Academice "A. D. Xenopol"

Din tematica numerelor viitoare:

CLIO DUPĂ GRATII

*

EXIL, EMIGRAŢIE, DIASPORĂ

*

DISCURS ŞI LIMBAJ ISTORIC

*

INSTITUŢIONALISMUL ROMÂNESC

*

EXTREMISME ŞI EXTREME POLITICE

*

EXPERIENŢE CARCERALE SUB DICTATURI

*

ORDINE, CONTESTAŢIE ŞI REPRESIUNE

*

TRADIŢIONALISM ŞI EUROPENISM

*

PARTIDE, GRUPURI DE PRESIUNE ŞI SOCIABILITĂŢI POLITICE

ISSN 1223-9941

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro